

Indsattes opfattelse af deltagelsen i handleplansarbejdet i Kriminalforsorgen

---

- En undersøgelse af styringens møde med praksis

Kandidatspeciale i Socialt Arbejde
Aalborg Universitet, København

Nina Freimann Jensen
Studienr. 20141650

Antal anslag: 204.995
Vejleder: Pelle Korsbæk Sørensen

Indhold

Abstract	4
Læsevejledning.....	6
Kapitel 1 - Specialets formål	7
Problemfelt	8
Undersøgelsens problemformulering.....	11
Undersøgelsens begrebsdefinitioner og afgrænsning.....	12
Handleplanen og rammerne for arbejdet.....	14
Kapitel 2 - Litteraturstudie	17
Undersøgelser om handleplaner fra kriminalforsorgsområdet.....	17
Undersøgelser med fokus på handleplanen som redskab i det sociale arbejde	19
Kapitel 3 - Teoretisk forståelsesramme.....	21
Valg af teori.....	21
Foucault, styring og magt gennem subjektivering.....	22
Styring som en rationel og gennemtænkt aktivitet.....	23
Styringsformer	24
Selvstyring og modstand.....	27
Kapitel 4 - Videnskabsteori og metode	29
Videnskabsteoretiske overvejelser	29
Socialkonstruktivismens metodologiske og epistemologiske betydning	29
En abduktiv undersøgelsesproces.....	32
Analysestrategi.....	33
Metodiske overvejelser.....	35
Refleksioner over min egen position	35
Kombineret metodadesign	37
Anvendelse af kvantitativ data fra Kriminalforsorgens Brugerundersøgelse 2015.....	37
Anvendelse af dokumenter.....	41
Anvendelse af kvalitative enkeltpersoninterviews.....	42
Praktiske og etiske overvejelser i relation til indsamling af empiri	44
Kvalitet af undersøgelsen.....	46
Kapitel 5 - Analyse	49

5.1. Handleplanen i et styringsperspektiv	49
5.1.1 Formålet med handleplanerne – rationale bag.....	49
5.1.2 Handleplanen som en styringsteknik.....	52
5.1.3 Delkonklusion.....	54
5.2 Fængselsforholdenes indvirkning på styringsteknikken.....	55
5.2.1 Fængslets ramme om den pastorale ledelse.....	55
5.2.2 De indsattes afhængighed af viden og hjælp fra personalet.....	60
5.2.3 Den praktiske anvendelse af handleplanen som barrierer for subjektivering	63
5.2.4. Delkonklusion.....	67
5.3. De indsattes deltagelse i handleplansarbejdet og subjektiveringen.....	68
5.3.1 Handleplanen som ramme og subjektiveringen.....	69
5.3.2 De indsattes måder at anvende selvstyring i forhandlingsrummet på	73
5.3.3 Delkonklusion.....	76
5.4 Diskussion.....	77
Kapitel 6 - Konklusion og perspektivering.....	81
Konklusion.....	81
Perspektivering	84
Litteraturliste	88
Bilag.....	95
1. Handleplanseksempel	95
2. Spørgeskema bag Brugerundersøgelsen 2015	95
3. Tabeller fra kvantitativ analyse.....	95
4. Interviewguide	95

Abstract

The Danish Prison and Probation Service has a policy goal of securing participation of inmates in their own rehabilitation through the use of action plans. Based on a lack of studies exploring if and how inmates participate in the work with the action plan, the analytical focus of this thesis is twofold. Firstly, it is examined how the action plan works as a technique to govern inmates towards policy goals and how the policy ambitions are formed in practice when affected by the institutional context. Secondly, it is examined how inmates act and govern themselves in the negotiation the action plan establishes. The purpose is to explore the way the governing unfolds in practice and how inmates participate in the work with the action plan.

The empirical data to support the analysis is a qualitative study based on formal documents and interviews with seven inmates. The interviews are on a smaller scale combined in a mixed method design with quantitative data from a user survey carried out in Danish prisons by the Danish Prison and Probation Service. The empirical data thus mainly has the perspective of the inmates and give information about how they perceive the participation and the possibilities of cooperating on the action plan.

The theoretical perspective of the thesis takes its outset in the theoretical frame Foucault introduces in his work on governmentality. With Foucault's view on power relations and subjection, it is analysed how the action plan works as a technique that seeks to govern inmates through the combination of power technologies and self-technologies towards the goal of normalisation. Afterwards it is examined how the governing through the technique unfolds in practice and how inmates view the participation and respond to the governing.

The study shows how governing is an unpredictable, multiform activity which is formed by the context and the subjects that are objects of the governing. The main results indicate that the context of the prison has substantial influence on the possibility of practicing governing through the individualising, pastoral power. The disciplinary power acts as a frame that sometimes supports and sometimes prevents the action plan from governing the inmates. The study highlights the importance of the staff as practitioners of pastoral and disciplinary power, through which they can

strengthen or inhibit the function of the action plan. The study also shows that the way the staff applicate the tool is essential to the possibilities of inmates to participate in the cooperation and the subjection. It is therefore also significant in relation to achieving the goal of normalization and giving inmates a possibility to take part in the planning of their rehabilitation.

Results regarding the way inmates govern themselves in the participation in the action plan, show a variety of possibilities for the inmates to seek influence and to reach their own goals through participation. Inmates, who have goals that match those of the governing, seem to welcome the method of the action plan. The study also shows that through self-governance inmates have a room to pursue own agendas and ideas without refusing the terms of the action plan. Thus they can appear on the surface to cooperate, but are instead using the action plan to obtain benefits and pursue own goals. Inmates also have the freedom to dismiss the action plan as a governing technique by not connecting their self-governance to that of the action plan.

A substantial point, which becomes visible through the two-sided focus on the governing, is that inmates, who want to cooperate and pursue the goals of the governing, depend on the possibilities to connect to the plan. This highlights the importance of the staff in securing constructive dialogue and cooperation.

Læsevejledning

Specialets første kapitel argumenterer for problemstillingens relevans og opstiller specialets undersøgelsesspørgsmål, samt afgrænser undersøgelsens genstandsfelt. I kapitel 2 præsenteres de undersøgelser og artikler, der har vidensinformeret specialets fokus og problemformulering. I kapitel 3 redegøres for specialets teoretiske forståelsesramme. Her redegøres for Michel Foucaults governmentalityperspektiv og de begreber, der herfra anvendes i analysen. I kapitel 4 præsenteres specialets videnskabsteoretiske afsæt, som både rummer en metodisk tilgang til specialeprocessen, der inspireres af hermeneutikken, og en analysestrategi, der tager udgangspunkt i den socialkonstruktivistiske tradition. Desuden redegøres for min position i feltet, valg af metoder samt praktiske og etiske overvejelser forbundet hermed. Kapitel 5 udgør specialets analyse. Denne er inddelt i 3 kapitler, der belyser undersøgelsens to spor: Struktur- og aktørperspektivet.

Kapitel 5.1. udgør en analyse, der bygger på indholdsanalyse af formelle dokumenter, der afdækker handleplanredskabets bagvedliggende rationaler, samt hvordan redskabet kan forstås som en styringsteknik. Analysens øvrige tre kapitler bygger altovervejende på den kvalitative empiri og er dermed informeret fra de indsattes perspektiv.

Kapitel 5.2 fokuserer på styringsteknikkens udfoldelse i praksis og på, hvordan rammerne indvirker på styringens muligheder. I dette kapitel anvendes kvantitativ data til at understøtte fundene i den kvalitative analyse.

Kapitel 5.3. fokuserer på måden hvorpå, de indsatte indgår i det forhandlingsrum, handleplanen åbner op for, samt på de muligheder deres selvstyring giver for indflydelse på styringen.

Kapitel 5.4 udgør en kort diskussion af analysens resultater og den eksisterende viden, som er præsenteret i specialets problemfelt og litteraturstudie.

Til sidst afsluttes i kapitel 6 med en konklusion, der opsummerer analysens resultater, som efterfølges af et afsnit med perspektiverende refleksioner.

Kapitel 1 - Specialets formål

Indsattes deltagelse i handleplansarbejdet stiller skarpt på de magtrelationer, der er mellem borger og system i det sociale arbejde (Järvinen & Mortensen 2004; Mik-Meyer & Villadsen 2007). Spørgsmålet om inddragelse af indsatte i deres sagsforløb berører kernen af det sociale arbejdes felt. Inddragelse, retssikkerhed og medejerskab har været centrale begreber i socialpolitikken og sociallovgivningen de sidste 20 år, og redskaber til at sikre inddragelse, såsom handleplanen, har været anvendt lige så længe. Der viser sig alligevel stadig dilemmaer og udfordringer i forhold til det sociale arbejdes dialog med og inddragelse af de mennesker, der er genstand for det sociale arbejde (Järvinen & Mik-Meyer 2012; Uggerhøj 2004; Juul 2012). Det berører den klassiske balance mellem hjælp og kontrol, som socialt arbejde rummer (Skytte 2013: 11, 15; Egelund 2011), og gør kontinuerlig undersøgelse af de konkrete former, som dialogen antager i praksis, relevant.

Anvendelsen af handleplaner som et redskab til inddragelse af borgere har været centralt i det sociale arbejde siden 1990'erne og i Kriminalforsorgen siden starten af nullerne. Undersøgelser af redskabets anvendelse i det sociale arbejde har belyst, hvordan brugen af handleplaner som styringsredskab i den sociale indsats konstruerer borgere som specifikke subjekter, der passer ind i bestemte kategorier, og stiller krav til borgerne om, at de skal indgå i samarbejdet på en bestemt måde (Villadsen 2003; Järvinen & Mik-Meyer 2012; Andersen 2003; Born & Jensen 2008). Dermed stilles spørgsmålstejn ved borgerens muligheder for indflydelse og medbestemmelse. Ligeledes er redskabets konstruktion og ambition blevet problematiseret af blandt andre Runa Bjørn, der peger på, at målet om at skabe myndiggjorte borgere kan undergraves af de mange formål og funktioner, redskabet skal tjene (Bjørn 2010: 29). Der eksisterer dog meget få undersøgelser af, hvordan styringen udfolder sig i praksis i mødet med de mennesker, der søges styret (Herup Nielsen & Andersen 2016: 17), og som skal deltage i handleplansarbejdet.

Specialets formål er derfor, med udgangspunkt i Foucaults magtperspektiv at undersøge, både Kriminalforsorgens intentioner med styringen gennem anvendelsen af handleplaner, og hvordan styringen udfolder sig i praksis. Ambitionen med specialet er at fokusere på en mindre belyst del af implementeringen af handleplanerne i Kriminalforsorgen, nemlig inddragelsen af den dømte. Målet er ikke at vurdere, hvorvidt styringens mål og ambitioner er rigtige eller forkerte men at afdække,

hvordan styringen udfolder sig i praksis med fokus på, hvordan de indsatte opfatter mulighederne for deltagelse, og hvordan de indgår i det forhandlingsrum, som handleplanen kan siges at åbne op for.

De indsattes muligheder for deltagelse og indflydelse i handleplansarbejdet må efter min mening afdækkes fra et brugerperspektiv. En undersøgelse ud fra dette perspektiv og med fokus på det mulighedsrum, handleplansarbejdet udgør for den indsatte, kan således tilføre det sociale arbejde en viden, der ikke eksisterer på nuværende tidspunkt. Denne viden kan danne basis for en konstruktiv diskussion og bidrage til refleksionen over og udviklingen af det sociale arbejdes praksis i Kriminalforsorgen.

Problemfelt

Specialets indledende undersøgelsesfokus var en form for kvalitativ evaluering af, om de indsatte oplevede sig inddraget i handleplansarbejdet, og hvilke forhold, der henholdsvis hæmmede eller fremmede denne oplevelse. Empirien viste imidlertid en interessant variation af måder, de indsatte deltager i handleplansarbejdet på, som udvidede min forståelse af deltagelsen i handleplansarbejdet. Samtidig fremhævede interviewpersonerne rammernes indvirkning som centrale for deres deltagelse i handleplansarbejdet. Denne viden aktualiserede et fokus *både* på, hvordan handleplansredskabets funktion i forbindelse med inddragelse af de indsatte påvirkes af praksis - og dermed også på intentionerne bag redskabet, *samt* på de indsattes forskellige muligheder for at indgå i og deltage i handleplansarbejdet. Undersøgelsens fokus har således udvidet sig undervejs til at omfatte et væsentligt fokus på det strukturelle niveau, samtidig med at aktørperspektivet fastholdes.

Handleplaner er, som i mange offentlige institutioner, et centralt redskab i det sociale arbejde i kriminalforsorgen, og udgør en ramme, der skal sikre en samlet helhedsorienteret, individuelt tilrettelagt hjælp. Det er den platform, der skal sikre, at borgeren bliver inddraget i sin sag og opnår en større grad af retssikkerhed og ansvarlighed (Born og Jensen 2008: 18; Bjørn 2010: 20, 22). Indførelsen af handleplaner i Kriminalforsorgen kan siges at skrive sig ind i en generel socialpolitisk tendens, hvor skriftlige aftaler er blevet mere og mere anvendt (Andersen 2003). Det kan anskues

som et udtryk for en højere grad af individualisering i det sociale arbejde, og at det dermed skal rumme en større grad af inddragelse af borgeren i tilrettelæggelsen af de sociale indsatser. Samtidig er det også et opgør med tidligere tiders klientgørelse af borgerne, fordi de gennem inddragelsen gives ansvar for eget liv og løsningen af deres problemer (Bjerge & Selmer 2007: 7,9; Born & Jensen 2008: 18).

Siden indførelsen af handleplanerne i Kriminalforsorgen i 2001 har de fået et større og større fokus som et helt centralt redskab for planlægning og koordinering af den resocialiserende indsats for klienterne, og der igangsættes årligt handleplansforløb for mere end 10.000 personer i Kriminalforsorgen (Rönneling & Lund-Sørensen 2014: 7). Gennem blandt andet et pilotprojekt, God Løsladelse (2007-2009), blev der sat fokus på handleplanerne og deres centrale placering i det resocialiserende arbejde med de indsatte. Projektet skulle sætte fokus på overgangen fra fængsel til frihed, og gennem projektets definition af den gode løsladelse som en sammenhængende proces mellem indsættelse, afsoning og tiden efter løsladelse, blev handleplanen væsentlig i koordineringen af indsatser (Ramsbøll & Rasmussen 2009: 5). Planerne flyttede sig derfor fra i høj grad at være planer for afsoningen til at række ud over løsladelsen og favne større dele af den indsatte liv og fremtid. Planerne fik dermed også en mere central plads i relation til den indsatte og dennes deltagelse i eget sagsforløb.

Handleplanerne har flere formål, der retter sig mod både organisatoriske elementer og de dømte. Handleplanen er i relationen til de dømte *"et vigtigt redskab i arbejdet med at sikre de dømtes mulighed for at kunne leve en kriminalitetsfri tilværelse samt give de dømte medansvar for afsoningen/tilsynsperioden og deres tilværelse generelt"* (Handleplansvejledningen af 26. juli 2013: punkt 6). Handleplansredskabet lægger op til, at den indsatte forandring planlægges gennem en dialog mellem den handleplansansvarlige, der udarbejder handleplanen og den indsatte, hvis forandring er handleplanens genstand (Born og Jensen 2008: 18). Således har formålet med anvendelsen af handleplanerne en tydelig ambition om at sikre, at de indsatte ikke falder tilbage til kriminalitet, og at de selv tager et medansvar for dette (Servicestyrelsen 2009). Handleplanerne skal ud over inddragelse af den dømte også tilsikre organisatoriske formål som en større systematik i sagsbehandlingen, bedre koordinering af indsatser, samt udgøre kilde til dokumentation af

arbejdet (Handleplansvejledningen af 26. juli 2013: punkt 6). Disse forskelligartede formål kan udgøre en udfordring for formålet om inddragelse af den indsatte, fordi de i praksis kan konflikte med hinanden (Bjørn 2010: 29). Denne udfordring kan tænkes at have en indflydelse på handleplanens muligheder som styringsteknik i praksis.

Undersøgelser fra Kriminalforsorgen viser, at implementeringen af handleplanen som redskab har været svær. Således er både antallet af udfyldte planer og kvaliteten af udfyldelsen af planerne i de undersøgelser, der er lavet, utilfredsstillende (Rönneling, Lund-Sørensen & Bak 2013; Rönneling & Lund-Sørensen 2014). Inddragelsen af de dømte i handleplansarbejdet er meget begrænset belyst i undersøgelserne, og dermed er det heller ikke belyst, om formålet om ansvarliggørelse gennem inddragelse opnås. En undersøgelse viser dog, at de indsattes udtalelser ofte er præsenteret i handleplanerne, uden at det fremgår, hvordan den indsatte eller handleplansansvarlige tænker om udtalelsen. Det fremgår heller ikke af planerne, hvordan de indsatte er inddraget eller forholder sig til planen (Rönneling & Lund-Sørensen 2014: 34).

Samtidig viser rapporter en diskrepans imellem personalets opfattelse af, om de indsatte er inddraget i handleplansarbejdet og de indsattes oplevelse af at deltage (Kriminalforsorgen 2011; Lindstad 2015). Kriminalforsorgens Brugerundersøgelse 2015 viser, at kun ca. 50 pct. af de indsatte oplever, at de deltager i handleplansarbejdet. Den viden, der eksisterer, indikerer, at udmøntningen af handleplanen i praksis er kompliceret, ligesom den udstiller en mangel på viden om de indsattes perspektiv og om implementeringen af formålet om inddragelse af de indsatte. Den manglende viden dels om, hvordan styringen udfolder sig i praksis og dels om, hvordan de indsatte indgår i eller reagerer på styringen, viser behovet for en kvalitativ undersøgelse af, hvordan handleplanen virker som redskab i relation til de indsatte, og hvordan indsatte opfatter deres deltagelse i handleplansarbejdet. Handleplanernes centrale placering og målet om forbedring af de indsatte gennem deltagelse i handleplanen kalder således på et blik fra både struktur- og aktørperspektiv.

Handleplansarbejdet i Kriminalforsorgen udføres i en ramme, som adskiller sig væsentligt fra det øvrige sociale arbejde. Velfærdsinstitutioner vil altid udgøre en asymmetrisk magtrelation i forhold til borgeren (Järvinen & Mik-Meyer 2003), men når borgeren afsoner en straf, og er underlagt en

juridisk frihedsberøvelse (Foucault 2002), så må dette forhold antages at have en særlig indflydelse på den indsatte mulighed for deltagelse i den proces, der skal skabe ansvar og ejerskab. Fængslet som ramme udgør et interessant paradoks, hvor strukturerne på én gang fratager den indsatte hans frihed, og gennem handleplanen forsøger at få den indsatte til at påtage sig sin frihed. Dette paradoks understreger det interessante ved at have et todelt fokus i undersøgelsen, idet jeg gennem de indsatte perspektiv på deltagelsen i handleplansarbejdet kan koble, hvordan handleplanens intentioner udmøntes i mødet med fængslets rammer, og med de indsatte måder at indgå i samarbejdet på.

Jeg kan med et tosidet fokus på styring bidrage med en undersøgelse af styringens praksis, som governmentalityanalyser ofte kritiseres for at glemme. Disse studier undersøger ofte, *"hvordan praksis søges struktureret"* og risikerer at afkoble styringens rationalitet fra de sociale relationer, styringen indlejres i (Herup Nielsen & Andersen 2016: 17). Der kan i sådanne analyser ses *"en problematisk tendens til at forveksle styringens intentioner med styringens praksis"* (Ibid.). Jeg kan derfor med inddragelsen af det empiriske aktørperspektiv afsøge og stille nogle spørgsmål til styringen, som et ensidigt fokus på styringens intentioner ikke kan. Det åbner også op for muligheden for perspektiverende refleksioner, der kan bidrage handlingsanvisende til praksis.

Således er undersøgelsens fokus med udgangspunkt i ovenstående problematisering både at afdække, hvordan handleplanen kan virke som et redskab, der skaber forandring og ansvarlighed hos den indsatte, og hvordan den indsatte opfatter sin deltagelse og muligheder i dette forhandlingsrum.

Undersøgelsens problemformulering

På baggrund af den ovenstående problematisering vil jeg i undersøgelsen fokusere på:

Hvordan virker handleplanen i Kriminalforsorgen som redskab til at skabe ansvarliggjorte indsatte, og hvordan deltager indsatte i handleplansprocessen?

For at svare på hovedspørgsmålet, vil jeg arbejde med følgende arbejdsspørgsmål:

1. Hvordan virker handleplanen som en teknik til skabelse af ansvarliggjorte indsatte, og hvilke rationaler ligger bag?
2. Hvordan indgår de indsatte i det forhandlingsrum, handleplanen som styringsteknik åbner op for?

Undersøgelsens begrebsdefinitioner og afgrænsning

I dette afsnit defineres nogle centrale begreber, og der redegøres for de afgrænsninger, jeg har foretaget i specialet. Jeg vil endvidere redegøre for de overordnede rammer for handleplansarbejdet samt handleplanernes indholdsmæssige karakter.

Begrebsdefinitioner

I Kriminalforsorgen har man en fællesbetegnelse for de mennesker, der er i Kriminalforsorgens varetægt, nemlig *klienter*. Klientbetegnelsen dækker over alle i Kriminalforsorgens varetægt, dvs. dømte, afsonere, varetægtsarrestanter, beboere, tilsynsklienter, prøveløsladte, personer i samfundstjeneste eller fodlænke samt behandlingsdømte. Når begrebet klient anvendes i nærværende speciale, er det et udtryk for Kriminalforsorgens definition. Når specialets specifikke målgruppe betegnes, anvendes begreberne *indsatte* eller *dømte*. De er mere præcise betegnelser i denne sammenhæng, og begrebet *klient* i forbindelse med det sociale arbejdes felt er forbundet med mange fagetiske og principielle diskussioner, som jeg ikke er interesseret i at aktivere i denne sammenhæng. Når jeg mere bredt benævner mennesker i kontakt med det offentlige system, anvendes betegnelsen *borger*. I de tilfælde, hvor den indsatte omtales ved sit køn, anvendes maskulinum, da det langt overvejende er mænd, der sidder i fængslerne (96,6 pct. jf. Clausen 2011).

Betegnelsen af handleplanen som en *teknik* udspringer af den teoretiske forståelsesramme. Undersøgelser foretaget i dette perspektiv refererer både til handleplanen som en teknik og en teknologi (Andersen 2003; Born & Jensen 2008; Villadsen 2004; Dean 2006). Jeg har valgt at anvende begrebet teknik for pædagogisk at synliggøre forskellen mellem brugen af redskabet og

magtteknologierne, som forklares nærmere i kapitel 3.

Personalet, som er udpeget til at være ansvarlige for afholdelse af handleplanssamtaler betegnes *handleplansansvarlige*. Begrebet kan dække over flere forskellige faggrupper. I fængslerne og på pensionerne er personalet meget blandet, og der er en stor overvægt af fængselsbetjente. Personalet har kontaktpersonsfunktioner, og opbygger således en relation til den indsatte og en viden om dem, som kommer i spil i forhold til handleplansarbejdet. Det er forskelligt fra fængsel til fængsel, om den handleplansansvarlige er en fængselsbetjent eller en socialrådgiver. I følge Kriminalforsorgens kvantitative handleplansundersøgelse udfyldes 73 pct. af handleplanerne af socialrådgivere og 24 pct. af fængselsbetjente (Rönneling, Lund-Sørensen & Bak 2013: 16). De indsatte, jeg har interviewet, beskriver både samtaler, hvor den ansvarlige har været fængselsbetjent og samtaler, hvor det har været en socialrådgiver. På en af pensionerne, jeg har interviewet indsatte fra, udgøres den handleplansansvarlige af et team af forskellige fagpersoner.

Afgrænsninger

I specialet fokuseres på den del af Kriminalforsorgens klienter, der afsoner en fængselsdom. Det vil sige, at undersøgelsen afgrænses fra de mennesker, der har fået en betinget dom, er blevet prøveløsladte eller har en behandlingsdom og endvidere også fra varetægtsfængslede, som har en særlig status. Jeg har fundet det mest interessant at undersøge *indsattes* oplevelse af deltagelse i handleplansarbejdet, fordi min antagelse er, at selve afsoningen opstiller nogle udfordringer for inddragelsen, som adskiller sig fra de situationer, personer befinder sig i, hvis de f.eks. er løsladt, men stadig skal møde til kontrol i Kriminalforsorgen (Kjær Minke 2012).

Siden 1. januar 2014 har samtlige fængsler som konsekvens af flerårsaftalen om Kriminalforsorgens økonomi i 2013-2016 (Justitsministeriet 2012) skullet oprette *afsoningsplaner* for de indsatte. Ifølge en evalueringsrapport skal afsoningsplanen laves inden for 7 dage efter indsættelsen, og planen indgår som en del af modtagelsesproceduren i fængslet (Clausen & Stenbæk Bentsen 2014: 5). Afsoningsplanerne adskiller sig således fra handleplanerne ved at have midlertidig karakter og afgrænse sig til modtagelsesproceduren. Det betyder ikke, at ting fra disse planer ikke føres med videre i den handleplan, der oprettes efterfølgende, men på grund af den midlertidige og ret

afgrænsede karakter afsoningsplanerne har, medtages de ikke i denne undersøgelses fokus.

Undersøgelsen afgrænses endvidere fra Kriminalforsorgens *Risiko- og behovsvurderingsredskab LS/RNR*¹, som blev udrullet fra 2013. Det er et screeningsredskab, der inddeler de indsatte i risikokategorier, og resultaterne af screeningen overføres til handleplanen og bør danne grundlag eller udgangspunkt for de tilrettelagte indsatser (Clausen 2016: 4, 8f). Indførelsen af denne overordnede ramme kan forventes at få væsentlig betydning for de indsattes deltagelse i handleplansarbejdet og tilrettelæggelsen heraf. Det er dog stadig nyt og under implementering, og de indsatte, jeg har interviewet, har ikke berørt emnet, ligesom jeg ikke har kunnet se dets indflydelse i empirien. Jeg medtager det derfor ikke i analysen.

Handleplanen og rammerne for arbejdet

I dette afsnit beskrives kort reglerne og de formelle rammer for handleplansarbejdet med særligt fokus på inddragelsen af de indsatte. Formålet med afsnittet er at give et indblik i, hvad handleplansarbejdet i Kriminalforsorgen er, og hvordan det overordnet udmøntes. Handleplansarbejdet udføres med variation på Kriminalforsorgens forskellige tjenestesteder, så denne gennemgang er et udtryk for den overordnede og centrale rammesætning.

Lovgivningen og formålet

Indledningsvis skal det påpeges, at der den 3. februar 2017 er udkommet både et opdateret, revideret handleplanscirkulære samt en nyrevideret handleplansvejledning. Ændringerne i cirkulæret har ikke nogen kontekstmæssig indflydelse på nærværende speciale. Handleplansvejledningen derimod rummer flere tekstmæssige ændringer i forhold til den handleplansvejledning, der var gældende indtil da, og som specialets dokumentanalyse bygger på. Det vil derfor være handleplansvejledningen af den 26. juli 2013, der refereres til i dette speciale. Gennemgangen fokuserer på de regler, der gælder for indsatte.

---

¹ *Level of Service/Risk Need Responsivity*. *Level of Service* henviser til graden af støtte – dvs. hvilken hvor meget støtte der skal til for bedst muligt hjælpe den enkelte til ikke at falde tilbage til kriminalitet. Kilde: <http://www.kriminalforsorgen.dk/RNR-principperne-5297.aspx>

Kriminalforsorgen har jævnfør Straffuldbyrdelseslovens § 31, stk. 2 en forpligtelse til at udarbejde handleplaner for stort set alle klienter i Kriminalforsorgen (Straffuldbyrdelsesloven nr. 1242 af 11. november 2015). De overordnede formål med handleplansredskabet er ifølge handleplansvejledningen at sikre, at de dømte kan leve en kriminalitetsfri tilværelse, og at sikre et medansvar hos de dømte for afsonings- eller tilsynsforløbet samt deres tilværelse generelt. Desuden har handleplansredskabet til formål at styrke en systematisk, helhedsorienteret sagsbehandling og give mulighed for sammenhængende planlægning på tværs af Kriminalforsorgens mange institutioner (handleplansvejledningen 26. juli 2013: punkt. 6).

Af *Cirkulære om udarbejdelse af handleplaner* fremgår det af § 5, at handleplanen skal være oprettet senest 7 hverdage efter indsættelsen i fængsel og udarbejdet senest efter 4 uger. Det fremgår endvidere af cirkulærets § 4, at der skal udpeges en handleplanansvarlig og stedfortræder for denne i relation til hver enkelt dømte. Det fremgår videre, at handleplanen jævnligt skal *"sammenholdes med den indsatte forhold under strafudståelsen og om nødvendigt søges tilpasset ændringer i disse forhold"* (Cirkulære nr. 9063 af 3. februar 2017). Endvidere skal handleplanen jævnfør samme paragraf evalueres mindst hver tredje måned for indsatte med en opholdstid på to år eller mindre og mindst hvert halve år for personer, der afsoner mere end to år. Vejledningens punkt 50 beskriver, at dette handler om 1) en ajourføring af den dømtes samlede situation, 2) en gennemgang af hvilke aftaler der er ført ud i livet eller ikke er, og 3) begrundelser herfor samt en vurdering af hvordan den fremadrettede indsats skal være.

Alle indsatte skal som udgangspunkt have udarbejdet en handleplan. Dette understreges i en skrivelse til alle tjenestesteder fra 2014, vedrørende udvidelse af målgruppen for handleplaner, hvoraf det fremgår, at *alle* Kriminalforsorgens klienter nu er omfattet af pligten, og at *"på varetægtsområdet skal modtagelsessamtalen som minimum skrives ind i handleplanen"* (Kriminalforsorgen, skrivelse af den 19. januar 2014). Det betyder, at der for varetægtsfængslede ikke er helt samme krav til kvaliteten af handleplanen, idet det kun er oplysninger fra første samtale i arresten, der er pligt til at indføre i handleplanen. Den formelle udmelding er dog, trods eksisterende *Bekendtgørelse om begrænsning af kriminalforsorgens pligt til at udarbejde handleplaner efter straffuldbyrdelsesloven for indsatte, prøveløsladte og betinget dømte*, at alle skal

have udarbejdet en handleplan.

Indhold og udarbejdelse

Handleplansarbejdet skal jævnfør handleplansvejledningens punkt 7 ske i samarbejde med den dømte, men Kriminalforsorgen er forpligtet til at udarbejde den, uanset om den indsatte ønsker at deltage i arbejdet eller ej.

Handleplanen udarbejdes i et standardiseret skema (Bilag 1), der er inddelt i en beskrivende del, en vurderende del samt en indsatsdel. Den udfyldes elektronisk i Kriminalforsorgens IT-system, Klientsystemet.

Beskrivelsesdelen er inddelt i ni underpunkter, der omfatter oplysninger om den indsatte bolig, økonomi, uddannelse, beskæftigelse, fritid, helbred, netværk og misbrug. Oplysninger i den beskrivende del kan både komme fra samtaler med den indsatte samt fra dokumenter som personundersøgelsen (§ 808 i Retsplejeloven nr. 1257 af 13. oktober 2016).

Vurderingsdelen består både af en vurdering af den enkeltes årsager til kriminalitet, de såkaldte *kriminogene faktorer*, og af en helhedsvurdering af den dømtes samlede situation, ressourcer og barrierer i forhold til at leve en kriminalitetsfri tilværelse. På baggrund af denne vurdering skal der oplistes indsatsområder, der skal prioriteres og begrundes, og det understreges, at mål og delmål skal være realistiske. Det fremhæves desuden, at den dømtes eget syn på vurderingen skal fremgå, herunder om vedkommende er enig. Det er også vigtigt, at den dømte gives besked om, at der er tale om en *hensigtserklæring* og ikke en egentlig kontrakt for arbejdet. Ændringer i planen skal dog alligevel altid begrundes og må ikke ske uden forudgående drøftelse med den dømte (Handleplansvejledningen af 26. juli 2013: punkt 34-37). De indsatte kan få udleveret den skriftlige plan, hvis de ønsker det. Dette beror dog på en konkret vurdering af, om der er sikkerhedsmæssige grunde, der taler imod (kriminalforsorgen 2015: 1).

Kapitel 2 - Litteraturstudie

I dette kapitel præsenteres kort de undersøgelser og den litteratur, der udgør specialets vidensgrundlag og det valgte fokus på de indsattes deltagelse i handleplansarbejdet. Litteraturstudiet er gennemført af flere omgange i løbet af projektperioden, og den sidste er gennemført den 23. januar 2017.

Undersøgelser om handleplaner fra kriminalforsorgsområdet

Specialets viden om handleplaner i Kriminalforsorgen bygger på de undersøgelser, der er foretaget af Rigsrevisionen, Kriminalforsorgen og den svenske Kriminalvårdens Utvecklingsenhet. Resultaterne fra disse med relevans for nærværende undersøgelse præsenteres kort.

Rigsrevisionen udførte i 2011 en undersøgelse med fokus på rettidig udarbejdelse og kvaliteten af handleplanerne. Rapporten konkluderer at 34 pct. af en stikprøve på 82 handleplaner fremstår mangelfulde i forhold til vurderinger af indsatsbehov og beskrivelse af, hvilke indsatser der skal igangsættes (Rigsrevisionen 2011: 15).

Rigsrevisionens undersøgelse blev fulgt op af en kvantitativ undersøgelse, foretaget af Kriminalforsorgen selv, bl.a. med henvisning til manglende repræsentativitet i Rigsrevisionens undersøgelse. Undersøgelsen, der er baseret på et repræsentativt udsnit på 405 handleplaner, viser sammenfattende, at felter med beskrivende oplysninger i højere grad er udfyldt end felter, der vedrører de vurderende og handlingsrettede dele af handleplanerne, samt at dette har en statistisk signifikant sammenhæng med, hvilken personaletype, der udfylder handleplanen. Således er de vurderende felter udfyldt i højere grad, når det er en socialrådgiver, der har lavet handleplanen end en fængselsbetjent (Rönneling, Lund-Sørensen & Bak 2013: 3, 16). Undersøgelsen fokuserer udelukkende på graden af udfyldelse, og giver således ikke viden om den dømtes deltagelse. Den ufuldstændige udfyldelse og variationen mellem personaletyper er dog en indikation på, at der er forhold ved den praktiske anvendelse af redskabet, det kan være relevant at undersøge nærmere.

En kvalitativ undersøgelse fra 2014 fokuserer på indholdet af planerne i 70 handleplansforløb, dvs. ca. 250 handleplaner. I undersøgelsen har man haft fokus på, om handleplanerne lever op til retningslinjerne for handleplansarbejdet, herunder inddragelsen af den dømte i handleplansarbejdet. Undersøgelsen konkluderer, at kvaliteten af indholdet er meget varierende, og at det er svært i handleplanerne at se, hvordan de dømte har været inddraget. Deres udtalelser er ofte gengivet i handleplanerne, men uden at der er taget fagligt stilling til dem (Rønning og Lund-Sørensen 2014: 5, 34f).

En rapport fra Kriminalforsorgen, der sammenfatter svar fra en høring om handleplansarbejdet på alle tjenestesteder, viser, at tjenestestederne oplever, at de indsatte så vidt muligt deltager i handleplanssamtaler og opfølgningssamtaler (Kriminalforsorgen 2011b: 3, 8).

De eneste undersøgelser, jeg har kunnet finde, der inddrager de indsattes perspektiv, er Kriminalforsorgens brugerundersøgelser, der er udført de seneste tre år (Lindstad 2014; 2015; 2016). Det er spørgeskemabaserede holdningsundersøgelser, hvor der spørges ind til forhold under afsoningen. Undersøgelserne, der vedrører indsatte, baserer sig på ca. 2000 respondenter og viser for alle tre år, at ca. 50 pct. af alle respondenter oplever, at de "i høj grad" eller "nogen grad" er med til at udarbejde deres handleplaner. Ca. 30 pct. har svaret "slet ikke" eller "i ringe grad", mens ca. 20 pct. svarer "ved ikke" (Ibid.). Det er således ca. halvdelen af respondenterne, der af den ene eller anden årsag ikke oplever at være med til at lave deres handleplan.

Den svenske Kriminalvårdens Utvecklingsenhet har lavet en undersøgelse af handleplansarbejdet med fokus på både retorikken omkring handleplanerne i retningslinjer og blandt ansatte samt på det praktiske arbejde med handleplanerne, primært set fra personalets perspektiv (Svensson & Persson 2013). Trods fokus på de ansattes perspektiv rummer undersøgelsen også en kort analyse af de dømtes position i forhold til handleplansarbejdet. Undersøgelsens konklusion er, at handleplanen er et centralt værktøj for de ansatte i Kriminalvården, mens den dømtes rolle er underordnet, og redskabet er dermed ikke et centralt instrument i den dømtes udvikling. Videre pointeres det, at der i materialet kan identificeres tre positioner, de dømte har mulighed for at indtage i forhold til handleplansarbejdet. Alle tre positioner handler om den dømtes vilje til at indgå

i den definerede rolle: 1) velvilje, 2) uvilje (går ikke imod, men viser heller ikke initiativ) eller 3) modvilje (vil gerne noget, men ikke det samme som Kriminalvården). Disse tre måder at forholde sig på kan den dømte veksle mellem f.eks. i relation til forskellige temaer, der diskuteres (Svensson & Persson 2013: 35). Undersøgelsen fremhæver både nogle konkrete styringsmæssige udfordringer og samtidig den indsattes aktive rolle og forskellige handlemuligheder i forhold til handleplanens udformning.

De undersøgelser, der er foretaget af handleplansarbejdet i Kriminalforsorgen, giver en indikation på, at der er forhold ved den praktiske udmøntning af handleplansarbejdet, som kan forbedres, samt at der er en diskrepans imellem de indsattes og personalets vurdering af de indsattes deltagelse. Samtidig synliggør gennemgangen, at der mangler viden om, hvordan de indsatte opfatter deltagelsen i handleplansarbejdet. Undersøgelsen fra Kriminalvårdens Utvecklingsenhet understreger relevansen af et dobbeltsidet fokus på både handleplanens styringsegenskaber og de indsattes forskellige muligheder for at positionere sig i forhold til denne styring. Undersøgelserne underbygger dermed relevansen af en kvalitativ undersøgelse af handleplansarbejdet med fokus på, hvordan inddragelsen af de indsatte i handleplansarbejdet udmøntes i praksis - set fra de indsattes perspektiv.

Undersøgelser med fokus på handleplanen som redskab i det sociale arbejde

Nærværende undersøgelses problemforståelse er overordnet set inspireret af den litteratur om det sociale arbejde, som fokuserer på relationen mellem borger og stat, og den magtudøvelse det sociale arbejde rummer, måden borgere konstrueres på som klienter mv. (Järvinen & Mik-Meyer 2003; Järvinen & Mortensen 2004; Järvinen & Mik-Meyer 2012; Villadsen 2003; Mik-Meyer & Villadsen 2007). I dette perspektiv kan handleplanen anskues som en teknik eller styringsværktøj i det sociale arbejde. Min forståelse af handleplanen som en teknik er særligt inspireret af Born & Jensen (2008), Bjørn (2010) og Andersen (2003). Jeg vil ganske kort redegøre for de pointer, disse forfattere trækker frem, som har inspireret min forståelse af handleplanerne i det resocialiserende arbejde.

Niels Åkerstrøm Andersen har i sin afhandling *Borgerens kontraktliggørelse* (2003) vist, hvordan

handleplanen kan ses som en kontrakt i det sociale arbejde. Han mener ganske kort, at handleplaner i socialt arbejde har bevæget sig fra at være et redskab, som socialarbejderen anvendte til at handle på klienten, til at være en kontraktform mellem forvaltning og klient, som har fokus på klientens pligter i forhold til sig selv, herunder pligt til ansvarstagen og selvudvikling (Andersen 2003: 113). Planen har, siger han, udviklet sig til et dialogisk, procesredskab, som i sin form afkræver klienten selvrefleksion, fordi handleplanen skal tage udgangspunkt i, hvad klienten ønsker. Den kan i den form hjælpe klienten til at formulere og handle på sig selv (Ibid.: 95). Dialogen omkring planen er i centrum, snarere end planen som beslutningsgrundlag (Ibid.: 93).

Born og Jensen fokuserer også i deres artikel *Jobplaner og medborgerskabet - et nyt dispositiv* (2008) på redskabet 'jobplanen' som en kontraktform, der stiller nye krav til medborgerskabet. Jobplanen beskrives som en teknologi, der inddrager borgeren i myndighedsudøvelsen, og gennem deltagelse i dialogen om sin sag gøres borgeren til medejer af problemdefinitionen og løsningerne (Born & Jensen 2008: 18). Planen strukturerer altså relationen imellem borger og stat på en ny måde, og den stiller nogle nye krav til borgeren i relationen. Formen, fremhæver de, stiller krav om, at borgeren deltager reflektivt og forholder sig selvreflekterende til sig selv (Ibid.: 21). Selvfremstillingen bliver i denne nye form væsentlig for, hvilke ressourcer borgeren tildeles. Samtalen og borgerens evner og vilje til at indgå i den, bliver i dette perspektiv særdeles afgørende for muligheden for hjælp og egen indflydelse herpå (Ibid.).

Bjørn (2010) har i et bredere perspektiv set på handleplanen som både et styrings- og evalueringsværktøj og problematiserer redskabets anvendelse i praksis både ud fra den kontekst, de anvendes i, og de formål de skal opfylde. Hun fremhæver, at planen ikke i sig selv kan sikre succes, men afhænger af den professionelles anvendelse af redskabet, og at borgeren indgår i den 'psykologiske kontrakt' og godtager den fremstilling af sig selv, planen udlægger (Bjørn 2010: 23ff). Samtidig fremhæver hun, at planen skal opfylde mange formål, som kan være indbyrdes konfliktende, og at planen som styringsredskab anvendes i et praksisfelt side om side med andre standarder for offentlig styring (Ibid.: 28). Således bidrager Bjørn med et fokus på den praksis, som planerne skal udmøntes i.

Kapitel 3 - Teoretisk forståelsesramme

I dette kapitel præsenteres den teoretiske ramme inden for hvilken, jeg forstår handleplanen og den indsattes deltagelse, og dermed redegøres for den teoretiske værktøjskasse, der anvendes i analysen af det empiriske materiale.

Valg af teori

Analysen tager udgangspunkt i Foucaults magtbegreber og governmentalityperspektiv, idet jeg derigennem kan fokusere både på det strukturelle niveau og på individniveauet. Foucaults begrebsapparat kan anvendes til at afdække, hvordan handleplaner kan forstås ud fra et strukturelt niveau samt til at afdække, hvordan de indsattes muligheder for indflydelse gennem deltagelse i handleplansarbejdet fremtræder på mikro-niveau. Mit udgangspunkt er, at magtudøvelse og magtrelationer er en grundlæggende bestanddel af styringen af det resocialiserende arbejde. Derfor vil jeg bruge Foucaults begreber om magt, subjektivering og teknologier til at synliggøre de magtrelationer, der er i spil og det mulighedsrum, der eksisterer gennem deltagelsen i handleplansarbejdet. Da individet i Foucaults terminologi altid har mulighed for magtudøvelse eller modmagt, mener jeg, at det også er muligt at anvende Foucaults begreber til en analyse på individniveau, hvor den enkelte indsattes måde at indgå i forhandlingsrummet på og deltage i skabelsen af subjektet kan belyses.

Jeg har valgt at anvende en række analytiske begreber fra Foucaults forfatterskab, men jeg afgrænser mig også fra en stor del af hans forfatterskab, som f.eks. hans arkæologiske og genealogiske tilgang (Raffnsøe, Gudmand-Høyer & Thaning 2009). Min undersøgelse har fokus på handleplanen som styringsfænomen, og hvordan de indsatte indgår i styringen, og jeg tager mit primære udgangspunkt i Foucaults forelæsningsrække på Collège de France i 1977-1978, *Sikkerhed, territorium, befolkning* (2008). Jeg redegør med udgangspunkt i *Overvågning og Straf* (Foucault 2002) ganske kort for den disciplinære magtform og dens udtryk i fængslet, fordi det er inden for denne ramme, handleplansarbejdet udføres. Jeg fokuserer dermed primært på den del af Foucaults forfatterskab, der handler om styring og magt gennem subjektivering, og som er videreudviklet i governmentalitylitteraturen af blandt andre professor of Public Governance Mitchell Dean (2006). Jeg anvender både Dean og Villadsen i min fremstilling af Foucaults begreber, fordi de begge har

operationaliseret hans til tider komplicerede begreber i det velfærdsstatslige, sociale arbejdes kontekst.

Således mine bevæggrunde for valg af teori. Neden for følger en redegørelse af de begreber, jeg vil anvende i min analyse, og hvordan de vil blive anvendt.

Foucault, styring og magt gennem subjektivering

Governmentalityperspektivet udspringer primært fra Foucaults forelæsningsrække *Sikkerhed, Territorium, Befolkning* (2008), som Foucault i retrospektiv selv ville have kaldt for "en historie om 'governmentalitet'" (Foucault 2008: 116). Foucault anser ikke magt for værende en top-down aktivitet, hvor staten på undertrykkende vis styrer befolkningen. Han anser derimod magt for værende en produktiv, skabende magt, der "virker ved at gøre individet – og får individer til at gøre sig – til bestemte subjekter" (Villadsen, 2007: 158). Foucault skitserer med afsæt i Machiavellis *Fyrsten*, hvordan styring kan forstås som en måde, hvorpå mennesker og ting gennem anvendelsen af forskellige taktikker ordnes eller arrangeres, så de ledes mod bestemte mål (Ibid.). Foucault understreger, at styring er en aktivitet, der foregår alle steder, hvor subjekter styres mod bestemte mål; det være sig faderen, der styrer familien, læreren der styrer eleverne, og individet der styrer sig selv (Ibid.: 115). Styringen virker altså på subjekter, der også styrer sig selv, og Foucault definerer i *Technologies of the self* governmentality sådan: "This contact between the technologies of domination of others and those of the self I call governmentality" (Foucault 1988: 19). I Deans fortolkning af governmentalityperspektivet definerer han med udgangspunkt i Foucault styring som *conduct of conduct*, hvorved han understreger flertydigheden af begrebet *conduct*. Det betyder at føre, guide eller dirigere, men rummer også en moralsk eller etisk dimension, der drejer sig om, hvordan det er 'passende' at opføre sig i forskellige sammenhænge (Dean 2006: 43). Dermed synliggøres også, at styringen forudsætter et ideal, individet bør stræbe efter, og at individet har en aktiv rolle i skabelsen af subjektet.

Pointen er, at moderne magt sjældent formes som tvang, men handler om at fremdyrke og påvirke frie individers handlinger og kapaciteter inden for bestemte rammer. Den virker derfor ved hjælp af magtteknologier, som rettes imod at forme individers handlerum (Villadsen 2007: 160). Styring skal

altså ikke forstås som en *top-down* form for magt, der tvinger individet til at underkaste sig, men som en *”aktivitet, der strømmer fra en flæthed af styrende aktører, som er med til at forme subjekters handlen på sig selv”* (Herup Nielsen & Andersen 2016: 19). Herup Nielsen og Andersen understreger dermed den uforudsigelige og iboende karakter styringen har, som afspejler Foucaults perspektiv på magtforhold som immanente og ustabile (Foucault 2011: 98f). Dette perspektiv tydeliggør således relevansen af at se på den praktiske udmøntning af handleplansarbejdet, og det interessante i at anskue styringen fra de styredes perspektiv. I dette speciale er governmentalityperspektivet særligt relevant, fordi det rummer et blik for både de ambitioner, styringen har, styringens logik og subjekternes selvstyring. Det giver således muligheden for gennem analyse af de formelle dokumenter at undersøge styringens bagvedliggende rationale, og gennem den kvalitative empiri at belyse, hvordan styringen udmønter sig i praksis i mødet med praksisregimet (Dean 2006:58) og de indsatte, der søges styret.

Styring som en rationel og gennemtænkt aktivitet

Overskriften er lånt fra Dean (2006:73) og dækker over, at styring som nævnt altid har et mål, og at dette mål er baseret på en viden, idealer og en rationalitet, som ligger bag valg af styringsteknik. Det social- eller retspolitiske ideal, der ligger bag handleplanens intentioner, skal ses som det mål, de indsatte styres imod. Der er på den måde installeret en rationalitet i styringsteknikken (Ibid: 44f). Rationalerne bygger på viden, analyser, refleksioner, beregninger mv., der gør det muligt at udøve den magt, som styringen er udtryk for. For eksempel ansues kriminelle som mennesker, der skal forbedres (Ibid.: 45f), hvilket bygger på viden fra kriminologien. Den pastorale magtforms udbredelse, som jeg kommer ind på neden for, har ifølge Foucault fokuseret udviklingen af viden om mennesket omkring to forhold: 1) En global og kvantitativ viden, der vedrører befolkningen, og 2) en analytisk viden, der vedrører individet (Foucault 1982: 215). Kvantificérbar viden om de indsatte gør det muligt at indvirke på de indsatte og forbedre deres vilkår og adfærd (Foucault 2008: 112f), og ligger bag valget og formningen af styringsteknikker. I min dokumentanalyse af forarbejder til loven og de formelle retningslinjer for handleplansarbejdet vil jeg undersøge, hvilke rationaler, der søges at styre efter og hvilke social- eller retspolitiske tanker og viden, der ligger bag handleplanen som styringsteknik og dermed danner retning for styringen.

Så vidt den viden, der giver styringen retning. *Måden*, hvorpå de indsatte styres på, bygger også på en specifik viden om subjektet. Jeg vil i næste afsnit redegøre for den pastorale magtform og den disciplinære magtform, som er de magtteknologier, jeg i analysen vil fokusere på.

Styringsformer

I Foucaults styringsperspektiv kan magtformer anskues som styringsformer - måder at lede og forme subjekter på. Foucault var optaget af subjektet, og de processer og komplicerede magtrelationer, der konstituerede subjektet (Foucault 1982: 208). Han opsummerer magten således:

"this form of power applies itself to immediate everyday life which categorizes the individual, marks him to his own identity, imposes a law of truth on him which he must recognize and which others have to recognize in him. It is a form of power, which makes the individuals subjects. There are two meanings of the word subject: subject to someone else by control and dependence, and tied to his own identity by a conscience or self-knowledge" (Foucault 1982: 212)

Subjektet er objekt for forskellige former for magt eller *magtteknologier*. Magtteknologier defineres som det, der søger at bestemme individers adfærd og underkaste dem bestemte mål. I dette speciale vil hovedfokus være på den magtform, Foucault betegner *den pastorale magt* (Foucault 2008: 134). Jeg vil desuden inddrage den disciplinære magtform og dens udtryk i fængslets ramme (Foucault 2002), som er relevant for den kontekst handleplanen anvendes i.

Pastoral magt

Foucaults begreb om *pastoral magt* er en af de magtteknologier, der er særligt interessant i denne sammenhæng, fordi handleplanen kan ses som byggende på anvendelsen af denne magtform. Foucault har givet denne individualiserende magt dette navn, fordi han beskriver dens oprindelse i kristendommen og pastorens forhold til sin menighed. Det er en omsorgsfuld magtform, der har godgørende formål over for subjektet (Foucault 2008: 137). Det er, siger han, en magtform, der i sin

moderne form skal sikre, at individet har en tilstrækkelig høj levestandard og tryghed, hvor det i sin oprindelse var *"salvation in the next world"* (Foucault 1982: 215). Den virker ikke længere gennem kirken, men gennem velfærdssamfundets institutioner og medarbejdere. *"power of a pastoral type, which over centuries (...) had been been linked to a defined religious institution, suddenly spread out into the whole social body"* (Ibid.: 215). Gennem viden om den indsattes indre følelsesliv, tanker og refleksioner vejleder pastoren - den handleplansansvarlige - den indsatte i retning af det bedste liv (Ibid.: 214f). Den praksis, hvor individet under guidning fra en professionel underkaster sig en bestemt sandhed om sig selv, betegner Foucault ifølge Villadsen *subjektivering* (Villadsen 2004: 614).

Igennem denne optik kan jeg anskue handleplanen som den teknik, der skal skabe subjektiveringen, dvs. forme det ønskede subjekt, der er målet for styringen. Jeg vil i dokumentanalysen i kapitel 5.1 analysere, hvordan handleplanen i sin form kan anskues som en styringsteknik, der skal skabe subjektivering gennem koblingen af den pastorale ledelse til den indsattes selvledelse. Jeg vil endvidere i analysen af den kvalitative empiri i kapitel 5.3 undersøge, hvordan de indsatte indgår i skabelsen af det subjekt, der søges skabt. Således kan jeg også afdække magtens produktive dimension, idet jeg kan stille skarpt på den skabende karakter, magten i Foucaults perspektiv har.

Disciplinær magt

Det, at handleplansarbejdet foregår i et fængsel og ikke i f.eks. en kommune, betyder at den pastorale magt udøves i en kontekst, hvor den disciplinære og juridiske magt indtager væsentlige positioner. Da jeg gerne vil bevare fokus på handleplanernes styringsfunktion og subjektivering af de indsatte herigennem, vil jeg kun overfladisk berøre det fængselsmæssige. Det er dog samtidig en væsentlig dimension, der indvirker på udøvelsen af den pastorale magt og de indsattes mulighed for deltagelse i handleplansarbejdet. En væsentlig del af magtstrukturen i fængslet er ifølge Foucault kombinationen af den juridisk straffende magtform og disciplineringen af de indsatte. Det moderne fængsel har ifølge Foucault fra dets fødsel haft en dobbelt funktion, nemlig både en frihedsberøvende og forbedrende funktion. De indsatte er qua frihedsberøvelsen og fængslets udmøntning heraf underlagt en juridisk magt, der fratager den indsatte hans frihed i en vis rum tid. Desuden siger Foucault, at fængslet *"gentager alle de mekanismer, som man finder i*

samfundslegemet (...) Fængslet er blot en lidt streng skole eller kaserne” (Foucault 2002: 251). Disciplinen er ifølge Foucault en teknologi, der beskæftiger sig med det foranderlige i mennesker og dets omgivelser med henblik på at forme mennesket og kroppen i en bestemt, ønsket retning (Raffnsøe, Gudmand-Høyer & Thaning 2009: 201). Den disciplinære magt udøves over kroppen, tingene og arbejdet gennem overvågning og afretning. Til forskel herfra udøves den pastorale magt over sindet og tankerne. Målet er, at styringens mål installeres i subjektets selvledelse (Dean 2006: 18). Foucault viser i sin genealogi, hvordan disciplinen med panoptismen bliver en produktiv, ”mekanisme-disciplin”, som går fra at fungere primært som en negativ teknik, der skal begrænse det uønskede, og til en positiv teknik, der gennem disciplineringen af individet kan forøge dennes nytte (Foucault 2002: 226-227). Den arkitektonisk underbyggede overvågning sikrer magtens virkning på individet, selvom den ikke er en kontinuerlig handling (Ibid.: 218). Således udgør panoptismen en mekanisme, der virker gennem individernes styring af sig selv. Virkemidlerne er overvågningen samt den normaliserende sanktion. Den normaliserende sanktion er en indbygget straffemekanisme i alle disciplinære sanktioner. Det, som hører under dette ”disciplinære straffesystem”, er alt det, som ikke svarer til reglen; afvigelserne. Foucault beskriver, at *”det drejer sig om på en gang at gøre de mindste dele af adfærden strafbare og give tilsyneladende ligegyldige elementer af det disciplinære apparat en straffende funktion*” (Ibid.: 194). De indsatte er således underlagt en magtform, som er allestedsnærværende og disciplinerende, og som gennem overvågningen, og den viden der herigennem indsamles om de indsatte, hele tiden udøver sin funktion og indvirkning på de indsatte.

Den disciplinære magt, dens teknikker og fængslet som ramme i relation til styringen gennem handleplanen, vil der være særligt fokus på i kapitel 5.2, hvor det analyseres, hvordan de indsatte opfatter fængslets rammer som indvirkende på handleplansarbejdet. Jeg vil i analysen vise, hvordan den disciplinære magtform som overordnet ramme for handleplansarbejdet påvirker styringen og den pastorale ledelse og dermed har betydning for styringens udfoldelse i praksis.

Magtteknologierne udgør således de processer igennem hvilke, de indsatte styres. De indsatte har dog også en medskabende deltagelse i styringen, som jeg vil fokusere på i min analyse. Neden for

vil jeg redegøre for selvstyringen og dens betydning for styringsteknikken.

Selvstyring og modstand

Den måde, de indsatte anvender deres selvstyring eller selvledelse i handleplansarbejdet er relevant at analysere nærmere, fordi styringsformerne som vist kobler sig til individets selvstyring. Governmentalitiesperspektivet fokuserer netop på, hvordan staten handler på individer, der allerede handler på sig selv, hvilket ligger i begrebet *conduct of conduct*, som jeg har redegjort for oven for (Foucault 1982: 220f). Foucault har med en samlet betegnelse kaldt individets ageren på sig selv og styring af sig selv for *selvteknologier*. Det handler om individets arbejde med sig selv, eventuelt faciliteret af en hjælper, hvor målet er at skabe bestemte subjekter (Foucault 1988: 18). Selvteknologier hentyder til den proces, hvor individet gennem arbejdet med sig selv inkorporerer sandheder og underlægger sig magten (Ibid.: 22). Selvstyringen har dog også en egen autonomi forstået på den måde, at individet altid har en række muligheder for reaktion, handling og adfærd (Foucault 1982: 221).

Udøvelsen af magt forudsætter ifølge Foucault frihed: *"power is exercised only over free subjects, and only insofar as they are free. By this we mean individual or collective subjects who are faced with a field of possibilities in which several ways of behaving, several reactions and diverse compartments may be realized"* (Ibid.: 221). Grundlæggende handler styringen om at guide subjekternes selvstyring på en måde, hvor udfaldet arrangeres og formes, men friheden som betingelse for udøvelsen af magten betyder, at den indsatte altid vil have mulighed for en række reaktioner på styringen, hvilket gør styringen uforudsigelig. Magtrelationen kan være asymmetrisk, som den især vil være i fængslet, men der vil altid være mulighed for at udøve modstand i relationen (Foucault 1988: 12). Der er dermed altid et handlingsrum, inden for hvilket den indsattes frihedspraksisser og selvstyring kan anvendes til at yde modstand mod andre former for styring (Dean 2006: 47, 48). Modstand er ifølge Foucault magtens naturlige modstykke. Der vil altid være modstand forskellige steder i "magtens netværk", og modstanden har en ligeså uforudsigelig karakter, som styringen har (Foucault 2011: 101).

Handlefriheden og selvledelsen åbner op for at anskue den indsattes deltagelse i handleplansarbejdet som en forhandling om subjektet. Jeg vil i analysen med Foucaults begreber om selvstyring og modstand fokusere på, hvordan de indsatte indgår i det forhandlingsrum, som handleplanen som styringsteknik åbner op for. Jeg kan bruge begreberne til analytisk at undersøge, hvordan de indsatte som styrede subjekter deltager i styringen, hvordan de også påvirker styringsteknikken, så egne mål kan opnås, ligesom udøvelse af modstand også kan ses gennem deltagelse i handleplanen.

Foucaults begrebsapparat kan således anvendes til at stille skarpt på det forhold, der eksisterer mellem styringens ideal på den ene side, og styringens udmøntning i praksis på den anden side. Handleplansarbejdet er i dette perspektiv en styrende aktivitet, hvor de indsatte er medskabende subjekter, der udfylder et forhandlingsrum.

Kapitel 4 - Videnskabsteori og metode

I følgende kapitel redegøres for de videnskabsteoretiske implikationer for specialet, refleksioner over egen position i forhold til undersøgelsesfeltet, valg af metoder samt praktiske og etiske refleksioner i forhold til indsamling af empiri og rekruttering af interviewpersoner.

Videnskabsteoretiske overvejelser

I dette afsnit redegøres for specialets videnskabsteoretiske ståsted og dets implikationer for analysestrategi og vidensproduktion. Specialeprocessen har, som nævnt i kapitel 1, ført til justering af undersøgelsesfokus undervejs. Jeg vil derfor først redegøre for det socialkonstruktivistiske perspektiv, som danner udgangspunkt for mit endelige blik på empirien og den viden, specialet producerer. Jeg vil herefter redegøre for den abduktive forskningsproces, som har kendetegnet specialeprocessen og det endelige valg af fokus. Til sidst vil jeg fremlægge min endelige analysestrategi.

Socialkonstruktivismens metodologiske og epistemologiske betydning

Specialet undersøger, hvordan styringen af de indsatte i det resocialiserende arbejde former sig i praksis. Jeg er således på den ene side interesseret i at tydeliggøre, hvilke mål og rationaler der udgør styringens mål, og på den anden side i at afdække, hvordan magtteknologier og de indsatte selv er medskabende i formningen af det ønskede subjekt. Specialet har således en ambition om at undersøge styringens praksisudfoldelse og dermed tydeliggøre, hvad der influerer på handleplanens styringsmuligheder og de indsattes deltagelsesmuligheder. Mit fokus på afdækning af magtrelationer og konstruering af bestemte identiteter hos den indsatte gør, at specialets vidensproduktion hviler på en antagelse om, at de strukturelle rammer *konstruerer* den rolle, de indsatte skal have. Derfor læner jeg mig op ad en socialkonstruktivistisk tilgang.

I analysen fokuserer jeg med hovedudgangspunkt i Foucault på de magtstrukturer, der er med til at konstituere den indsatte som et deltagende, ansvarligt individ, og på hvordan den indsatte indgår i den magtrelation, handleplanen anses som udtryk for. Foucault placeres ofte og blandt andre af Esmark et al. (2005) som poststrukturalist, men af andre også som socialkonstruktivist (Hansen

2012: 255). Hansen og Esmark et al. fremhæver det diskursive og sproglige ved den poststrukturalistiske tradition, som også udgør en stor del af Foucaults forfatterskab (Esmark et al. 2005: 20; Hansen 2012: 238). Foucault lægger dog i sit senere forfatterskab og i governmentalityperspektivet vægt på interaktionen og de magtforhold, der er medbestemmende for strukturerne, og jeg anser derfor socialkonstruktivismen som den mest givende ramme for denne undersøgelse. Hansen fremhæver, at Foucaults grundantagelse om, at objekter "*ikke eksisterer forud for de diskursive formationer, de indgår i*", placerer ham som konstruktivist. Foucault lægger således, ligesom socialkonstruktivismen, vægt på virkelighedens kontingens, og at den er et resultat af forhandlinger, der afgøres af magtforhold (Hansen 2012: 252; Pedersen 2012: 204).

I socialkonstruktivismen forstås viden om virkeligheden som konstrueret gennem interaktionen med andre mennesker. Der findes ingen sandheder og ingen objektiv virkelighed, der kan opdages. Derimod forstås sandheden som *perspektivistisk* (Pedersen 2012: 188). Dette ståsted kommer både til udtryk i mit valg af analysestrategi og i vidensproduktionen. Analysens fokus er således på, hvordan idealet om den ansvarliggjorte, kriminalitetsfrie indsatte søges opnået gennem handleplanen som en styringsteknik. Fokus i min analyse er på relationerne mellem indsatte og personale, den institutionelle kontekst og de bagvedliggende rationaler, fremfor subjektive fortolkninger og følelser (Ibid.). Analysens fokus er særligt på det forhandlingsrum, som handleplanen opsætter, og på hvordan, de indsatte kan udfylde dette rum.

En klassisk pointe er at afdække, hvordan magtudøvelsen virker usynligt og diskret i det sociale arbejde (Hansen 2012: 251). Jeg ønsker dog også at vise, hvordan de indsatte i magtrelationen på forskellige måder søger indflydelse på deres situation. Jeg ønsker ikke med mit speciale at diskutere, om det sociale arbejdes diskurs -styringsmålet - er rigtig eller forkert, og jeg har dermed ikke, som f.eks. i den kritiske teori, et normativt styret mål med en afsløring af magtinteresser og undertrykkende strukturer (Pedersen 2012: 219). Min grundantagelse er, i tråd med socialkonstruktivismen og Foucault, at vores viden om verden og dens selvfølgeligheder er diskursiv, historisk og kulturelt betinget, og idealet om myndiggjorte indsatte er et resultat af en *forhandling* og er kontingent (Ibid.: 189, 201f). Jeg ønsker i stedet at fokusere på det rum, hvor styringens idealer og rationaler møder praksis og de indsatte, der søges styret. Her mener jeg, der er et potentiale for at vise Foucaults pointe om, at styringen og dermed magtforholdene er uforudsigelige og ustabile

og således foranderlige (Foucault 2008; 2011). Dermed ønsker jeg gennem synliggørelsen af magtrelationerne, og de former de antager, at få øje på nye muligheder for handleplansarbejdet og de indsattes deltagelse heri.

Socialkonstruktivismen tematiserer ifølge Esmark et al. den sociale virkelighed, på en måde der gør op med et syn på struktur/aktørrelationen som årsag/effekt og åbner i stedet op for at se den sociale virkelighed som et forhold mellem "*muliggørende og begrænsende strukturer og reflektive subjekter, der kan både undvige og ændre strukturer*" (Esmark et al. 2005: 10). På den måde kan det socialkonstruktivistiske ståsted indfange den relation, der er mellem handleplanens styrende funktion, den praksis den udfoldes i, og de indsattes aktive deltagelse i formningen af styringen og styringens udfald.

Når virkeligheden er *diskursivt konstrueret*, så betyder det også, at vores forforståelser har betydning for, hvordan vi anskuer verden. Pedersen fremhæver, at den teori man ser på et felt med, betragtes som forforståelser i den socialkonstruktivistiske tilgang (Pedersen 2012: 221). Den epistemologiske konsekvens af denne tilgang er dermed, at der ikke findes et neutralt punkt hvorudfra forskningsobjektet kan undersøges. De teorier, jeg møder feltet med, har afgørende betydning for, hvad jeg ser, og hvad jeg antager er sandt (Ibid.: 188). Derfor vil min forforståelse for feltet blive fremlagt i specialet. Det vil sige specialets konklusioner er skabt af det perspektiv, jeg har anlagt på problemstillingen, hvilket stiller krav om refleksion i analyseprocessen og argumentation for valg af teori (Ibid.: 201, 221). Det understreger den ontologiske konsekvens for specialet; at den viden der fremkommer, blot udgør ét muligt perspektiv. Dog et perspektiv der forhåbentlig kan bibringe nye forståelser og syn på de indsattes deltagelse i handleplansarbejdet.

Metodisk udelukker socialkonstruktivismen ikke nogen metoder, og jeg kan således anvende både kvantitative og kvalitative metoder. Den kvantitative empiri opfattes inden for denne tilgang ikke som fakta, men som en delforklaring på et fænomen set fra et bestemt perspektiv, og bruges til at anlægge flere perspektiver på problemstillingen, når empirien muliggør det. Den kvalitative empiri anvendes til at få indblik i, hvilken mening de indsatte tillægger handleplansarbejdet og deres deltagelse i det, men opfattes ikke som en kilde til indblik i de indsattes indre følelser eller

oplevelser. Således opfattes også de formelle retningslinjer for handleplansarbejdet som en kilde til viden om de rationaler og diskursive forståelser, de er formet af (Pedersen 2012: 222f; Järvinen & Mik-Meyer 2005: 21).

En abduktiv undersøgelsesproces

Det endelige valg af Foucault og det socialkonstruktivistiske blik på empirien er, som nævnt før, et valg, der er formet ud af undersøgelsesprocessen og efter mødet med empirien. Jeg mener derfor, det er relevant at tydeliggøre den metodiske proces og de refleksioner, der har ført til det endelige undersøgelsesfokus og design, således at forskningsprocessen i tråd med den socialkonstruktivistiske videnskabstradition fremlægges og ekspliciteres (Pedersen 2012: 228).

Undersøgelsesens proces og endelige design er udtryk for en *abduktiv* forskningsproces. Denne tilgang udtrykker en vekselvirkende proces, hvor mine erkendelser er udviklet i et samspil mellem mine teoretiske forforståelser og empirien. På den måde foregår vidensudvikling ifølge Danermark et al. i en kognitiv proces. Med abduktion som slutningsform kan det specifikke fænomen, man observerer, anskues som udtryk for generelle eller universelle strukturer (Danermark et al. 2002: 88ff). I dette tilfælde kan de indsattes opfattelser og måder at indgå i handleplansarbejdet på give indsigt i de magtrelationer og forhandlinger, der eksisterer mellem indsat og handleplansansvarlig i fængslet. Dette sker ved, at jeg som specialestuderende via kognitive processer, der bygger på kreativitet, viden og fantasi, finder teorier, der bedst beskriver det fænomen, der studeres (Ibid.: 77f, 93). På den måde bevæger jeg mig væk fra én opfattelse af det studerede fænomen mod en anden og muligvis dybere forståelse af fænomenet. Dette sker ved at fænomenet placeres i en ny fortolkningsramme (Ibid.: 91). Denne forskningsproces har flere lighedstræk med den proces, som beskrives med den hermeneutiske cirkel (Juul 2012: 110ff), og min metodiske tilgang kan således siges at være inspireret herfra. Denne erkendelsesproces har kendetegnet min undersøgelsesproces, idet jeg har ændret undersøgelsesfokus, efter indsamling af den kvalitative empiri. Den tydeliggjorde relevansen af at analysere de forskellige former for deltagelse i handleplansarbejdet, og måden handleplanen ud fra dette perspektiv udmøntes på i praksis.

Konkret udspringer min abduktive tilgang til feltet af et forudgående kendskab til området qua mit

tidligere arbejde som socialrådgiver i Kriminalforsorgen og min praktik i Direktoratet for Kriminalforsorgen. Det forudgående kendskab har skabt interesse for at opnå yderligere viden om indsattes deltagelse i handleplansarbejdet, hvilket har medført en afsøgning af den eksisterende litteratur og undersøgelser på området. De gennemgåede undersøgelser fokuserer både på handleplanen som redskab og problematiserer formålet om inddragelse (Bjørn 2008; Born & Jensen 2010). Samtidig gav viden fra undersøgelserne en erkendelse af, at de indsattes deltagelse i handleplansarbejdet er belyst i meget ringe grad, jævnfør kapitel 2. Dette medførte, at jeg fandt det relevant at undersøge, om de indsatte oplevede at være deltagende i handleplansarbejdet, og hvordan de opfattede deltagelsen.

Det kvantitative materiale fra Brugerundersøgelsen 2015 (Lindstad 2015) var den første empiri, jeg havde adgang til. Det bearbejdede jeg eksplorativt, dog med min viden fra undersøgelserne som forforståelse, for at blive klogere på om materialet kunne afdække, hvilke forhold der influerede på de indsattes svar på, om de oplevede sig inddraget i handleplansarbejdet. Sideløbende gik jeg i gang med de kvalitative interviews, som dels bekræftede de resultater, jeg fandt i det kvantitative materiale, men som også gav ny indsigt, der medførte yderligere bearbejdning af det kvantitative materiale.

De kvalitative interviews gav mig ny viden om, at de indsatte havde forskellige måder at indgå i handleplansarbejdet på, som var interessant at analysere nærmere. Denne viden medførte et ændret undersøgelsesfokus, idet jeg fandt denne variation interessant og relevant at undersøge. Dette har haft indflydelse på valg og fravalg af teori og har betydet, at Foucaults begrebsapparat har fået en fremtrædende plads i den teoretiske forforståelse, også i forhold til et større fokus på intentionerne bag handleplanen og analysen af de formelle retningslinjer for handleplansarbejdet. Jeg har herudfra fravalgt teori, der giver forklaringer på individniveau samt om empowerment, som i det tidligere fokus havde en central plads.

Analysestrategi

Bearbejdningen og kodning af den kvalitative empiri følger ikke en standardiseret metode eller analytisk "hovedvej", som bearbejdningen af kvantitativ data gør (Juul 2012: 131; Olsen 2003: 72).

Det betyder dog ikke, at den ikke er analyseret ud fra en struktureret og systematisk tilgang. Kodning af empirien bidrager med overblik over materialet og giver en struktureret bearbejdning af materialet (Kvale & Brinkmann 2009: 223f).

Kodningen eller kategoriseringen i bearbejdelsen af det kvalitative materiale er foregået i flere etaper. Den første gennemlæsning af empirien medførte som nævnt en justering af det anvendte teoriapparat. Gennemlæsningen tydeliggjorde temaer vedrørende fængselsforhold og interaktionen med personalet, samt de indsatte egen håndtering af samarbejdet, som gav anledning til justeringen. Analysestrategien kan på den måde ses som et udtryk for min abduktive tilgang, hvor jeg har vekslet mellem empiri og teori samt induktiv og deduktiv tilgang til empirien (Olsen 2003: 75).

Analysestrategien i den socialkonstruktivistiske optik handler om at gøre rede for, hvordan virkeligheden konstrueres gennem bestemte begreber (Pedersen 2012: 221). Den sidste kodning af materialet er således sket med afsæt i de begreber, jeg anvender fra Foucaults forfatterskab. Kodningen er praktisk foregået ved, at jeg i de udprintede transskriptioner har farvekodet udsagn, der har passet til de kategorier, jeg har anvendt, og analysestrategien er således inspireret af den tilgang Kvale & Brinkmann kalder "meningskodning" (Kvale & Brinkmann 2009: 223f), hvor tekstafsnit knyttes til et eller flere nøgleord.

Jeg har i dokumentanalysen bestræbt mig på at finde eksempler på styringens intentioner, dvs. rationalerne og tankerne, der udtrykker målet for styringen og ligger bag handleplansteknikken. Desuden har jeg fokuseret på eksempler fra handleplanens udformning, der belyser handleplanens funktion som teknik. Jeg har i den kvalitative empiri søgt eksempler på de indsatte måder at indgå i eller forholde sig til deres deltagelse i handleplansarbejdet på. Jeg har efterfølgende i den endelige kodning konkret inddelt de fundne eksempler fra interviewene i nogle kategorier, der matcher de teoretiske begreber, jeg anvender. Det vil sige, jeg har opdelt eksemplerne i, om de udtrykker eksempler på styringsformerne eller selvstyring. Jeg har herefter underinddelt eksemplerne i de forskellige kategorier, der udgør den struktur, der ses i analysen.

Der redegøres for analysen af den kvantitative empiri særskilt i afsnittet herom.

Analysen rummer som nævnt både et strukturelt perspektiv og et individperspektiv. Den forholder sig dels til styringens rationaler og intentioner, og dels til hvordan styringen i praksis former sig i mødet med den kontekst, styringen udfoldes i, og de subjekter, der ønskes styret. Det er de indsattes opfattelser og meninger, der danner grundlag for analysen af styringens møde med praksis, og hovedvægten i analysen er således på dette aktørperspektiv.

Metodiske overvejelser

I dette afsnit vil specialets undersøgelsesmetoder blive gennemgået. Jeg har valgt at kombinere kvantitativ data, enkeltpersonsinterview og dokumentanalyse. Afsnittet indledes med refleksioner over min egen position i forhold til undersøgelsesfeltet, idet jeg har en erhvervmæssig og faglig baggrund for at beskæftige mig med specialets emne. Herefter følger en gennemgang af de valgte metoder, en redegørelse af den kvalitative empiriindsamling, samt de praktiske og etiske overvejelser forbundet hermed.

Refleksioner over min egen position

Ideen til nærværende speciale udspringer af min praktik i Direktoratet for Kriminalforsorgen, hvor jeg også efterfølgende i en tidsbegrænset periode (august - december 2016) var ansat. Ideen er også formet af mit faglige virke og min praktiske erfaring med feltet. Jeg har gennem flere år arbejdet i Kriminalforsorgen som socialrådgiver i Kriminalforsorgen i Frihed, og har derfor en indsigt i det praktiske arbejde med handleplanerne. Min forudgående viden om feltet styrer, hvilket perspektiv jeg anlægger på emnet, og samtidig er min viden om den kontekst, jeg skal undersøge, en god forudsætning for at kunne undersøge feltet grundigt og spørge ind til forhold i interviewet, som kan have relevans.

Ansættelsen i Direktoratet har givet mig en fordel i forhold til adgangen til undersøgelsesfeltet, fordi jeg har haft nemmere ved at komme i kontakt med ansatte i organisationen, få adgang til viden samt drøftelser og sparring med relevante fagpersoner. Endvidere har min mulighed for adgang til de

kvantitative data, og ikke mindst den medarbejder, Jonas Lindstad, der har udarbejdet Brugerundersøgelserne, betyder, at jeg har haft adgang til faglige drøftelser og sparring i et omfang, jeg ikke ville have haft uden min ansættelse. Jeg har endvidere løbende været i dialog med både den tidligere og nuværende ansvarlige fagperson i Direktoratet for Kriminalforsorgen omkring forhold i lovgivning, praksis og administration, som jeg har haft brug for at drøfte og afklare. Min position i feltet har medført, at meget viden og mange erkendelser har været indforstået, og det har udgjort et særligt fokuspunkt for mig at få det ekspliciteret i processen.

Min ansættelse kan udgøre en bias i forbindelse med interviewene, fordi de indsatte kan tænke, at min ansættelse i Direktoratet for Kriminalforsorgen kan udgøre en fordel for dem, f.eks. som formidler af utilfredsheder med forhold under afsoning etc. Jeg har i den forbindelse gjort meget ud af at fortælle, at specialet ikke er en undersøgelse for Direktoratet, og at der er tale om min 'private' studieinteresse. Jeg har også ekspliciteret, at min position ikke giver adgang til indflydelse i Direktoratet. Jeg har alligevel oplevet en enkelt interviewperson spørge til muligheden for, at jeg kunne gå videre med en problematik i Direktoratet. Det viser, at min position kan udgøre en bias i forhold til undersøgelsesfeltet, fordi jeg ikke kan være sikker på, at de indsatte bruger interviewsituationen til egen dagsorden. Det er dog i den forbindelse en fordel, at problemstillingen for specialet har fokus på de indsattes deltagelse og ageren.

Jeg har som led i specialeprocessen indvilget i at udarbejde en rapport til Analyse og Evalueringsenheden i Direktoratet for Kriminalforsorgen på baggrund af bearbejdningen af de kvantitative data. Denne vil dog have et fokus på de kvantitative resultater og ikke have det overordnede teoretiske og kvalitative perspektiv, som specialet har. Rapporten adskiller sig derfor i fokus fra problemformuleringen for dette speciale, og formidlingen af disse resultater vil ikke være koblet til specialet og den viden, specialet kommer med. Jeg har aftalt at fremlægge specialets konklusioner for relevante medarbejdere i Direktoratet for Kriminalforsorgen. Jeg håber på den måde også på, at min viden fra specialet kan anvendes i forbindelse med den videre udvikling af handleplansarbejdet i Kriminalforsorgen. Jeg har ikke aftalt konkret med interviewpersonerne, hvordan en formidling af specialets resultater til dem kan foregå, idet ingen af dem eksplicit ønskede en tilbagemelding, som blev tilbudt ved rammesætningen af interviewet. Viser en formidling af

resultaterne til interviewpersonerne sig relevant, vil det foregå i form af en fremlæggelse og diskussion af konklusionerne for undersøgelsen.

Kombineret metodedesign

Specialet består af en kombination af metoder, selvom den kvalitative empiri spiller hovedrollen i analysen. Adgangen til kvantitativt materiale fra Kriminalforsorgens Brugerundersøgelse har betydet, at jeg dels har kunnet anvende materialet til at afsøge mit problemfelt og dermed lade det kvantitative materiale informere min indsamling af den kvalitative empiri, og dels kunnet vende tilbage til det kvantitative materiale efter interviews og teste nye hypoteser. Kombinationen af kvalitative og kvantitative metoder kan foregå på flere måder (Creswell 2007; Greene 2007). Det, at jeg har haft adgang til et allerede indsamlet datamateriale indsamlet af Kriminalforsorgen, betyder, at jeg har anvendt de kvantitative data både i problemformuleringsfasen og i selve specialets analyse. Anvendelsen af den kvantitative analyses resultater begrænser sig til specialets kapitel 5.2, som fokuserer på den indsattes relation til fængslets forhold og personale. Det er således i denne sammenhæng, anvendelsen af denne data er relevant.

I relation til analysen kan kombinationen af data ses som det Creswell kalder "*embedding one dataset within the other*" (Creswell 2007: 2). Den kvantitative analyse får derved en understøttende rolle i forhold til de kvalitative data. Min problemformulering kan i udgangspunktet godt besvares uden brug af de kvantitative data, fordi fokus er på de indsattes *opfattelse* og meninger om deltagelsen i handleplansarbejdet. Ved at anvende en kombination af de to metoder har jeg dog mulighed for at styrke de svagheder, den kvalitative tilgang ofte kritiseres for. De bias, som er knyttet til fortolkningsprocessen og diskussioner vedrørende generalisering af de fund, man gør, kan styrkes af den kvantitative tilgang, der ikke har disse svagheder (Ibid.: 9). Ud over de kvantitative og kvalitative data anvender jeg desuden indholdsanalyse af formelle dokumenter. Neden for gennemgås de forskellige metoder særskilt.

Anvendelse af kvantitativ data fra Kriminalforsorgens Brugerundersøgelse 2015

Jeg har som nævnt oven for valgt at anvende allerede indsamlet kvantitativ data fra Kriminalforsorgens Brugerundersøgelse 2015 (Lindstad 2016). De næsten 50 pct. af respondenter,

nævnt i kapitel 2, som enten i ringe grad/slet ikke oplever at deltage i handleplansarbejdet eller har svaret 'ved ikke', har for mig gjort det relevant at se nærmere på datamaterialet for at undersøge, om der kan ses nogle sammenhænge mellem de indsatte svar på spørgsmålet om deltagelse i handleplanen (Ibid.: 22, 24).

Datamaterialet

Jeg har fået udleveret datamaterialet som en SPSS fil, hvor fejlsvar og mangler var sorteret fra. Jeg har således selv kunnet udvælge og omkode variabler, så de har passeret til mit specifikke formål. Jeg har endvidere fået udleveret spørgeskemaet (Bilag 2) bag indsamlingen, så jeg har kunnet sammenholde variablerne i SPSS med spørgeskemaet, når der er opstået uklarheder.

Svarprocent og bortfaldsanalyse

Svarprocenten på undersøgelsen er opgjort på baggrund af, hvor mange udfyldte spørgeskemaer, der er modtaget fra den enkelte institution i forhold til, hvor mange afsonere, der i gennemsnit har været i den uge, hvor spørgeskemaundersøgelsen er gennemført. Spørgeskemaer, der ikke er udfyldt tilstrækkeligt er sorteret fra i datamaterialet. Det betyder, at skemaer, hvor mange spørgsmål ikke er besvaret, ikke indgår i datamaterialet. Dette kan udgøre en risiko for, at der i de frasorterede skemaer er svaret på spørgsmål af relevans for netop mit fokus (Agresti & Finlay 2014: 21). Svarprocenten i Brugerundersøgelsen 2015 er samlet set 64 pct., som svarer til ca. 2000 indsatte (Lindstad 2016: 5). Der kan være flere forhold, der har indvirkning på, at svarprocenten ikke er højere. Der kan f.eks. være indsatte, som ikke har ønsket at deltage og/eller har vurderet spørgsmålene som værende irrelevante. Sproglige vanskeligheder eller læsevanskeligheder er også et forhold, som kan tænkes at have betydning for svarprocenten. Spørgeskemaet er oversat til engelsk, polsk, rumænsk, litauisk samt arabisk, men der vil alligevel være indsatte, der ikke kan læse nogle af de angivne sprog.

Jeg har i min analyse yderligere afgrænset mig fra dem, der har svaret, at de sidder i varetægt. Handleplansarbejdet er for dem underlagt andre rammer jævnfør min redegørelse for de overordnede rammer for handleplansarbejdet. Endelig har jeg valgt at afgrænse mig fra de indsatte, der har svaret 'ved ikke/ikke relevant'. Jeg har ikke nogen mulighed for at afdække, hvad 'ved

ikke/'ikke relevant' dækker over, og jeg mener derfor, det er en svær kategori at anvende i analysen. Der er ingen af de variabler, jeg har behandlet, hvor gruppen af 'ved ikke/ikke relevant' udgjorde mere end 5-8 pct. af den samlede gruppe. Den endelige stikprøvestørrelse er således 1032 respondenter, og jeg vurderer, at der stadig er tale om en stikprøvestørrelse med tilstrækkelig gyldighed.

Lindstad har i Brugerundersøgelsen 2015 analyseret bortfaldet i undersøgelsen med henblik på at konkludere, om der er nogle forhold, der skævvrider materialet. Fordelingen mellem mænd og kvinder og efter alder, svarer godt til fængselspopulationen på daværende tidspunkt (Lindstad 2015: 5-6). Fordelingen af indsatte ud fra etnisk tilhørsforhold tyder på, at indsatte med indvandrerbaggrund er underrepræsenterede i datamaterialet generelt. I relation til mit specifikke spørgsmål "er du med til at lave din handleplan" er indsatte med indvandrerbaggrund yderligere underrepræsenterede. Sammenlignet med Brugerundersøgelsen udgør indsatte med indvandrerbaggrund 2 pct. mindre i min stikprøve og 3 pct. mindre end blandt alle indsatte på undersøgelsestidspunktet (Bilag 3, tabel 2). Lindstad har foretaget en gennemgang af svarene i spørgeskemaet, og ved nogle spørgsmål er der en mere positiv holdning og andre steder en mere negativ eller en uens holdning blandt de indsatte på tværs af etnisk baggrund (Lindstad 2016: 7). Det har således ikke givet anledning til justering af hypoteser eller fokus for nærværende undersøgelse, og jeg har ikke kompenseret for denne underrepræsentation i analysen. Jeg har endvidere fundet, at gruppen af udvisningsdømte i mindre grad end øvrige indsatte oplever at være med til at lave deres handleplaner. Denne forskel er statistisk signifikant (Bilag 3, tabel 4). Gruppen er dog så lille, så jeg har ikke taget særlig højde for det i analysen af materialet. Samtidig er gruppen organisatorisk og lovgivningsmæssigt nedprioriteret i handleplansarbejdet (Lov om ændring af fuldbyrdelse af straf mv. nr. 429 af 3. maj 2017), så resultatet synes at have en åbenlys forklaring. Der vil dog være en risiko for, at dette kan påvirke resultaterne.

Bortfaldsanalysen indbefatter de baggrundsforhold, hvor der er sammenlignelige oplysninger tilgængelige fra både statistiske data og fra undersøgelsesdata. Det udelukker ikke, at der kan være andre baggrundsforhold, som er skævt repræsenteret i brugerundersøgelsen.

Statistisk analyse

I analysen af data har jeg benyttet mig af programmet SPSS og af Piersons Chi2 - test (X^2) (Agresti & Finlay 2014: 225). Testen afprøver, hvorvidt der er statistisk signifikante sammenhænge mellem de indsatte besvarelser på henholdsvis spørgsmålet om deltagelse i handleplanen og en række andre udvalgte spørgsmål i spørgeskemaet (Bilag 2). Er signifikansniveauet (p-værdien) på 0,05 eller mindre, er der en statistisk signifikant sammenhæng. Chi2 testen fortæller dog ikke meget om, hvilke celler i tabellen, der udtrykker den største association eller hvor stærk sammenhængen er. I analysen af materialet har jeg derfor benyttet mig af Standardized Residuals, der afdækker mønstret på sammenhængen mellem cellerne i testen (Ibid.: 230). Med udgangspunkt i denne værdi (mellem -3 og +3), kan jeg nærmere vurdere, i hvilke celler sammenhængen gør sig gældende. Jeg har som nævnt haft en eksplorativ tilgang til empirien, dog har jeg ladet mig afgrænse til variable, som jeg ud fra undersøgelser og litteratur har antaget for værende relevante (præsenteret i Problemfelt og Litteraturstudie). Desuden har jeg testet sammenhængen med baggrundsvariable. Formålet med dette har været at afsøge, om der er nogle af de statiske forhold som køn, alder, etnisk baggrund og længden på afsoningen, der har en sammenhæng med besvarelsen af, om respondenterne oplever at være med til at lave sin handleplan. Jeg fandt ingen statistisk sammenhæng med disse.

Min arbejdshypotese har således været at: *Indsatte, der vurderer relationen og kommunikationen til personalet samt forholdene ved indsættelsen positivt, vil i højere grad opleve sig inddragede i handleplansarbejdet, end indsatte der vurderer disse forhold negativt.* Med udgangspunkt i denne hypotese har jeg testet en række variable i materialet. Testene viser, at der ingen statistisk signifikant sammenhæng er mellem baggrundsvariable og besvarelsen af spørgsmålet om deltagelse i handleplanen. Dog er der en sammenhæng mellem, om respondenterne sidder i åbent eller lukket fængsel (Bilag 3, tabel 3). Indsatte i åbent fængsel ser ud til at opleve en højere grad af deltagelse. Det er rimeligt at antage, at der i åbne regi ofte er større mulighed for dialog og iværksættelse af beskæftigelse og uddannelse, som den indsatte ønsker. Resultatet har haft betydning for valget af informanter til de kvalitative interviews, hvor jeg har forsøgt at rekruttere indsatte fra åbne fængsler, fordi problematikken omkring inddragelse bliver mest interessant i et regi, hvor de indsatte har en mulighed for deltagelse og planlægning. Den øvrige test af materialet viser, at stort set alle dynamiske variable, som jeg har udvalgt, har en statistisk signifikant sammenhæng med

oplevelsen af at være med til at lave sin handleplan. Det drejer sig holdningsbaserede variable, som for eksempel 'oplevelse af meningsfuldhed i arbejdet' og 'oplevelsen af kontakten til personalet'. Procentfordelinger følger mere eller mindre samme fordeling mellem positive og negative svar, og de indsatte, der svarer positivt på det ene spørgsmål, ser også ud til i højere grad at svare positivt på det andet. Materialet giver ikke mulighed for at pege på kausaliteten i en sammenhæng eller på, hvilken forklaring der ligger bag resultaterne. Det jeg dog kan konkludere er, at den indsatte oplevelse af at deltage i udarbejdelsen af handleplanen ser ud til at være påvirket af forhold ved afsoningen og relationen til personalet.

Jeg anvender som nævnt de relevante analyseresultater i kapitel 5.2, hvor de fungerer understøttende for den kvalitative analyse. De resultater fra den kvantitative analyse, der anvendes i nærværende undersøgelse, kan ses i bilag 3.

Anvendelse af dokumenter

Et centralt spørgsmål for undersøgelsen er, hvordan handleplanen virker som en styringsteknik, der skal skabe ansvarliggjorte indsatte. For at undersøge dette, har jeg valgt at analysere de dokumenter, der er centrale for anvendelsen af handleplanen i relation til de indsatte deltagelse. I den socialkonstruktivistisk-inspirerede analyse, min anvendelse af Foucault medfører, kan dokumenterne siges at udgøre adgangen til de tanker, som politisk ligger bag indførelsen af handleplanerne og rummer på den måde en institutionel indsigt, der gør dem interessante (Dahler-Larsen 2005: 235; Dean 2006: 72f). Jeg vil samtidig gennem min tilgang have fokus på dokumenternes "handlingspotentiale" (Järvinen & Mik-Meyer 2005: 20). Det vil sige, der ikke blot er tale om en analyse af indholdet, men gennem analysen at vise, at handleplanen med sin konstruktion er med til at generere handling. Formålet med analysen er således at synliggøre styringens karakteristik og ikke, som det ofte er i den socialkonstruktivistiske tradition, at kritisere den diskurs, handleplanen udtrykker (Pedersen 2012: 213). Min analyse bygger på den vejledning, der var gældende, da jeg begyndte mit speciale, dvs. handleplansvejledningen nr. 9399 af 26. juli 2013. Jeg har ikke kunnet finde forarbejder til lovgivningen om indførelse af handleplaner i Kriminalforsorgen, da jeg ikke kan finde dokumentet digitalt tilgængeligt. Det tætteste, jeg har kunnet komme, er et resume af forarbejderne til straffuldbyrdelseslovens § 31 jf. Folketingstidende

1999-2000, Tillæg A, s. 3774, som er resumeret i *Udkast til lov om ændring af straffuldbyrdslovens § 31* (skærpelse af afsoningsvilkårene for udvisningsdømte). Desuden vil jeg anvende retningslinjer til personalet, *8 krav til den gode handleplan*.

Anvendelse af kvalitative enkeltpersoninterviews

Det overordnede undersøgelsesfokus i dette speciale er de indsatte *perspektiv* på deltagelsen i handleplansarbejdet samt deres måde at indgå i handleplansarbejdet på. Jeg har derfor valgt at benytte kvalitative enkeltpersonsinterviews. Jeg opfatter ikke de indsatte som kilder til en objektiv sandhed, men i tråd med det socialkonstruktivistiske perspektiv, anser jeg interviewene som en måde at få indblik i, hvordan de indsatte konstruerer mening og sandhedsforståelse i interaktion med omgivelserne (Pedersen 2012: 222). Deres opfattelse af handleplansarbejdet og deltagelsen er det, der for de indsatte udgør virkeligheden om handleplandeltagelsen. Med dette udgangspunkt kan de indsatte bidrage med et væsentligt perspektiv på styringen, som eksempelvis ikke kan opnås gennem observationsstudier af handleplanssamtaler eller analyse af de skriftlige planer.

Set i et socialkonstruktivistisk lys vil interviewerens altid præge den viden, der fremkommer i interviewet, fordi interviewerens er med til at konstruere det rum, interviewet foregår i (Järvinen 2005: 30). Dette gør sig også gældende for den filosofisk hermeneutiske metodeproces, der har inspireret processen indledningsvist (Juul 2012: 123). På den måde er interviewene formet af specialets teoretiske og øvrige forforståelser, som gør, at bestemte udsagn forfølges og fortolkes på en bestemt måde i interviewet. I en interviewsituation kan der ifølge Järvinen være en tendens til, at interviewpersonen præsenterer sit "foretrukne selv" (Järvinen 2005: 30). Det vil sige, man vil forsøge at fremstille det billede af sig selv, som er mest fornuftigt og meningsgivende i den specifikke kontekst. Dette kan meget vel tænkes at have indflydelse på, hvordan de indsatte vælger at fremstille sig i interviewsituationen, og hvilke meninger og hvilken viden de vælger at lægge vægt på. De kan have en interesse i at fremstille sig selv som "dygtige" indsatte og gerne ville vise deres ønske om samarbejde. De kan omvendt også ønske at fremhæve de negative forhold ved afsoningen eller have helt andre dagsordener med at tale med mig. Begge dele kan tænkes at farve det materiale, interviewene giver.

For at få konkret kendskab til den kontekst, de indsatte er interviewet om, har jeg pr. mail eller ved personlig samtale talt med to socialrådgivere og en forstander fra de respektive institutioner, interviewpersonerne afsoner på. Dette har været med henblik på at opnå viden om, hvordan handleplansarbejdet fra organisatorisk side søges tilrettelagt på den specifikke institution. Jeg har på den måde haft bedre forudsætninger for at kunne forholde den enkelte indsatte meninger om handleplansarbejdet til den konkrete institutionelle ramme, og dermed opfange og spørge ind til eventuelle diskrepanser. Disse interviews er at betragte som bidragende til min forståelse af feltet og indgår ikke i empirien.

Strukturering og tilrettelæggelse af interviews

Jeg har valgt at bruge en semistruktureret interviewguide (Bilag 4), der dels kan sikre interviewenes styring, hvor de temaer, jeg ønsker berørt, bliver det, og dels giver mulighed for nuancerede refleksioner, hvor interviewpersonerne får mulighed for at tale om det, de lægger vægt på i forhold til deltagelsen i handleplanen (Kvale & Brinkmann 2009: 151). Tilgangen giver på den måde mulighed for at improvisere og følge udsagn fra de indsatte, samtidigt med at jeg sikrer, der produceres viden, der er relevant for specialets problemstilling. Interviewene er gennemført på interviewpersonens afsoningssted i enten lånte kontorlokaler eller i besøgsafdelingen. Interviewene blev efter aftale med interviewpersonerne optaget på diktafon, og de er alle af en varighed på mellem 30-60 minutter.

Transskription og anonymisering

Jeg har valgt at transskribere interviewene, da transskription strukturerer interviewsamtalen i en form, der egner sig til nærmere analyse. Jeg har lagt vægt på selv at transskribere interviewene, da jeg under transskriptionen til en vis grad vil huske de sociale og emotionelle aspekter af interviewsituationen, som gør, at jeg i højere grad opnår en transskription, der medtager disse forhold (Kvale & Brinkmann 2009: 202). Jeg har valgt at transskribere så ordret som muligt for at undgå for meget fortolkning af det sagte, men jeg har ved anvendelse af citater i analysen valgt at gøre citatet mere læsevenligt, da usammenhængende, ordrette interviewudskrifter kan få interviewpersonerne til at fremstå mindre intelligente (Ibid.: 210).

Interviewpersonerne er alle anonymiserede. For flere af interviewpersonerne har det været et krav for at deltage, andre havde ikke noget i mod åbenhed. Jeg har dog valgt at anonymisere alle samt at reducere sporbarheden ved at udelade information om, hvor interviewpersonen afsoner, samt stednavne etc. De navne, jeg anvender i analysen, er således opdigtede. Jeg har ud fra en etisk overvejelse valgt navne frem for numre til interviewpersonerne, idet fraværet af navne synes at afpersonalisere interviewpersonerne. Interviewpersonerne er orienteret om, at de kan fortryde og trække information og deltagelse tilbage, ligesom jeg ikke vil anvende personlig, identificerbar information i specialet. Jeg har også fremhævet fortroligheden i relation til personale og andre indsatte, så interviewpersonerne har kunnet føle sig trygge ved at dele deres oplevelser og meninger (Kvale & Brinkmann 2009: 91).

Praktiske og etiske overvejelser i relation til indsamling af empiri

Rekrutteringen af interviewpersoner har vist sig lidt sværere, end jeg i udgangspunktet havde regnet med. Kriminalforsorgen har de seneste år undergået en meget omfattende reorganisering, og i kølvandet af denne er jeg blevet guidet til ikke at kontakte tjenestestederne direkte. Min rekruttering har derfor indledningsvist været betinget af at følge de formelle kommandoveje. Min indledningsvise kontakt til de resocialiseringskonsulenter i områdekantorerne, der formelt skulle formidle kontakt videre, gav dog ikke noget resultat, og de ansatte, jeg talte med, havde meget travlt og svært ved at afse tid til at finde indsatte, der ville deltage. De interviewpersoner, jeg har fået kontakt med, har jeg derfor fået kontakt med dels gennem en mail fra min daværende projektleder til udslusningspensionerne og dels gennem en samarbejdsrelation til en socialrådgiver i et åbent fængsel. Jeg har været i dialog med to pensioner, hvor to indsatte det ene sted, og tre indsatte det andet sted ønskede at tale med mig. Fra det åbne fængsel opnåede jeg kontakt til tre indsatte, der ønskede at deltage. Jeg har således ikke selv udvalgt mine interviewpersoner, men personalet har ageret som gatekeepere. Det er sandsynligt, at de indsattes lyst til at stille op til interview afhænger af en positiv relation til den fagperson, der har spurgt dem. Dette kan udgøre en bias i forhold til, at der er tale om særligt velvillige og samarbejdsvillige indsatte.

Jeg har som udgangspunkt gerne ville interviewe indsatte, der havde afsonet mere end fire måneder, og som maksimum havde seks måneder til løsladelse. Kriteriet om mere end fire måneder

er betinget af den lovgivningsmæssige ramme, hvor domme under 4 måneder indtil for nylig ikke krævede en handleplan. Kriteriet om mindre end 6 måneder til løsladelse udspringer af drøftelser med fagpersonale, der fremhæver, at handleplanens relevans er størst tæt på løsladelsen. Alle interviewpersoner opfylder kriteriet om at have afsonet mere end fire måneder. Kun to af interviewpersonerne opfylder ikke betingelsen om at skulle løslades om maksimum seks måneder. Disse to har dog begge søgt om løsladelse på halv tid, og den ene vil have ca. seks måneder til løsladelse, hvis han får den. Den længere tid til løsladelse har dog ikke haft en negativ betydning for, om de har opfattet deres handleplan som relevant.

Mit mål var i udgangspunktet at få interviewpersoner udelukkende fra åbne fængsler, fordi fængselsrammen er relevant for udøvelsen af handleplansarbejdet og de indsattes muligheder. Den kvantitative analyse viste som nævnt, at indsatte i det åbne regi i højere grad oplever at deltage i handleplansarbejdet, end indsatte i det lukkede regi (Bilag 3, tabel 3), og jeg har valgt det åbne regi, fordi vilkårene for inddragelse alt andet lige bør være bedre i et åbent fængsel, hvor der ikke er de samme restriktioner overfor de indsatte end i et lukket fængsel. Jeg mener, det er frugtbart for undersøgelsen at udelade de forhindringer, som et lukket regime udgør, fordi de måske kan betyde, at specialet i højere grad ville komme til at handle om opfattelser af afsoningen i et lukket fængsel og dermed overskygge mit fokus på handleplanen og de indsattes deltagelse heri.

Udfordringer med rekrutteringen har medført, at jeg har medtaget interviewpersoner fra Kriminalforsorgens udslusningspensioner. Gruppen, der afsoner på en pension, kan adskille sig ved i højere grad at være meget bevidste om deres handleplan, fordi udstationeringen til en pension i langt de fleste tilfælde forudsætter en meget konkret plan med udstationeringen. Dog er to af de fem interviewpersoner, jeg har interviewet fra en pension, langtidsafsonere, som begge har siddet i både lukket og åbent fængsel i flere år, før de kom på pensionen. Dertil kommer en interviewperson, der har siddet i varetægt i 1 ½ år op til udstationeringen. De har således også substantielle fængsels erfaringer at trække på.

Gruppen af indsatte i fængsler og på udslusningspensioner er ikke en gruppe, jeg har praksiserfaring med. Dette nedsætter risikoen for, at jeg drager ubevidst og tavs viden ind i undersøgelsesfeltet.

Jeg har heller ikke erfaring fra arbejdet som fagperson i et fængsel, og jeg har således ingen personlige erfaringer, jeg bringer ind i interviewsituationen.

Når man interviewer mennesker, der befinder sig i en sårbar position og situation, som indsatte gør, mener jeg, det er særlig vigtigt at gå til det på baggrund af en bevidst, etisk refleksion (Kvale & Brinkmann 2009: 86). Jeg har indledningsvist gjort meget ud af at klarlægge deres position som informanter, fortrolighed, anonymisering, fortrydelsesret etc., og de indsatte har underskrevet samtykke til at deltage. Det skriftlige samtykke følger Kriminalforsorgens formalia for interviews. Jeg har tydeliggjort, at samtykket altid kan trækkes tilbage. Jeg har endvidere gjort meget ud af at fortælle om baggrunden for og formålet med specialet, så de indsatte har vist, hvad de samtykkede til.

Kvalitet af undersøgelsen

I metodelitteraturen udlægges og vægtes kvalitetskriterier forskelligt afhængigt af metoden, der er anvendt og af videnskabsteoretisk ståsted. Jeg har trods den socialkonstruktivistiske traditions diskussion af begreberne valgt at tage udgangspunkt i begreberne *reliabilitet* og *validitet*.

Et af de centrale forhold omkring kvalitativ forskning, der understreges i metodelitteraturen, er kravet om transparens. Det handler om at give ” *a fully reflexive account of procedures and methods, showing to readers in as much detail as possible the lines of inquiry that have led to particular conclusions* ” (Seal 1999: 157 i: Olsen 2003: 91). Med udgangspunktet i den abduktive og socialkonstruktivistiske forskningstilgang kan forskningsprocessen ses som en cirkulær proces, hvor jeg veksler mellem at se på mine forforståelser, erkendelser og analyseresultater for at se analyserne i et nyt lys. Denne proces betyder, at kvalitetsvurderingen hele tiden indlejres processuelt (Pedersen 2012: 228).

Gennemsigtigheden har betydning for både undersøgelsens validitet og reliabilitet. For at opnå validitet har jeg bestræbt mig på at frembringe *refleksivitet* samt at vælge teori med en videnskabelig kvalitet og argumenteret for mit valg heraf (Pedersen 2012: 221). Anskues spørgsmålet om reliabilitet som et udtryk for pålidelighed og konsistens, og ikke som muligheden

for gentagelighed, kan reliabiliteten sikres gennem metodologisk gennemsigtighed og eksplicitering af de analytiske procedurer (Olsen 2003: 88). Jeg har derfor bestræbt mig på at skabe både metodisk og analytisk gennemskuelse i hele forskningsprocessen og for analyseresultaterne ved at ekspliciterer forforståelser, refleksioner, strategier og valg i hele processen (Pedersen 2012: 228). Dertil kommer en eksplicitering af selve forskningsprocessen og de valg og fravalg, der er foretaget undervejs.

Jeg har valgt at underbygge den kvalitative analyse med fund fra den kvantitative analyse i et mixed method design. Med denne tilgang har jeg mulighed for styrke de svagheder, den kvalitative tilgang kan have - de bias, der knytter sig til fortolkningsprocessen i den kvalitative analyse (Creswell 2007: 9). Anvendelsen af data indsamlet af andre kræver nogle overvejelser for at sikre validiteten og reliabiliteten (Neuman 2006: 239). Jeg har i så stor udstrækning, som muligt forsøgt at tage højde for de usikkerheder, der er forbundet med anvendelsen af sekundær empiri gennem kendskab til forholdene for indsamlingen af data, f.eks. tidspunkt, sted og metode, ligesom jeg har haft adgang til både spørgeskema og data, så jeg har kunnet sammenholde variablerne i SPSS med spørgeskemaet, når der er opstået uklarheder. Jeg har desuden kunnet spørge forfatteren, på hvilken måde datasættet er lagt ind, hvilke sorteringer, filtre og rensninger af data, der har fundet sted. Jeg har endvidere haft mulighed for at drøfte uklarheder og spørgsmål med den ansvarlige statistiske analytiker. Endvidere har denne analytiker gennemset mine analyseresultater og bidraget til, at jeg ikke har anvendt definitioner og afgrænsninger, materialet ikke kan understøtte (Ibid.: 243).

En usikkerhed ved anvendelsen af materialet til min undersøgelse som kan påvirke validiteten kan ligge i, at besvarelsen på handleplansspørgsmålet i spørgeskemaet er ét spørgsmål i en stor holdningsundersøgelse, der dækker forhold lige fra mad og indkøb til vold og overfald. Det er således svært at vide, hvilken vægt de har tillagt besvarelsen af netop dette spørgsmål. På samme måde er formuleringen af spørgsmålet åbent for fortolkning, og jeg kan således ikke være sikker på, at den indsatte tolker det at være med til at lave sin handleplan, på samme måde, som jeg definerer deltagelsen i handleplansarbejdet (Ibid.: 241f). Dog stemmer mit formål med anvendelsen af dataene - at undersøge de indsatte subjektive syn på deltagelsen, overens med det formål, der

ligger bag brugerundersøgelsen, som er en holdningsundersøgelse. Dermed undgår jeg et validitetsproblem, der kan ligge i at anvende officiel statistik, hvor definitionen ikke matcher til den aktuelle undersøgelse (Ibid.).

Videnskabelig viden er i socialkonstruktivistisk perspektiv et socialt og situeret produkt, hvilket betyder, at vi altid anskuer problemstillinger ved hjælp af bestemte fortolkningsrammer og ud fra vores forforståelser (Pedersen 2012: 187). Både konteksten og de relationer, jeg som specialestuderende har været en del af i processen er afgørende for den empiri, der er blevet produceret. Den viden, der fremkommer, må derfor ses som positioneret eller udgørende ét perspektiv på feltet (Järvinen 2005: 28). Jeg påstår således ikke, at dette speciale producerer en endegyldig viden. Formålet er at se på udmøntningen af handleplansarbejdet og de indsattes deltagelse heri på en måde, der bidrager med et nyt perspektiv (Pedersen 2012: 222).

Bent Flyvbjerg argumenterer i sin bog *Samfundsvidenskab der virker for*, at casestudiet og eksemplets magt er en undervurderet kilde til generaliserbar viden (Flyvbjerg 2001: 94). Således fremhæver han, hvordan valget af en *kritisk case*, som f.eks. Foucaults valg af panotikonet, kan være med til at anskueliggøre, at når konkrete udfordringer eller forhold eksisterer i den valgte case, så må de også gøre sig gældende mere generelt (Ibid.: 95). På samme måde er det muligt at argumentere for, at den viden, der opnås gennem belysningen af styringen gennem handleplanen og dens udmøntning i fængslets rammer, kan sige noget om udmøntningen af styring i andre velfærdsstatslige rammer.

Kapitel 5 - Analyse

I de følgende fire kapitler vil jeg gennem indholdsanalysen af formelle dokumenter samt af analysen af den kvalitative empiri besvare mine arbejdsspørgsmål og dermed min problemformulering. Analysens formål er at udforske det rum, der er mellem styringens formål og den praktiske anvendelse af handleplanen som redskab, og dermed blive klogere på de indsattes muligheder for deltagelse i styringen. I kapitel 5.1 fokuserer jeg på, hvordan handleplanen kan ses som en styringsteknik og hvilke rationaler, den styrer efter. Kapitel 5.2 omhandler udmøntningen af styringen i praksis, og kapitel 5.3. fokuserer på de indsattes måder at indgå i styringen på. Kapitel 5.4 udgør en kort diskussion af analysens fund i forhold til eksisterende viden.

5.1. Handleplanen i et styringsperspektiv

Formålet med dette kapitel er at anskueliggøre, hvordan handleplanen i et styringsperspektiv kan forstås som en teknik, der underbygger styringen af de indsatte efter bagvedliggende styringsidealer eller rationaler. Gennem analysen af de formelle dokumenter, der rammesætter inddragelsen af de indsatte i handleplansarbejdet, vil jeg først afdække, hvilken viden og idealer der udgør styringens mål, og dernæst hvordan handleplanen som redskab kan virke som en styringsteknik. Analysen vil således afdække, hvordan styringen og Kriminalforsorgens mål for styringen er koblet til den indsattes deltagelse. Kapitlet bidrager sammen med kapitel 5.2 til besvarelsen af mit første arbejdsspørgsmål: *Hvordan virker handleplanen som en teknik til skabelse af ansvarliggjorte indsatte, og hvilke rationaler ligger bag?*

5.1.1 Formålet med handleplanerne – rationalet bag

I dette afsnit vil jeg med udgangspunkt i Foucaults begreb om *reason of state* og Deans beskrivelse af styring som en 'rationel og gennemtænkt aktivitet' fremanalysere, hvordan formålene med handleplanen udtrykker rationalet bag handleplanen og styringens mål.

Ifølge resume af forarbejderne til straffuldbyrdelseslovens § 31 jf. Folketingstidende 1999-2000, Tillæg A, s. 3774, fremhæves det, at formålet med handleplanerne i Kriminalforsorgen bl.a. er *“at fremhæve, at straffuldbyrdelsen så vidt muligt allerede fra afsoningens påbegyndelse skal søges*

tilrettelagt med henblik på at styrke og forbedre den dømtes mulighed for at leve en kriminalitetsfri tilværelse efter løsladelsen". Det fremhæves desuden, at planlægningen gennem handleplanerne har til formål at understrege den indsatte medansvar både for afsoningen såvel som tiden efter (Lovforslagets s. 5). Planer, der omhandler tiden *efter* afsoning, har til formål at gøre den indsatte klar til en plads i samfundet, f.eks. ved at påvise mulige uddannelses- eller beskæftigelsesforløb, som vedkommende kan opstarte efter løsladelsen (Ibid.: 6). I handleplansvejledningen for handleplaner i Kriminalforsorgen står der:

"handleplaner er et vigtigt redskab i arbejdet med at sikre de dømte mulighed for at kunne leve en kriminalitetsfri tilværelse samt at give de dømte medansvar for afsoningen/tilsynsperioden og deres tilværelse generelt. Handleplanen vil derfor være styrende for kontakten mellem den dømte og Kriminalforsorgen". (Handleplansvejledningen af 26. juli 2013: punkt 6)

Rationalet eller målet for styringen, der ligger bag indføringen af handleplanerne ses både i forarbejderne og i vejledningen, hvor ønsket om at normalisere eller integrere den indsatte fremgår. Der er både fokus på, at den indsatte skal kunne *leve en kriminalitetsfri tilværelse*, og at vedkommende gennem eksempelvis uddannelse eller beskæftigelse kan *få en plads i samfundet*. Der kan siges at være et normaliserings- eller integreringsrationale bag indførelsen af handleplanerne. Dette rationale er i tråd med Foucaults forståelse af fængslets overordnede rationale om at forbedre den indsatte (Foucault 2002), og Kriminalforsorgens vision om at *bringe folk sikkert videre til et liv uden kriminalitet* (Kriminalforsorgen, u.å.). Det kan anskues som en parallel til eller som en del af det sociale arbejdes integrationsstrategi, der virker ved at producere kompetente og integrerede medborgere (Villadsen 2004: 615). Handleplanen kan på den måde ses som et redskab eller en teknik, der gennem styring af de indsatte efter et bestemt styringsideal skal skabe bestemte subjekter, nemlig kriminalitetsfrie, normaliserede samfundsborgere.

Det tydeliggøres i handleplansvejledningen, at planen skal være *styrende for kontakten* mellem den indsatte og Kriminalforsorgen. Samtidig viser rationalet om, at den indsatte gennem beskæftigelse og uddannelse kan få en plads i samfundet, at der styres efter bagvedliggende idealer. Styring gennem planen udtrykker således en gennemtænkt og rationel aktivitet: kontakten mellem den

indsatte og Kriminalforsorgen defineres og afgrænses til handleplansarbejdet, og der peges på konkrete problemer, der må løses for at opnå målet for styringen (Dean 2006: 75). I dette tilfælde må det tolkes sådan, at kontakten dækker over forhold, der vedrører den indsatte forandringsproces. Kriminalforsorgen har helt åbenlyst kontakt med den indsatte, der rækker ud over handleplansarbejdet.

Dernæst nævnes det, at handleplanen skal *give den dømte et medansvar*. Af Kriminalforsorgens 8 krav til den gode handleplan, som er retningslinjer til medarbejderne, fremgår det endvidere, at *”udgangspunktet for en god handleplan er, at klienten føler sig inddraget, og at han/hun oplever, at det også er deres handleplan. Det handler om ejerskab”* (Kriminalforsorgen 2015: 1). Citaterne viser den problemforståelse og viden, der ligger bag indføringen og handleplanen og dermed også de mål, der skal forfølges. Den dømte skal gives et medansvar for afsoningen og sin tilværelse generelt. Det må altså antages, at problemforståelsen bag er, at den dømte ikke hidtil har haft tilstrækkeligt ansvar. Det er således et rationale bag handleplanerne, at de indsatte også kommer til at opleve ansvar for afsoningen og deres tilværelse generelt. Samtidig kan der ses en antagelse, der vedrører selve styringen, nemlig den at den indsatte følelse af at være inddraget har en positiv indvirkning på den indsatte tilslutning til planen. Der kan således antages at være viden om motivation og anden psykologisk teori, der ligger bag valg af styringsteknik.

Tildelingen af medansvar og ejerskab gennem handleplanen kan siges at udtrykke et centralt princip i det sociale arbejdes diskurs, nemlig myndiggørelsen af borgeren ved at yde ’hjælp til selvhjælp’ (Villadsen 2003: 195). Det kan også ses som et empowermentparadigme i det sociale arbejde (Villadsen 2004: 615; Cruikshank 1999). Paradigmet bygger på en målsætning eller et rationale om det frie, myndige og kompetente samfundsmedlem. Gennem handleplanen som teknik tildeles den indsatte et frihedsrum, forstået som friheden til at deltage i formningen af det subjekt, der skal komme forbedret ud igen. Den frihed går hånd i hånd med ansvaret, som handler om relationen til det omgivende samfund; friheden skal forvaltes, så man agerer inden for rammerne af opfattelsen af en ansvarlig og deltagende samfundsborger (Bjerger 2007: 118). Rationalerne bag handleplanen, og det der er styringsidealet, kan således siges at være både et ideal om kriminalitetsfrie, normaliserede borgere samt borgere, der påtager sig ansvaret for denne tilværelse.

5.1.2 Handleplanen som en styringsteknik

I dette afsnit vil jeg ved hjælp af Foucaults begreber anskueliggøre, hvordan handleplanen virker som *teknik* gennem koblingen af *styringsformer* til de indsattes *selvstyring*.

Handleplanen skal virke gennem planlægning og inddragelse af den indsatte. Det er, som jeg berører ovenfor, en væsentlig pointe, at den indsatte skal deltage i handleplansarbejdet, fordi det antages, at det er afgørende for succes. Det fremgår således af handleplansvejledningens punkt 7, at:

“den handleplansansvarlige skal bestræbe sig på at få den dømte motiveret til at deltage i arbejdet, idet det bedste udbytte af arbejdet med handleplaner opnås, hvis den dømte deltager aktivt og er enig i og motiveret for de planer, der bliver lagt” (Handleplansvejledningen af 26. juli 2013: punkt 7).

Gennem deltagelsen i handleplansarbejdet skal den indsatte opnå ansvar og ejerskab, som beskrevet ovenfor. For at opnå denne position, skal der foregå en proces, som forudsætter den indsattes deltagelse. Citatet viser, at den handleplansansvarlige har en opgave i styringen i forhold til at *motivere* den dømte til at deltage. Det understreger, at der er tale om en proces, hvor den indsatte skal opnå en forståelse for væsentligheden af at deltage. Handleplanen kan ses som faciliterende for den individualiserende magtteknologi, *den pastorale ledelse*, fordi den indsatte med hjælp og guidning fra den handleplansansvarlige skal beskrive sig selv og sine mål for det ”normale liv”. Det er i Foucaults optik en forudsætning, at den indsatte deltager aktivt i denne *subjektivering*. Den indsattes deltagelse består i at levere viden om og indsigt i selvrefleksionen samt at udmønte den plan, der er skabt enighed omkring. Den indsattes problematisering af sig selv og handlen herpå, skal skabe forandring mod målet, og sker gennem anvendelsen af *selvteknologier* eller *selvstyring*: Gennem handleplanen er det meningen, at den indsatte skal fremstille sig selvkritisk som objekt og synliggøre forbedringspotential. Han skal dermed ved hjælp af selvevaluering og deltagelse i diverse forandringsskabende indsatser mv. formes og aktivt forme det ønskede subjekt. Ud over en aktiv deltagelse, vurderes det også ifølge citatet, at den indsattes

enighed i planerne sikrer det bedste udbytte. I jo højere grad, den indsatte leverer indholdet til planen selv, jo sværere må det antages at være for den indsatte at være uenig i planen. Subjektiveringens succes afhænger altså af, om den indsatte åbner sig op og underlægger sig den pastorale ledelse. Handleplanens form understøtter den pastorale ledelse ved at styre, hvilken viden det er relevant at få frem.

Handleplanen er, som det er gennemgået i Kapitel 1, opbygget af både en beskrivende og en vurderende del samt en indsatsdel. Handleplanen som teknik styrer dermed hvilken viden, der er relevant til formningen af det subjekt, der kan opfylde målsætningen og en ansvarliggjort samfundsborger. Udfyldelsen af handleplanen foregår ved en dialog, men hvor handleplansskemaet afgrænser, hvilken viden der er brug for. Dog *”bør den handleplansansvarlige især have opmærksomheden rettet mod den række faktorer, som erfaringsmæssigt henholdsvis fremmer og hæmmer mulighederne for at leve en kriminalitetsfri tilværelse”* (Handleplansvejledningen af den 26. juli 2013: punkt 34). Magtteknologien skal gennem dialogen altså ikke blot sikre, at den indsatte fremsiger *sandheden* om sig selv, men skal også styre hvilken sandhed, der er relevant at få frem. Det er altså et godt eksempel på, hvordan magtteknologien er koblet til viden, i det her tilfælde om kriminogene faktorer. Gennem dialogen søger den pastorale ledelse således at koble sig til den indsattes selvteknologier. I vurderingen, skal den handleplansansvarlige foretage en helhedsvurdering af den indsattes situation, herunder en vurdering af den indsattes ressourcer og barrierer, for at opnå en kriminalitetsfri tilværelse (Ibid.: punkt 36). Man kan således se forbindelsen mellem sandheden om den indsatte og anvendelsen af denne til at styre efter en bestemt subjektivering som handleplanens teknik: Gennem den individualiserende magt guider den handleplansansvarlige ytringer om de forhold ved den indsatte, som vurderes væsentlige. Handleplanen dokumenterer samtidig den indsattes objektivisering af sig selv, og den indsatte kan løbende forestilles den sandhed og problematisering, han har italesat om sig selv.

Handleplansansvarlige er forpligtet til løbende at følge op på og evaluere handleplanerne, og det fremgår således også af vejledningen, hvordan denne opfølgning skal foregå. Det handler om at gennemgå og ajourføre beskrivelser og vurderinger af den indsattes samlede situation. Det skal undersøges, om aftaler er gennemført, og hvad grunden er til en manglende gennemførelse. Det

skal desuden vurderes og aftales, hvordan mål i fremtiden sikres gennemført samt konkret aftales, hvem der gør hvad i den næste periode (handleplansvejledningen af 26. juli 2013: punkt 50). Evalueringen af planen stiller således krav til både medarbejderens og den indsattes ageren, og kan i Foucaults optik siges at styre måden hvorpå, de to parter skal forholde sig i samarbejdet. Handleplanen som teknik afgrænser og definerer dermed, hvordan de styrende og styrede skal agere (Dean 2006: 75). Den indsatte skal bidrage med viden om sig selv og løbende selvrefleksion over, hvordan den personlige forandringsproces eller udviklingsproces mod det fælles definerede mål skal forløbe. Evalueringsprocessen bliver på den måde en fastholdelse og konstant tilpasning af den indsattes selvledelse gennem selvteknologier som for eksempel selvevaluering. Samtidig kan man sige, der er mulighed for at forhandle løbende om den sandhed, der produceres eller det subjekt, der skabes. Det er en særskilt pointe, at teknikken virker i begge ender af magtrelationen (Villadsen 2007: 161; Dean 2006: 75). For at kunne anvende handleplanen som dialogbaseret styringsredskab med den indsatte, må den ansatte også underlægge sig den logik, handleplanen hviler på, det vil sige indgå i dialog med den indsatte på en måde, der stiller nye krav til den ansattes faglighed. Handleplanen som styringsredskab i forhold til de ansatte er ikke et fokus, jeg forfølger, idet mit fokus er på de indsattes forhold til styringen og deres selvstyring.

5.1.3 Delkonklusion

Analysen viser, hvordan handleplanen med Foucaults begreber kan forstås som en styringsteknik, der skal virke ved at koble den pastorale ledelse til den indsattes selvledelse eller selvteknologier. Denne kobling af magt gennem handleplanen kan ses som en subjektivering af den indsatte. Styringens mål – det subjekt, der ønskes skabt, er udtrykt i rationalerne bag handleplanen: Det er ønsket om en normalisering af den indsatte og målet om et kriminalitetsfrit liv, samt at de opnår en status som ansvarliggjorte medborgere. Rationalet kan med hjælp fra Cruickshank og Villadsen siges at udtrykke paradigmet i det sociale arbejde og i socialpolitikken om skabelsen af frie, myndige og kompetente samfundsborgere. Styringen gennem handleplanen giver den indsatte et forhandlingsrum og en frihed til at deltage i formningen af det subjekt, der skal komme forbedret ud igen. Handleplanen skal virke ved, at der gennem den planlæggende dialog mellem handleplansansvarlig og indsat produceres en sandhed om den enkelte indsatte; en sandhed, der både skal danne udgangspunkt for den indsattes arbejde med sig selv og for personalets

bearbejdning af den indsatte. Redskabet skal som styringsteknik virke ved, at den indsatte gennem selvledelse konstituerer sig som et bestemt subjekt; den myndiggjorte, ansvarlige borger. På den måde er teknikens succes betinget af, at den indsatte deltager i sandhedsfremsigelsen, underlægger sig den pastorale ledelse og dermed underlægger sig subjektiveringen.

Jeg har således vist, hvad der er styringens ideal, og hvordan dette ideal søges opnået med handleplanen som teknik. Men hvordan ser det så ud, når teknikken bringes i anvendelse i praksis? Det vil jeg i de følgende kapitler se nærmere på. I det følgende kapitel vil jeg analysere, hvordan styringen af de indsatte gennem handleplanen, udfolder sig i den ramme, den udmøntes i - set fra de interviewedes perspektiv.

5.2 Fængselsforholdenes indvirkning på styringsteknikken

I det følgende kapitel analyserer jeg, med udgangspunkt i ovenstående kapitels udlægning af handleplanen som en styringsteknik, hvordan styringen gennem handleplanen *i praksis* virker, når fængslet som ramme indvirker på handleplanens muligheder for at udfolde sin styringsteknik. Fokus er på de indsattes muligheder for at deltage i handleplansarbejdet og subjektiveringen. Kapitlet består af fire afsnit. Jeg vil i det første afsnit vise, hvordan handleplanen påvirkes af fængslets disciplinerende ramme. I andet afsnit analyserer jeg, hvordan personalet har en central rolle i udøvelsen af magtteknologierne, og i tredje afsnit analyserer jeg, hvordan personalets anvendelse af handleplanen har betydning for styringens muligheder. Sidste afsnit udgør en delkonklusion på kapitlet. Resultater fra den kvantitative analyse vil blive brugt til at underbygge pointer i det omfang, den kvantitative data rummer mulighed for dette. Kapitlet bidrager sammen med kapitel 5.1 til at besvare arbejdsspørgsmålet: *Hvordan virker handleplanen som en teknik til skabelse af ansvarliggjorte indsatte, og hvilke rationaler ligger bag?*

5.2.1 Fængslets ramme om den pastorale ledelse

I dette afsnit vil jeg analysere, hvordan den pastorale ledelse spiller sammen med og somme tider underordnes eller kommer i konflikt med den disciplinerende magtform og fængslets disciplinerende sanktioner. Jeg vil vise, hvordan dette forhold indvirker på subjektiveringen og handleplanens styringseffekt.

Den disciplinerende magt som overordnet ramme

Den overordnede ramme for handleplansarbejdet udgøres af fængslets rammer og regler. Den pastorale magtform virker i fængslet derfor side om side med fængslets juridiske og disciplinerende magt og sanktioneringsmuligheder. En indsat fremhæver, at planen er med til at åbne for muligheder under afsoningen. Kan han fremvise, at han har en (realistisk) plan, så åbner der sig nogle nye døre, for eksempel muligheden for udslusning på en pension. Han siger også samtidig, at hvis han på et tidspunkt ikke vil følge planen mere, så vil han blive sendt tilbage til fængslet (Interview med Mathias). Handleplanen kan altså også ses som et adgangskort til at opnå frihedsgoder. På den måde er handleplansarbejdet og den indsatte deltagelse i samarbejdet styret af den disciplinerende ramme. Dette oplever en anden indsat også:

”Her kan du ikke bare sige, det gider jeg ikke noget med. Det er fint, så kan du komme op på Kragsskovhede igen, eller hvad for et fængsel man nu kommer fra. Her skal man altså være med i det ikke også. Det er meningen med at være her”

(Interview med Tommy).

Den indsatte fremhæver her, at selve adfærden i handleplansarbejdet, når man har opnået den fordel at være på en pension, styres af disciplinens normaliserende sanktioner gennem belønning af rigtig adfærd og afstraffelse af forkert adfærd. Disciplinen kan på den måde ses som understøttende styringens mål. *”Det, som henhører under det disciplinære straffesystem, det er ulydigheden, alt det som ikke svarer til reglen, alt det som fjerner sig fra den, afvigelse”* (Foucault 2002: 195). Dens form tillægger et sanktionerende lag til subjektiveringen, idet den indsatte kan fratages den frihed, opholdet på pensionen udgør, såfremt han ikke konstruktivt underlægger sig subjektiveringen. På den måde bliver den indsatte tvunget til at deltage i subjektiveringen på også styret af fængslets øvrige rammer. Denne sanktion kan ses som tvingende den indsatte til at underlægge sig subjektiveringen, fordi prisen for ikke at samarbejde bliver for høj. Det kan anskues som den styring, nogle indsatte har brug for, for at underlægge sig subjektiveringen og udnytte sit forbedringspotentiale. Det kan omvendt også tænkes, at det kan få den indsatte til at distancere sig

fra den plan, der lægges, fordi han kun ser den som en adgangsbillet til frihed.

Den disciplinerende logik kan også indvirke på den indsatte dagsorden for deltagelsen i handleplansarbejdet. Reglerne for afsoning rummer mulighed for gennem bestemt adfærd at udøve indflydelse på, hvornår man løslades. Der er både mulighed for at blive løsladt, når 2/3 dele af ens dom er afsonet, men også en mulighed for at blive løsladt efter halvdelen af dommen er afsonet. Der er en ordning, der kaldes "noget for noget", som giver den indsatte mulighed for at gøre en ekstra 'resocialiserende' indsats mod at komme i betragtning til en løsladelse på halv tid jævnfør straffelovens § 40a. Denne ramme, som i sig selv udgør en disciplinerende indflydelse på den indsatte, virker ind på handleplansrummet ved, at hans fokus rettes mod de indsatser, som han opfatter som værende dem, der giver størst effekt i 'noget for noget' - regnskabet. Således fremhæver en indsat, at han vælger, de tilbud der er, for at opnå 'noget for noget', selvom han synes: *"(der) burde være noget til nogle andre slags. Et bredere udvalg, så det kan passes til nogle flere"* (Interview med Walid). På den måde kan forhandlingen om subjektet ses som påvirket af den disciplinære magt, hvor fængslets logik; at man kan opnå goder ved en bestemt adfærd, indvirker på den indsatte selvledelse, da han måske i højere grad styres efter udsigten til tidligere frihed end af styringsidealet bag handleplanen. Det er dog ikke sikkert, at der er en diskrepans mellem de to, men i tilfælde hvor den indsatte som her vælger indsatser ud fra den form for beregning, er der en sandsynlighed for, at han ikke kobler sig selv og sin egen forandring til indsatsen. I denne optik nærmer det sig en begrænsning af den pastorale ledelse.

[De disciplinerende teknikers begrænsning af den pastorale ledelse](#)

Tiden, den indsatte skal opholde sig i fængslet, er også væsentlig for den indsatte og spiller en betydningsfuld rolle i planlægningen. Den indsatte strafudmåling har indflydelse på både planlægningen og udmøntningen af planen. Det er af strafudmålingen, datoerne for prøveløsladelse fremgår, og det er de datoer, der også er med til at afgøre, hvornår en indsat eksempelvis kan begynde at gå frigang. Frigang vil sige daglig udgang fra fængslet til uddannelse eller arbejde, som ikke kan gennemføres i fængslet. En af interviewpersonerne fremhæver den usikkerhed i forhold til planlægningen, som strafudmålingen kan udgøre:

"Og så snakker du igen dato. Så siger jeg, lad os da prøve at finde en dato, og hvornår kan vi så arbejde... Jamen det ved de faktisk ikke, fordi der har du jo den her strafudmåling, hvor du får en masse datoer på, men hvad er det for en? Og hvornår går vi i gang?" (Interview med John).

Han beskriver, hvordan planlægningen og udmøntningen af planen besværliggøres uden et tydeligt tidsperspektiv: *"jeg ved ikke, hvor jeg skal søge noget at bo i, og jeg ved ikke hvornår, jeg ved bare, det er snart, ikke. (...) Jeg kan ikke handle, og hvad for en retning"* (Interview med John). En anden indsat beskriver, hvordan hans plan gik i vasken pga. manglende muligheder for frigang: *"Det med kok (...) det var noget jeg selv kom med til min handleplan, men så (...) bliver du bremset op, fordi så kan de ikke sætte dig på frigang og så er der alt muligt"* (Interview med Ibrahim). Strafadmålingen kan ses som et udtryk for den disciplinære magt, hvor de indsatte styres gennem en tidlig inddeling (Foucault 2002: 166ff). Hver gennemgået periode, hvor den indsatte har udvist en god adfærd, udløser et frihedsgode i form af orlov, frigang, tidligere prøveløsladelsestidspunkt etc. Dette tidlige aspekt er samtidig noget af det, der gør det svært for de indsatte at forpligte sig den plan, som de indgår med den handleplansansvarlige eller at tage ansvar for at føre den ud i livet. Det tidlige aspekt kan samtidig udgøre en barriere, der medfører, at den indsatte ikke kan udmønte handleplanen. Det kan siges at have en negativ indflydelse på deres handlemuligheder og dermed også på styringen gennem subjektivering, idet effektiv styring forudsætter handlende individer (Dean 2006: 126). Styringen er afhængig af, at de indsatte kan handle og transformere sig til de subjekter, der er styringens ideal.

Et andet forhold, de indsatte nævner, som kan ses som en begrænsning for den pastorale ledelse og handleplanens styring, er de disciplinære straffe, som fængslet anvender. Disciplinære straffe er fængslets eget straffesystem og kan i Foucaults optik forstås som disciplinens indbyggede, normaliserende sanktionering, der både består af den korrigerende funktion, men som også rummer den juridiske udgave som f.eks. bøder (Foucault 2002: 195). Overtræder den indsatte nogle af de regler, der er forbundet med afsoningen, så kan han idømmes en disciplinær straf. Sanktionen kan eksempelvis være udgangsspærring, hvor man i et tidsrum ikke må gå på orlov, eller det kan være et tidsrum i strafcelle. Sådanne indskrænkninger i friheden vil ofte kollidere med et

uddannelses- eller beskæftigelsesforløb, man så ikke vil kunne følge i den periode. En indsat fortæller om, at han netop lige har været underlagt en måneds udgangsspærring, og hvordan dette medfører, at han må sætte sine aktiviteter i forhold til uddannelse og boligsøgning i bero, og at det påvirker ham negativt i forhold til ønsket om at samarbejde (Interview med Morten).

Fængslets rammer og forholdene, som de indsatte vurderer dem, kan også i min kvantitative analyse ses som sammenhængende med de indsattes oplevelse af deltagelsen i handleplansarbejdet. I det kvantitative materiale, er der spurgt til de indsattes generelle tilfredshed med forholdene, og der er ikke taget stilling til specifikke forhold ved afsoningen. Jeg har ud fra en hypotese om, at fængslets rammer generelt er afgørende for den indsattes deltagelse i handleplansarbejdet, undersøgt den statistiske sammenhæng mellem respondenternes svar på, hvor tilfredse de generelt er med forholdene og deres svar på, om de er med til at lave deres handleplan. Testen viser, at der er en statistisk signifikant sammenhæng (p -værdi 0,000) mellem, om de indsatte er generelt tilfredse med forholdene, og om de oplever at være med til at lave deres handleplan. Der er således 82 pct. af de respondenter, der tilkendegiver at være tilfredse, som også oplever at være med til at lave handleplan, mens kun 50 pct. af dem, der er utilfredse, oplever at deltage i handleplansarbejdet (Bilag 3, tabel 5). Analysen viser, at der er en sammenhæng, men jeg kan ikke sige noget om retningen. Det er sandsynligt, at de indsattes oplevelse af forholdene i fængslet har en betydning for deres deltagelse i handleplansarbejdet, men jeg kan ikke udelukke, at de indsattes deltagelse i handleplansarbejdet har en positiv afsmitning på oplevelsen af rammerne. Resultatet kan selvfølgelig også skyldes, at tilfredsheden påvirkes af andre forhold, end rammerne i fængslet. Det kan være den indsattes relationer til personer uden for, situation før indsættelsen etc. Interviewene viser dog, at den ramme, som fængslet udgør, kan have en negativ indvirkning på de indsattes muligheder for at udmønte handleplanen, og dermed på handleplanens styringseffekt.

Fængslets disciplinerende rammer og sanktionering udgør i denne optik en påvirkning af handleplanens styringsrum og muligheder. Den disciplinære magt som ramme kan tolkes som en understøttelse af styringen gennem handleplanen, der "hjælper" den indsatte til at følge planen og gennemgå transformationen til det subjekt, der ønskes. Det kan også bevirke, at den indsatte kun underlægger sig, fordi han ikke vil miste de frihedsgoder, samarbejdet giver ham, og dermed

svækkes subjektivering. De disciplinære teknikker og sanktioner indvirker negativt på den indsattes handlemuligheder, og det kan udgøre en negativ påvirkning af den indsattes forpligtelse overfor planen eller opsætte en barriere for udmøntning af planen.

5.2.2 De indsattes afhængighed af viden og hjælp fra personalet

I dette afsnit vil jeg analysere, hvordan personalets udøvelse af *magtteknologierne* er afgørende for styringens betingelser i praksis. Først analyseres, hvordan de indsattes praktiske afhængighed af personalet kan udgøre en udfordring for styringen gennem handleplanen. Dernæst analyseres, hvordan personalet udgør en adgang til viden, som den indsatte er afhængig af for at kunne forpligte sig til sin plan.

Afhængigheden af personalets hjælp udfordrer subjektivering

De indsatte er under afsoningen afhængige af personalet til praktisk hjælp i forbindelse med gøremål, de indsatte selv er afskåret fra at udføre, f.eks. telefonopkald, brug af internet, planlægning med myndigheder etc. En af de indsatte beskriver, hvordan han generelt har oplevet muligheden for at følge op på en sag i fængslet:

"Hvis du er i et fængsel eller i en arrest, og du spørger, hvad med det der, 'jamen øhm det ved jeg ikke, kan du ikke spørge den næste der kommer på vagt' siger de så. Vagterne ved ingenting, og de gider ikke noget. Og så den næste der kommer igen, og du spørger den, 'øhm ej men det skal du snakke med din kontaktperson om', og når du kommer til kontaktpersonen; 'jamen det prøver jeg lige at finde ud af' siger de så, og så sker der ikke mere" (Interview med Tommy).

En anden indsat beskriver afhængigheden sådan: *"Jeg arbejder virkelig på at blive prøveløsladt, lad os sige om 3 måneder, og jeg har virkelig været i gang længe, men mine planer de afhænger af samarbejdet med kommunen og med socialrådgiveren her, og hvornår hun lige har tid til mig, og hvornår vi kan gøre det, og fængslet, ikke"*. (Interview med John). En tredje indsat beskriver afhængighedsforholdet således: *"Nogen gange så står du altså og kan ikke gøre noget, og så vil man*

gerne have noget hjælp" (Interview med Morten). Citaterne kan ses som eksempler på, at de indsatte er afhængige af, at personalet vil og kan hjælpe dem med udmøntningen af planen, fordi fængslet opstiller rammer for de indsattes handlemuligheder. Dette kan siges at understrege den indsattes handlekapacitet som en forudsætning for styringen og subjektivering og viser, at forholdene i fængslet kan opstille begrænsninger for den indsattes handlingsmuligheder. Det understreger også det magtforhold, at personalet har mulighed for selv at vælge om eller hvornår, denne viden eller hjælp skal gives til den indsatte, hvilket viser den vilkårlighed hvormed den disciplinære magt kan virke inden for fængslets mure (Foucault 2002: 194).

Jeg har i analysen af den kvantitative data testet sammenhængen mellem de indsattes oplevelse af at deltage i handleplansarbejdet og af at kunne komme til at tale med forskellige personalegrupper. Resultatet viser en statistisk signifikant sammenhæng mellem respondenternes oplevelse af at deltage i handleplansarbejdet og deres adgang til personalet (p-værdi på 0,000). Procentfordelingen er ca. den samme for alle faggrupper. Det er eksempelvis 80 pct. af respondenterne, der oplever at kunne komme til at tale med en socialrådgiver, der også svarer, at de oplever at deltage i handleplanen, mod kun 42 pct. af de respondenter, der ikke oplever at kunne komme til at tale med en socialrådgiver (Bilag 3, tabel 6). Resultatet viser, at de indsattes oplevelse af at have adgang til personalet har en sammenhæng med deres oplevelse af at være med til at lave deres handleplan. Interviewene viser, at denne sammenhæng blandt andet handler om, at de indsatte er afhængige af personalet i forhold til at udmønte deres handleplan, både i form af deres viden og handlemuligheder. Sammenhængen kan dog dække over flere forhold, som ikke belyses her.

Adgangen til viden og indsigt som forudsætning for den indsattes forpligtelse til planen

En af interviewpersonerne er inde på, hvordan afgørelser ikke forklares eller uddybes. Han beskriver, at han ikke helt ved, hvad han kan forholde sig til i forhold til sin plan, fordi *"den ene dag siger de nej, og så kan det være lige pludselig den anden dag, så har de sagt ja"*. (Interview med Ibrahim). Denne usikkerhed i forhold til, om man nu kan have tillid til personalet i forhold til den plan, der er lagt, kan gøre det svært for den indsatte at forpligte sig helt til planen. En anden indsat beskriver, hvordan forklaringerne på afslag kan være svære at forstå og medføre, at udmøntningen af planen kan have svære vilkår. Han siger, at han af og til får som argumentation på afgørelser, at

"det ikke er i fængslets interesse", og han understreger, at formuleringen ingen forklaring eller viden rummer. (Interview med John). Et afslag på f.eks. udgang kan medføre, at han ikke kan udmønte sin plan. Sætningen *"fængslets interesse"* indikerer, at en afgørelse ikke hæftes op på en specifik regel eller retningslinje, men udgør en personalemæssig beslutning, som i Foucaults optik er udtryk for den disciplinære magtform, der former, afretter og opdrager den indsatte. Ved at virke vilkårligt underbygger den disciplinære magtform den allestedsnærværende disciplinering, som overvågningen i fængslet er karakteriseret ved. Samtidig, siger Foucault, så gør *"udbredelsen af fængselsformen det muligt at legalisere eller i hvert fald at retfærdiggøre den disciplinære magt, som på denne måde snor sig uden om det, der kan have med urimelighed og misbrug at gøre"* (Foucault 2002: 323). Fængslet kan med sit væsen på den måde have en tendens til at udviske og sænke tolerancetærsklen for afstraffelsen (Ibid.: 322). På den måde kan personalets manglende levering af forklaringer over for den indsatte udtrykke unødvendig magtudøvelse, som understøttes af fængslets anatomi. De indsattes manglende adgang til viden eller forklaringer synes at frustrere og have en negativ indvirkning på deres forpligtelse til planen, og uvisheden og vilkårligheden kan dermed siges at have en negativ indvirkning på styringen gennem handleplanen.

Ifølge analysen af det kvantitative materiale, er der en statistisk signifikant sammenhæng mellem de indsattes forståelse af de beslutninger, der træffes om dem, og om de oplever at deltage i handleplansarbejdet (p-værdi 0,000). Det fremgår af tallene, at 87 pct. af de respondenter, der har svaret, at de i høj grad/nogen grad forstår beslutningerne, der træffes om dem også oplever, at de er med til at lave deres handleplan, og for den gruppe der har svaret i ringe grad/slet ikke, er det 50 pct. (Bilag 3, tabel 7). Analysen kan ikke fremvise, hvad sammenhængen skyldes. Det kan være, at deltagelsen i handleplansarbejdet grundlæggende medfører en højere grad af forståelse for ens sag og forløb i det hele taget. Det kan også være, at indsatte, der oplever at deltage i handleplansarbejdet, i udgangspunktet har bedre forudsætninger for at forstå beslutningerne eller interesserer sig mere herfor. Interviewene viser, at det også kan skyldes manglende eller ufuldstændige forklaringer fra personalet, som gør beslutningerne svære at forstå for de indsatte. Den manglende forståelse eller indsigt kan siges at have en negativ indflydelse på de indsattes mulighed for at udmønte planen, og dermed for subjektiveringen.

Det fremgår altså, at personalet spiller en væsentlig rolle for styringen gennem handleplanen som teknik. Når rammerne i fængslet sætter restriktive rammer for den indsatte bevægelse og handling, er de indsatte for det første afhængige af personalet for at udmønte planen, og for det andet udgør personalet adgang til viden om den indsatte sag. De indsatte subjektivering og styringen gennem handleplanen bliver derfor afhængig af, at personalet udfylder sin hjælpende og formidlende rolle på en måde, der sikrer, at den indsatte vilje til at efterleve planen ikke udebliver eller svækkes. Fundene i den kvalitative empiri understøttes af den kvantitative data, der viser, at de indsatte deltagelse i handleplansarbejdet har en statistisk signifikant sammenhæng med deres oplevelse af at have adgang til personalet, og kunne forstå beslutninger, der træffes om dem.

Personalets centrale rolle viser sig også i anvendelsen af handleplanen, som analyseres nærmere i det næste afsnit.

5.2.3 Den praktiske anvendelse af handleplanen som barrierer for subjektivering

I dette afsnit identificeres tre forskellige eksempler på anvendelse af handleplanen, som indvirker negativt på den indsatte muligheder for eller vilje til at koble sig til planen, og dermed har negative konsekvenser for *subjektiveringen*. Det drejer sig om 1) En ustruktureret plan, 2) En plan uden indhold og 3) En mekanisk og uengageret anvendelse af planen.

En ustruktureret plan med skiftende mål

Handleplanen som teknik til styring er baseret på, at de planer der lægges kan realiseres, og at den indsatte kan bakke op om planen, som jeg viste i kapitel 5.1. Et godt eksempel på at dette forhold er væsentligt for styringen findes i en af de indsatte beskrivelser af, hvordan hans plan skifter, uden hans mål egentlig har ændret sig. Han siger: *"Jeg oplever godt, det kunne gøre bedre, fordi jeg startede med at være kok på min første handleplan, og nu er jeg endt ud med at blive lastbilchauffør"* (interview med Ibrahim). Hans udtalelse om, at *han er endt ud med*, indikerer, at han ikke oplever at have haft indflydelse på målet i planen, og den nye plan ikke er en, han føler sig forbundet til. Den indsatte havde egentlig en plan, hvor målet var at blive kok, helt i overensstemmelse med egne ønsker, men det kunne ikke lade sig gøre at fortsætte udmøntningen af planen, og målene er herefter skiftet ud af flere omgange. Logikken i styringen og muligheden for at vise vejen og lede

den indsatte frem mod det forbedrede subjekt svækkes, hvis målene eller indsatserne hele tiden kan skiftes ud, eller hvis der sættes urealiserbare mål. Den indsatte kan da få svært ved at forpligte sig og indgå i planen:

”Den der handleplan, den har jeg opgivet for længst. Den skifter hele tiden. (...) Hvorfor skal jeg gå ind og være stilladsmedarbejder? Hvorfor skulle jeg komme på det, det er jo fordi de ikke har ressourcer, så smider de bare folk rundt”

(Interview med Ibrahim).

Den indsatte kan siges at blive afkoblet fra selve planen, fordi han ikke længere kan forstå eller se meningen med de indsatser og mål, der opstilles i planen. Hans vilje til at deltage i handleplansarbejdet påvirkes negativt, faktisk siger han, han har *opgivet* planen. Styringen forudsætter, at den indsatte underlægger sig subjektivering, men også at han handler aktivt og bringer selvledende teknikker i anvendelse for at opnå forbedringen og det ønskede subjekt. Eksemplet viser, at det kræver, at den indsatte kan bakke op om og se en mening med de mål og indsatser, der opstilles i planen, og at den indsatte er inddraget i planlægningen. Det væsentlige i at den indsatte kan se meningen med planen underbygges også af resultaterne fra min kvantitative analyse. Jeg har testet, om der er en sammenhæng mellem de indsattes besvarelse af at opleve at have en meningsfuld beskæftigelse og at være med til at lave deres handleplan. Beskæftigelse dækker her både over arbejde, uddannelse og behandlingstilbud. Der viser sig at være en statistisk signifikant sammenhæng (p-værdi 0,000) mellem oplevelsen af at have en meningsfuld beskæftigelse og af at være med til at lave sin handleplan. 55 pct. af dem, der i ringe grad/slet ikke oplever at beskæftige sig med noget meningsfuldt, oplever i større eller mindre grad at være med til at lave deres handleplan. Dette tal er væsentligt lavere end de 80 pct., der oplever at have meningsfuld beskæftigelse, og som også oplever at være med til at lave deres handleplan (Bilag 3, tabel 8). Denne statistisk signifikante sammenhæng kan dække over flere forhold, men den underbygger, at der er en sammenhæng mellem disse to forhold.

En plan uden indhold

Modstykket til planer, der ikke kan realiseres eller som skifter for ofte, er en plan uden indhold. En indsat fortæller om, hvordan planen forekommer indholdsløs, hvis kravet om handleplanssamtaler bare følges slavisk:

”Jeg har ikke noget behov for at blive hevet ind en gang hvert halve år eller hver 4. måned til en eller anden samtale: ”nå hvad vil du så nu”. - ’Jaa, sidst var det 3 år til jeg skulle løsladelse, nu er det 2 år og 8 måneder, ikke. Det er jo fuldkommen hul i hovedet i min verden, ikke” (Interview med Mathias)

Den indsatte beskriver en situation hvor det formelle krav om, at handleplanen skal laves, kommer til at veje tungere end om der rent faktisk er indholdsmæssigt sigte med planlægningen. Udfyldelse af planen, uden den indsatte har et indhold at bidrage med, kan siges at tage følelsen af deltagelse og mening ud af opgaven for den indsatte. Den mister sin funktion som styringsteknik, fordi koblingen mellem den pastorale ledelse og den indsattes selvteknologier ikke finder sted.

Mekanisk og uengageret anvendelse af planen

En anden indsat beskriver samme oplevelse af manglende formål med handleplanssamtalerne og siger om en handleplansopfølgning:

”jamen altså det er jo ligesom en betjent, der sidder og skriver nogle ting ned og spørger, om du stadig går til samme orlovsadresse, og hvad du (har af red.) uddannelse, alt sådan noget. Det er jo det samme og det samme og det samme (...) Altså de fleste spørgsmål, der bliver bare skrevet ’dags dato’, fordi det er det samme” (Interview med Kim)

Handleplansdialogen, der beskrives her, er i praksis reduceret til en overfladisk interviewsituation, hvor den handleplansansvarlige nærmest mekanisk sætter flueben (skriver dags dato) i handleplansskemaet, så handleplanen kommer til at fungere som et afkrydsningsskema. Dialogen,

der er forudsætningen for subjektivering, udebliver fordi den indsatte ikke opnår nogen forpligtelse eller forbindelse til planen. Når handleplanen udfyldes som udtryk for et lovgivningsmæssigt krav uden indhold for den indsatte, udebliver den pastorale ledelse, der skal bringe den indsatte til at fremdrage dele ved sig selv som genstand for bearbejdning. Dette kan ses som et eksempel på, at handleplansarbejdet er underlagt nogle formelle krav og regler, som i nogle tilfælde kan medføre en standardiseret anvendelse af redskabet.

En uengageret handleplansansvarlig, der ikke formår at få forpligtet den indsatte til planen, kan også ses som en barriere for styringen. En af de indsatte peger på, hvad rollen som guide for ham kræver: *”Det kræver bare, de har en hensigtsfuld måde at gøre dig opmærksom på, fordi hvis jeg sidder og siger, jeg gerne vil være raketforsker, du begynder at grine af mig, så vil jeg selvfølgelig nok tænke, hold kæft hvor er du bare et røvhul”* (interview med Mathias). Den indsatte understreger hermed, at kvaliteten af dialogen for ham er afgørende for, i hvor høj grad han underlægger sig subjektivering. Dette understreger således den omsorgsfulde dimension, som Foucault fremhæver ved den pastorale ledelse (Foucault 2008: 137). Sociolog og professor Jacques Donzelot har med udgangspunkt i Foucault argumenteret for, at det sociale arbejde udgør et ”hjælpens univers”, som er med til at sløre magtudøvelsen på mikro-niveau. Den professionelle, siger han, baner vejen for velfærdsstatens disciplin, idet de gennem deres ekspertise guider borgeren i den rigtige retning (Donzelot 1977 i: Järvinen & Mortensen 2004: 10f). Den indsatte peger her på det forhold, at den professionelle måde at udøve den pastorale ledelse på er afgørende for, om den virker. Antager samtalen form af ligegyldighed eller manglende respekt fra den handleplansansvarlige, svækkes den pastorale ledelse, magten kan synes dominerende, og den indsattes behov for at udøve modstand øges.

De indsattes oplevelser af relationens betydning kan underbygges af resultater fra den kvantitative analyse. Her ses at være en statistisk signifikant sammenhæng (p-værdi 0,000) mellem respondenternes oplevelse af en god kontakt til den fængselsbetjent, der er den indsattes kontaktperson samt betjentene generelt på afdelingen og oplevelsen af at være med til at lave sin handleplan. Tallene viser, at 82 pct. af de indsatte, der oplever en god kontakt med deres kontaktperson også oplever at være inddraget i handleplanen, og modsat er der kun 49 pct. af de

indsatte, som ikke oplever en god kontakt, der oplever at være med til at lave deres handleplan (Bilag 3, tabel 9). Det samme mønster gør sig gældende, når jeg tester for tilfredsheden med personalet, hvor der viser sig at være en statistisk signifikant sammenhæng (p-værdi 0,000) mellem tilfredsheden med alle personalegrupper og oplevelsen af at være med til at lave sin handleplan (Bilag 3, tabel 10). Den kvantitative analyse kan dermed underbygge, at der er en sammenhæng mellem relationen til personalet og den indsattes oplevelse af at deltage i handleplansarbejdet. De interviewedes udtalelser viser, at det blandt andet handler om, at personalet kan anvende handleplanen på en måde, så der ikke sker et samarbejde eller en dialog om planen og dermed heller ikke en kobling af den indsattes selvforhold til planen.

Det fremgår således, hvordan anvendelsen af planen får betydning for den indsattes forpligtelse til den. Det ses, at hvis planen er ustruktureret eller ændres for tit, er indholdsløs eller anvendes for standardiseret, mekanisk og uengageret, så udgør det en barriere for den indsattes vilje til og mulighed for at underlægge sig styringen.

5.2.4. Delkonklusion

Jeg har i dette kapitel koncentreret analysen omkring de forhold ved rammerne omkring handleplansarbejdet, der fra de indsattes perspektiv synes at indvirke på styringen gennem handleplanen. Analysen viser, hvordan fængslets disciplinerende rammer og sanktionering influerer på handleplanens styringsrum. Den disciplinære magt danner en overordnet ramme for styringen gennem den pastorale ledelse, som gennem sin mulighed for sanktion kan fastholde den indsatte. Omvendt eksisterer der en risiko for, at de indsatte kun tilsyneladende underlægger sig, fordi de ikke vil miste de frihedsgoder, samarbejdet giver, og dermed udebliver subjektivering. De disciplinære teknikker og sanktioner kan ydermere virke begrænsende for den indsattes handlemuligheder og dermed for styringen gennem planen. Den kvantitative empiri underbygger sammenhængen mellem de indsattes tilfredshed med fængselsforholdene og deres oplevelse af deltagelsen i handleplansarbejdet.

Personalets rolle ses som central i forhold til udøvelsen af den disciplinære og pastorale magtform, idet de udgør adgangen til praktisk hjælp og viden til brug for den indsattes udmøntning af planen.

Styrings succes gennem subjektivering er derfor afhængig af, at personalet understøtter de indsattes mulighed for at deltage i handleplansarbejdet. Personalets centrale rolle ses også i forhold til anvendelsen af handleplanen som redskab. Deres måde at anvende redskabet på, får betydning for de indsattes mulighed for at forpligte sig til planen. En ustruktureret eller indholdsløs plan udfordrer teknikken ved at udgøre en barriere for den indsattes vilje til og mulighed for at koble sig til planen og dermed underlægge sig styringen. På samme måde er det væsentligt, at den handleplansansvarlige indgår i en dialog med den indsatte, der inviterer til samarbejde, så den indsatte får mulighed for at koble sin selvstyring til den pastorale ledelse. Den kvantitative analyse underbygger de kvalitative fund i forhold til personalets centrale rolle, idet resultaterne viser, at de indsattes oplevelse af deltagelse i handleplansarbejdet har en statistisk signifikant sammenhæng med deres oplevelse af kontakten til personalet og deres adgang til viden.

Styrings virkning kan således ikke kun forstås ud fra de intentioner, der ligger bag, men skal forstås og vurderes gennem de rammer og den praksis kontekst, som styringen udøves i. Fængslets særlige rammer opstiller nogle vilkår for handleplansteknikken, som udfordrer handleplanens måde at virke på. Den indsatte har en central rolle som modtager af styringen og som part i det forhandlingsrum, han træder ind i. Jeg vil i det næste kapitel derfor se nærmere på de indsattes måder at forholde sig til handleplansarbejdet og indgå i forhandlingsrummet på.

5.3. De indsattes deltagelse i handleplansarbejdet og subjektiveringen

I dette kapitel vil jeg med udgangspunkt i den kvalitative empiri og Foucaults begreber om *selvstyring*, *subjektivering* og *modmagt* fokusere på de indsattes måde at indgå i styringen på, og hvordan de reagerer på styringen. Formålet er at belyse, hvordan de indsatte på forskellige måder indgår i forhandlingen og det mulighedsrum, handleplanen åbner op for. Kapitlet er inddelt i tre afsnit. Det første afsnit fokuserer på de indsattes måder at forholde sig til handleplanen og samarbejdet på. Det andet afsnit analyserer, hvordan de indsatte anvender deres selvstyring og modmagt i handleplansarbejdet, og det sidste kapitel udgør delkonklusionen på kapitlet. Kapitlet besvarer arbejdsspørgsmålet: *Hvordan indgår de indsatte i det forhandlingsrum, handleplanen som styringsteknik åbner op for?*

5.3.1 Handleplanen som ramme og subjektivering

I dette afsnit analyseres, hvordan de indsatte indgår i styringen ved at identificere tre forskellige måder, de indsatte forholder sig til styringsteknikken på: 1) Den indsatte indgår i objektivgørelsen, 2) Den indsatte ser handleplansarbejdet som vejledende og 3) Den indsatte afviser handleplanen som styringsteknik.

Den indsatte indgår i objektivgørelsen

Selve handleplansmødet og den løbende opfølgning kan ses som det primære rum for dialogen om den enkelte indsattes selvforhold og den handleplansansvarliges guidning af den indsatte. En indsat fortæller, at han oplever samarbejdet som godt, og han føler sig lyttet til. Han tilkendegiver, at det er vigtigt for ham, at han bliver lyttet til, og at han oplever handleplanen som sin egen (Interview med Morten). En anden indsat fortæller om sin oplevelse af handleplanssamtalen på pensionen:

”Så sidder man og snakker om, hvad man nu har tænkt sig, og hvordan det går med det hele, eller hvad man gerne vil have noget hjælp med, eller hvad man har brug for. De fortæller, hvad deres observationer er, hvad de synes man måske har brug for. Det er sådan set sådan det foregår” (Interview med Tommy).

Den indsatte fremhæver med dette citat kernen af subjektivering. Han fortæller om, hvilke forhold ved sig selv eller sit liv, han ønsker at forbedre, og dermed gøres disse elementer i Foucaults optik til mulige objekter for bearbejdning. Den handleplansansvarlige, som her udgøres af et team, bidrager med observationer af, hvad de mener, den indsatte har brug for. Observationerne vil være styret af den ramme, handleplanen definerer, og er dermed med til at sætte retning for skabelsen af subjektet. En indsat på samme pension uddyber, hvordan dialogen omkring denne definerings kan se ud:

”Det er jo mig, der bestemmer, når alt kommer til alt (...) Men selvfølgelig kommer de (personalet red.) da med ideer og sparring til, hvad skal du bruge for

at opfylde det mål, du nu engang har, f.eks. pædagog. (...) (De) får en til at tænke lidt over, ja men hvad skal der egentlig til, er det her overhovedet muligt for dig. (...) Jeg bliver jo nok aldrig nogensinde raketforsker. Det vil de jo også gøre dig opmærksom på. (...) ” (interview med Mathias).

Den indsatte forklarer her, hvordan personalets observationer og råd kan bruges for ham i forbindelse med de beslutninger, han skal træffe i forhold til sin forandring. Den pastorale ledelse virker så at sige ubemærket, fordi den indsatte er glad for den vejledning han får. Han beskriver på den måde, hvordan handleplansteamet er med til at guide og øge hans selvrefleksion, som han siger *”jeg ser den ene side, og det kan jeg jo godt lide ved en handleplan: De ser det lidt mere fra alle sider (Interview med Mathias).* Han får således vejledning om, hvilken uddannelse der er realistisk, og om hvordan han skal strukturere sig selv for at nå målet. En anden indsat siger, han hellere vil have en plan end ingen plan. For ham er den netop en måde at få styring på: *”Den oser så meget af sundhed, som den nu kan: i forhold til at skulle tilbage, at skulle integreres og med børn, og arbejde og ja også socialt netværk igen ikke, for det er også smuldret ikke. Der er altså nogle ting, dem vil man gerne have tid til at forberede sig på” (Interview med John).* Hans udsagn viser, at han har underlagt sig det socialpolitiske rationale og styringens ideal om at blive reintegreret og forbedret, så han kan leve et *”normalt”* liv. Samtidig indikerer udtalelsen, at han faktisk ønsker styringen og har brug for tid og styring for at opnå målet.

Handleplanen som teknik definerer hvilke elementer eller forhold ved de indsattes situation og personlighed, der skal gøres til genstand for objektivisering. Den pastorale magt bevirker, at de indsatte indgår i en refleksion og dialog om de forhold, der udpeges, og om hvordan forbedringen kan gennemføres. De interviewedes beskrivelser viser også, hvordan de selv oplever at være medbestemmende i situationen. Der er således ikke nogen dissonans mellem de indsattes vilje og det mål, der er med styringen. De accepterer den ramme for hjælpen, som handleplanen udgør. Den ene indsatte siger endvidere, at han godt kan lide planen, fordi *”den påviser lidt, hvor du er på vej hen, og hvor du kommer fra” (interview med Mathias).* Den indsatte kan siges at italesætte subjektiviseringsprocessen, som sker gennem handleplanen. Han får mulighed for at se på sig selv ude fra som objekt, ved at se på den person, der er produceret gennem handleplanen og den

udvikling, han oplever at have gennemgået.

Den indsatte ser handleplansarbejdet som vejledende

Et andet eksempel på de indsatte tilgang til handleplansredskabet er en opfattelse af, at det er en vejledning om muligheder under afsoningen. En indsat beskriver, hvordan handleplanssamtalet kan opleves som en art rådgivning, hvor han får oplyst, hvilke muligheder han har: *"Hun (den handleplansansvarlige red.) rådgiver os til, hvad der er bedst muligt for en selv, og så giver hun nogle muligheder, som man kan tænke over. Og på den måde, så vælger man jo så det, der passer bedst"* (Interview med Walid). Den indsatte beskriver dermed ikke samtalen som en dialog, men mere en rådgivning, hvor den handleplansansvarlige som eksperthen fortæller, hvad der anses for bedst for ham. Han anerkender dermed den viden og ekspertrolle, den handleplansansvarlige har i den situation, han er i. Den indsatte vælger herefter mellem de muligheder, han får stillet til rådighed. Man kan dermed godt se denne deltagelse som et udtryk for, at den indsatte underlægger sig styringen, dog er der forskel på denne situation og de ovenfor beskrevne. Den indsatte indgår nemlig ikke i en dialog om sig selv, der medfører en objektivisering af ham og udskiller dele ved ham til bearbejdning. Han anvender snarere de muligheder og aktiviteter han får fremlagt til at forfølge sine egne mål. Det bliver derfor mere en rådgivningssituation om de muligheder, fængslet har, end man kan sige, det er en dialog, hvor den indsatte stiller sig til rådighed for den pastorale ledelse.

Den indsatte afviser handleplanen som styringsteknik.

Det er ikke en selvfølge, at den indsatte accepterer handleplanen som teknik. En af interviewpersonerne har den overordnede holdning til handleplansarbejdet, at planen ikke er det papir værd, den er skrevet på. Han kan slet ikke se formålet med det, og oplever det som spild af tid, der ikke har noget med ham at gøre. Han oplever heller ikke, at planen giver ham nogen mulighed for at få indflydelse. Han siger således: *"det (handleplanen red.) er ikke en jeg tænker på. Det er bare noget spild af tid"*. Han mener ikke, der er lagt nogle planer, som han har haft indflydelse på: *"altså ikke efter min mening vel, det er der nok efter deres mening"* (Interview med Kim). Han gentager flere gange, at det bare er et stykke papir, og at den ikke har noget med ham at gøre. En anden indsat har samme opfattelse af planen som værende værdiløs: *"mit ønske, det er at være kok stadig, men ifølge min handleplan så er det alt muligt andet"* (Interview med Ibrahim). Den første

indsatte, Kim, har slet ikke opnået en accept af handleplanen som det forhandlingsrum, der skal konstituere hans subjekt. Den anden indsatte, Ibrahim, har på grund af for mange ændringer i planen og uopfyldte ønsker, som jeg er inde på i kapitlet oven for, fået en opfattelse af at planen er værdiløs. Han kobler sig ikke til de mål for hans forbedring, der er i den nu. Han siger, han stadig har et andet mål, end det der er formuleret i handleplanen. Deres opfattelser er således gode eksempler på, at styringen forudsætter, at den indsatte accepterer præmissen for styringen – altså forhandlingen om subjektet gennem handleplanen, og at den indsatte vil bringe sig selv i spil.

En indsat beskriver, hvordan han kan tænke under handleplanssamtalen, hvis han ikke oplever en god kontakt til den handleplansansvarlige:

”Er det en eller anden du bare ikke kan med overhovedet, jamen så sidder du bare og tænker, det her gider jeg ikke mand. Få det overstået. Skriv hvad du vil. Så kan du skrive, jeg er retarderet og har en IQ på 10. Jeg er pisseligeglads mand, lad os bare blive færdige, ikke” (Interview med Mathias).

Den indsatte understreger her, at han er ligeglad med, hvad der skrives i planen, hvis han ikke oplever et samarbejde med handleplansansvarlige. På den måde anvender han det frihedsrum, hans selvstyring udgør, til at udøve modmagt i handleplanssamtalen. Citatet understreger den frihed, den indsatte har til ikke at identificere sig med planen og ikke at forpligte sig til den. Det synliggør dermed den pluralitet magts form har, og at den ikke kun går fra den handleplansansvarlige til den indsatte, men er indlejret i relationen (Foucault 2011: 99). En plan, hvor den indsatte slet ikke forpligter sig på indholdet vil ikke medføre subjektivering.

Der ses således en variation i måden, de indsatte indgår i handleplansarbejdet på. Den indsatte kan både underlægge sig styringen, så den nærmest virker ubemærket. Han kan indgå mere passivt, hvor han ikke stiller og til rådighed for den pastorale ledelse, men anvender platformen som rådgivning til at forfølge egne mål. De indsatte kan også gennem selvstyringen udøve modstand og derigennem undslå sig handleplanen som styringsteknik.

I det følgende afsnit vil jeg se nærmere på, hvordan de indsatte indgår mere konkret i selve forhandlingen om subjektet.

5.3.2 De indsattes måder at anvende selvstyring i forhandlingsrummet på

I dette afsnit vil jeg analysere, hvordan de indsatte indgår i forhandlingen, og hvordan de udøver deres indflydelse i det forhandlingsrum, som handleplanen åbner op for. Jeg vil analysere, hvordan de indsatte udøver forskellige former for modmagt og indflydelse på deres sagsforløb. Jeg vil identificere tre forskellige måder, de indsatte bruger deres *selvstyring* som *modmagt* på i forhandlingsrummet: 1) Delvis accept af styringen, men ikke af handleplanen, 2) Simuleret deltagelse som modmagt og 3) Modmagt gennem afvisning af indsats.

Delvis accept af styringen, men ikke af handleplanen

Det har vist sig i empirien, at de indsatte godt *delvist* eller selektivt kan underlægge sig subjektivering ud fra en accept af styringens overordnede mål. En indsat fortæller, at han har et klart mål om at skulle have et job, når han kommer ud, og han fortæller om sig selv, at *”selvom jeg har gjort, hvad jeg har gjort, så ved jeg stadig, hvad der er rigtigt og forkert”* (Interview med Walid). Han giver med denne udtalelse udtryk for, at han forstår og accepterer rationalet bag handleplanen. Samtidig fortæller han, at han allerede er en person, der godt ved, hvordan han skal opføre sig. Han betragter nærmest handleplansarbejdet som overflødigt. Alligevel er der et delelement, hvor han underlægger sig styringen. Han fortæller, at han har forklaret socialrådgiveren om sine problemer med gambling. Hun har informeret ham om muligheden for behandling, og han er opstartet i individuelle behandlingssamtaler i Gambling Anonymous (Interview med Walid). På den måde uddrager han et delelement ved sig selv som genstand for styringen. Hans problematisering af sin gambling gør denne adfærd tilgængelig for bearbejdning både af ham selv og den handleplansansvarlige.

En anden indsat, som ikke accepterer planen som relevant for ham, har dog alligevel kunnet se ideen med at underlægge sig styringen, når det vedrører uddannelse: *”Jeg tænkte, jeg skal have en uddannelse nu, fordi mine venner udenfor, de havde en uddannelse, og man skulle åbenbart have en uddannelse i Danmark, så nu ville jeg bare have en. Så.. der var tre uddannelser jeg kunne vælge*

imellem” (interview med Kim). Den indsatte accepterer dermed også at lade sig styre, så han i hvert fald på dette område følger samfundets normer. Hans ønske om ikke at afvige på dette punkt kan siges at have vægtet højere end at modstanden mod at deltage i handleplansarbejdet. Det er også sandsynligt, at han slet ikke anskuer det at tage sig en uddannelse, som en del af handleplansarbejdet, fordi han ville have gjort det alligevel. Styringen kommer på sin vis til at virke ubemærket, når den indsatte accepterer styringens mål, uden at den indsatte som helhed anerkender handleplanen som den platform, der skal anvendes til at subjektgøre ham. Det er værd kort at bemærke, at samfundets diskurser, ifølge Foucault, i den moderne styring indlejres i individerne gennem mange forskellige styringsteknologier og selvteknologier (Foucault 1988a: 11). Forfølgelsen af samfundets normer skal således ikke kun tilskrives handleplanen, selvom det er den, der her er i fokus som styringsteknik.

Simuleret deltagelse som modmagt

Et andet eksempel på indsattes måde at indgå i forhandlingen på, er at underlægge sig den indsats, den handleplansansvarlige peger på, selvom man ikke er enig i denne. En indsat beskriver, hvordan han og personalet ikke har været helt enige om, hvordan hans forbrug af coke skal defineres:

”Det er lidt en diskussion. Jeg har sagt det til misbrugskonsulenten, jeg har sagt det til efterbehandleren dernede, jeg har sagt det til kommunen, når jeg er til møder. I mine papirer står der, jeg tager stoffer, eller har taget. Men som jeg hele tiden siger, det er et forbrug, det er ikke et misbrug” (Interview med Morten).

Den indsatte deltager, trods denne afvisning af misbrugsdefinitionen, i samtaler hos en efterbehandler på pensionen. Målet er at sikre, at han ikke falder tilbage i misbrug. Et misbrug som han ikke oplever at have og som han, i forhandlingen med den handleplansansvarlige, har holdt fast i ikke eksisterer. Den indsattes håndtering af uenigheden kan tolkes som en accept af den handleplansansvarliges definition, fordi han går i behandling, selvom han ikke oplever at have et misbrug. Han ved dog givetvis godt, at hvis han nægter at gå i behandling, kan det have negative konsekvenser for hans afsoningsforløb, apropos den disciplinerende, fængselsmæssige kontekst, handleplansarbejdet er placeret inden for. Han har samtidig ikke kunne overbevise det personale,

han har talt med, om at hans forbrug af coke ikke udgør et problem i forhold til det ideal, der styres efter. Hans accept af efterbehandlingssamtalerne kan derfor ses som et udtryk for, at selvstyringen anvendes som opposition til styringen, en art modstrategi. Det kan tolkes som en afkobling fra planen og en "simuleret vilje" (Andersen 2003: 185; Dean 2006: 47). Iboende den indsatte frihed til at sige ja, nej og 'spille med' på den handleplansansvarliges ideer, ligger et af de store potentialer for udøvelsen af modmagt. Den handleplansansvarlige har ikke adgang til den indsatte bevidsthed og kan ikke vide, om den indsatte simulerer eller ej. Den indsatte har således mulighed for at deltage uden at forpligte sig på rationalet eller styringsidealet.

Denne måde at simulere subjektivering på genfindes også hos en af de andre interviewpersoner. Han fortæller om en af de aktiviteter, han deltager i: *"altså for at være helt ærlig over for dig, at sidde i en gruppe og snakke er ikke ligefrem mit første valg (...) men hvis det er det, der kræves, så skal jeg nok gøre det"* (Interview med Walid). Den indsatte udsagn viser, at hans egen dagsorden, i dette tilfælde at blive løsladt på halv tid, har betydning for, hvilke forbedrende aktiviteter der accepteres som indsats. Den indsatte ser dermed ud til at underlægge sig og have samme mål, som den handleplansansvarlige, men hans dagsorden er en anden. Han accepterer så at sige spillets regler, men anvender dem til at opnå den bedst mulige situation for sig selv og dermed påvirke sin afsoning. I Foucaults optik, er modmagten en iboende del af magtudøvelsen. Han siger: *"hvor der er magt, er der modstand, og dog, eller snarere derfor, står denne modstand aldrig i en ekstern relation til magten"* (Foucault 2011: 101). Magten udøves relationelt og er immanent. Derfor kommer modmagten også til udtryk som mere eller mindre forbigående reaktioner på aktuelle styrkeforhold, både spontant, enkeltstående og mere organiseret (Ibid.: 101f). De indsatte modmagt skal dermed ikke nødvendigvis ses som bevidste, aktive og planlagte handlinger, men mere som reaktioner og muligheder i magtrelationen.

Modmagt gennem afvisning af indsats

En mere direkte form for modstand kan ses i en af interviewpersonernes overvejelser om at gøre brug af en advokat i forhandlingen om vilkårene for hans prøveløsladelse. Jeg har taget det med som eksempel, fordi planlægningen af prøveløsladelsen overlapper en del med handleplanen. Personalet mener, at den indsatte har et misbrugsproblem, som han skal i behandling for. Den

indsatte er så uenig i dette vilkår, at han overvejer at kontakte en advokat. Han fortæller at *”den sidste mulighed, der er tilbage, hvis du ikke er helt enig med dem, det er jo at gå til en advokat i stedet for og prøve at få den videre på en anden måde (...). Det er noget jeg overvejer (...) Hellere det, end at overgive mig til systemet”* (Interview med Kim). For den indsatte her er dette så væsentligt et forhold, at han ikke ønsker personalets definition som den endelige. Den får betydning ud over løsladelsen, fordi han derved vil skulle underlægge sig behandling efter sin løsladelse. Ved at inddrage en advokat så flytter han forhandlingssituationen fra subjektivering til et spørgsmål om en juridisk afgørelse. Han vil på den måde opleve, at han ikke har overgivet sig til systemet. Den oplevelse vil han givetvis have uanset, om han *”vinder”* eller ej. Hans modstand mod definitionen om misbrug og det urimelige heri er den væsentlige. Situationen kan ses som eksempel på, at den indsatte altid har en mulighed for at udøve magt i form af modstand, selv når magten føles mere dominerende og repressiv, som i dette tilfælde. Den indsattes overvejelser om anvendelse af advokat er således også en måde at forvalte handlingsrummet på og opnå en følelse af indflydelse eller kontrol.

Forhandlingsrummet, der gennem handleplanen åbnes op for, giver de indsatte forskellige muligheder for deltagelse og udøvelse af indflydelse. De indsatte har således et frihedsrum til at udøve selvstyring og anvende styringsteknikken til egne dagsordner og alternative mål. Selvstyringen anvendes som modmagt forstået både som forfølgelsen af egne mål og som en afvisning af styringsteknikken.

5.3.3 Delkonklusion

Jeg har i dette kapitel analyseret, hvordan de indsatte indgår i styringen og det forhandlingsrum, styringen åbner op for. Analysen viser, at styringen virker nærmest skjult og ubemærket, når den indsattes mål stemmer overens med styringens, og den indsatte indgår i subjektivering. Den viser også, at den indsatte kan samarbejde på handleplanens præmisser uden egentligt at stille sig til rådighed for den pastorale ledelse, men mere modtage råd og vejledning, der kan anvendes til at forfølge egen dagsorden. Den indsatte har også en frihed til at afvise handleplansredskabet som en præmis for sit forandringsarbejde.

Analysen viser videre, hvordan selvstyringen og den frihed, magtudøvelsen forudsætter, kan anvendes på en måde, der giver de indsatte et større frihedsrum, end handleplansteknikken og subjektivering lækker op til. Således kan de indsatte anvende selvstyringen på forskellige måder i forhandlingsrummet. De kan udvælge dele ved sig selv som genstand for bearbejdning uden en egentlig accept af handleplanen som styringsteknik, simulere tilslutning til planen og derved opnå egne mål, og også direkte afvise de indsatser, der foreslås i planen. I styringens møde med dem, der skal styres, påvirkes styringen således, så den ikke nødvendigvis opnår sit mål. Styringen kan søge at forme de indsatte til bestemte, ønskede subjekter, og de indsatte er i høj grad medskabende subjekter. De indsattes måder at agere på i styringen og forvalte deres selvstyring på har således indflydelse på, om styringen opnår styringsidealet.

5.4 Diskussion

I dette kapitel diskuteres analysens resultater med den eksisterende litteratur og undersøgelser, som jeg har præsenteret i problemfeltet og litteraturstudiet. Formålet er, i tråd med den socialkonstruktivistiske tilgang, at forholde analysens fund til eksisterende viden.

Analysen peger både på nogle udfordringer og muligheder for styringen gennem handleplanen som teknik, og på de indsattes muligheder for deltagelse heri. Hvad angår styringens udfoldelse, viser analysen, at personalets rolle i denne sammenhæng ses som afgørende, idet personalet kan understøtte styringen gennem handleplanen ved deres måde at udøve magt på. Det ses både ved de indsattes måder at opfatte kommunikationen og muligheden for hjælp på. De indsattes efterspørgsel efter respektfuld, engageret og anerkendende kommunikation afspejler de pointer meget af litteraturen om det sociale arbejde fremhæver (Juul 2011; Uggerhøj 2004; Skytte 2013). Uggerhøj argumenterer dog samtidig for, at ærligt engagerede, indlevende socialarbejdere måske er udfordrede i praksis af organisatoriske og mellemmenneskelige forhold, og at magten sløres yderligere under dække af menneskelige relationer (Uggerhøj 2004: 102). Han argumenterer således for, at den indlevende, engagerede socialarbejder har et større potentiale for skjult magtudøvelse end den mindre engagerede. Dette bekræfter analysen for så vidt, idet muligheden for at de indsatte kobler sig til styringen er betinget af en indlevende, omsorgsfuld pastoral ledelse. Bjørn fremhæver dog omvendt, at borgerens mulighed for indflydelse svækkes, såfremt

sagsbehandleren har en negativ indstilling til værktøjet eller ikke anvender redskabet overbevisende (Bjørn 2010: 25). Dette bekræfter analysen, idet den viser, at de indsatte afskæres muligheden for at deltage i handleplansarbejdet, hvis den handleplansansvarlige ikke inviterer den indsatte ind i en respektfuld dialog. Såfremt den indsatte faktisk har et ønske om forandring og ønsker et samarbejde, så ses personalets ageren således væsentlig for muligheden herfor. Viljen til at lede subjektet er således tæt forbundet med viljen til at lære subjektet at kende (Dean 2015: 193).

Bjørns analyse peger også på, at redskabet skal opfylde så mange organisatoriske og administrative formål, at det kan underminere intentionen om borgerens inddragelse (Bjørn 2010: 28f). På den måde kan den handleplansansvarliges uengagerede anvendelse af planen også udtrykke, at det er uklart, hvorfor planen laves. Resultater i Kriminalforsorgens undersøgelser af handleplansarbejdet viser, at kvaliteten ikke er tilstrækkelig god, at de ofte ikke er udfyldt tilstrækkeligt, og at vurderings- og indsatsdelene i handleplanen oftere er udfyldt i handleplaner udfyldt af socialrådgivere end fængselsbetjente (Rönneling, Lund-Sørensen & Bak 2013; Rönneling & Lund-Sørensen 2014). Der må således antages at være forskel på, hvordan en socialrådgiver og en fængselsbetjent anvender redskabet, og hvilket fokus der anlægges herpå. Jeg vil ikke her gå nærmere ind i en professionssociologisk diskussion blot pege på, at der ses en forskel i anvendelsen, og at anvendelsen af planen influerer på de indsattes forpligtelse til planen og mulighed for at indgå i deltagelsen.

Styrings udfoldelse i mødet med de styrede, har også været mit fokus. Analysen viser, at når den indsattes mål for sig selv stemmer overens med styrings mål, så virker handleplanen som en styringsteknik, de indsatte gerne deltager i, er positive over for og oplever at få noget ud af. Forudsat selvfølgelig at den anvendes på en måde, der giver de indsatte mulighed herfor, som netop diskuteres. I de tilfælde virker styringen nærmest uden den indsatte bemærker det, hvilket bekræfter en pointe, der genfindes i analyser inspireret af Foucault (Järvinen & Mortensen 2004: 10). Analysen viser dog også, at de indsatte kan indgå i deltagelsen på flere niveauer og uden at underlægge sig styrings mål. Der er således ikke kun, som Born og Jensen for eksempel antyder, mulighed for at deltage på systemets præmisser, hvis man ønsker adgang til de serviceydelser, systemet kan give (Born & Jensen 2008: 21). Analysen viser derimod, at de indsatte gennem

udøvelsen af modmagt og selvstyring kan anvende handleplansteknikken til at forfølge egne mål og dagsordner. Dette bidrager til et blik på styringen som mangefacetteret og uforudsigelig, som også er fremsat i Herup Nielsen og Andersens analyse af forholdet mellem et jobcenter og et lokalt beskæftigelsesråd (Herup Nielsen & Andersen 2016). Således åbner blikket på styringen i praksis op for at se, hvordan de indsatte har mulighed for og frihedsrum til at bevæge sig inden for styringens ramme på måder, der dog ikke nødvendigvis forfølger styringens mål. Nærværende analyses resultater bryder således også lidt med Järvinen og Mik-Meyers pointe om, at 'institutionaliserede praksisformer' kun kan eksistere, såfremt klienterne er villige til at definere deres mål i overensstemmelse med den professionelles forståelse (Järvinen & Mik-Meyer 2003: 12). De indsatte kan godt simulere en overensstemmelse og opnå den hjælp, de selv anser for relevant. Hjælpens form kan de dog ikke påvirke, og således er Järvinen og Mik-Meyers pointe om, at personen må tilpasse sig en kategori, som stemmer overens med fængslets tilbud og indsatser, stadig væsentlig (Ibid.: 10).

Undersøgelsen fra den svenske Kriminalvårdens Utvecklingsenhet peger på, at de indsatte kan indtage tre forskellige positioner i deltagelsen i handleplansarbejdet (Svensson & Persson 2013). Den tager udgangspunkt i viljen til deltagelse og niveauinddeler denne. Min analyse bekræfter dette resultat for så vidt, at der er tale om forskellige positioner. Jeg mener dog, at Foucaults perspektiv nuancerer denne inddeling og vægtning af viljen til også at omhandle den dynamiske og produktive karakter, der kendetegner magten i Foucaults optik. Resultaterne tydeliggør det frihedsrum, de indsatte har gennem selvstyring og udøvelse af modmagt, til også ved deltagelsen i handleplansarbejdet at anvende styringens form til at opnå de mål, de selv har. Således behøver uvilje ikke give sig udslag i manglende samarbejde.

Analysen har således haft to spor: et strukturelt- og et aktørperspektiv. Koblingen af de to perspektiver har med Foucaults begrebsapparat muliggjort et syn på *udmøntningen af styringen* af det resocialiserende arbejde, som det udfolder sig gennem handleplansarbejdet og de indsattes deltagelse heri. Jeg har således både kunnet fokusere på styringens mål og på de indsattes måder at deltage i styringen på. Mit fokus har givet mulighed for at åbne op for et syn på styringens praksis, som governmentalityanalyser er kritiseret for ofte at negligere (Herup Nielsen & Andersen 2016:

17). Analysen kan derfor underbygge en teoretisk pointe om, at for at indfange styringens karakter, må styringen både anskues ud fra sine intentioner og dens udmøntning i praksis. Dean fremhæver, at et manglende fokus i governmentalityanalyser på subjektets muligheder for udøvelse af modstand, kan give analyserne et deterministisk islæt, hvor fokus er på top-down teknologier og rationaler (Dean 2015: 193). Denne determinisme, siger Dean, skal ikke placeres hos Foucault, som altid havde fokus på magtens produktive dimension, men mere hos hans arvtagere (Ibid.).

Det analytiske udgangspunkt i handleplanen som styringsteknik gør det endvidere muligt at anskue analysens resultater i et bredere lys, idet denne pastorale styringsform er bredt anvendt i det velfærdstatslige arbejde (Born & Jensen 2008: 23; Herup Nielsen & Andersen 2016: 30f). De indsattes deltagelse i handleplansarbejdet kan i det lys betragtes som en kritisk case, der gør det muligt at forstå resultaterne i andre kontekster i det sociale arbejde (Flyvbjerg 2001: 95).

Kapitel 6 - Konklusion og perspektivering

I dette kapitel vil jeg gennem konklusionen svare på min problemformulering: *Hvordan virker handleplanen som en styringsteknik, og hvordan indgår de indsatte i forhandlingsrummet, handleplanen åbner op for?* Jeg vil herefter i tråd med den socialkonstruktivistiske tradition (Pedersen 2012: 224) perspektivere analysens resultater for at pege på, hvilke forhold det kan være relevant at diskutere og fokusere nærmere på, hvis de indsattes muligheder for - gennem deltagelse - at opnå ansvar og medbestemmelse gennem handleplanen skal styrkes.

Konklusion

Undersøgelsens ambition har været at afdække, hvordan de indsattes deltagelse i handleplansarbejdet udfolder sig i praksis - med fokus på handleplanens funktion som styringsteknik i relation til de indsatte. Med udgangspunkt i et tosidet fokus på styringen, har jeg kunnet analysere, både hvordan handleplanen skal søge at styre de indsatte gennem handleplanen som en teknik, og hvordan denne styring udfolder sig i praksis. Udgangspunktet i de indsattes opfattelse af handleplansarbejdet og deltagelse heri har givet mulighed for en særlig indsigt i, hvordan de indsatte indgår i styringen, og hvilke muligheder for deltagelse i handleplansarbejdet de har.

Med udgangspunkt i Foucaults begreber om styringsrationaler og styringsformer har jeg anskueliggjort, hvordan styringens mål – det subjekt, der ønskes skabt, ses af rationalerne bag handleplanen. Styringens mål er et kriminalitetsfrit liv for de indsatte, og at de påtager sig ansvaret for at indtage en position som ansvarliggjorte medborgere. Dette rationale udtrykker Kriminalforsorgens overordnede vision om at *bringe mennesker sikkert videre til et liv uden kriminalitet*, ligesom det kan siges at udtrykke paradigmet i det sociale arbejdes diskurs om skabelsen af frie, myndige og kompetente samfundsborgere. Styringen mod målet skal ske ved at koble den pastorale ledelse til den indsattes selvledelse eller selvstyring. Denne subjektivering skal ske gennem handleplanen som rammesættende for dialogen.

Analysen af den kvalitative empiri viser, hvilke muligheder og især udfordringer, styringen rummer i den praktiske udfoldelse. Fængslet danner med sin disciplinerende magt en overordnet ramme for styringen gennem den pastorale ledelse. Dette ses i analysen både som en mulighed for at

understøtte og forhindre styringen, idet den disciplinære magt både kan fungere som en måde at fastholde den indsatte i en 'god udvikling' på, men også kan få den indsatte til at styre efter disciplinens belønning frem for subjektiveringens mål. De disciplinære teknikker, fængslet benytter sig af, virker endvidere hæmmende for den indsattes handlemuligheder i relation til planen, og i disse situationer svækkes styringen gennem planen. Styringen gennem den pastorale magtform møder nogle grundlæggende udfordringer og potentielle forhindringer i en totalinstitution som fængslet. Forsøget på at geninstallere den indsattes frihed i ham gennem tildeling af ansvar og handlepligt understøttes således kun af rammerne i de situationer, hvor fængslets regler og sanktioner ikke konflikter med udmøntningen af planen.

Personalets rolle viser sig central og væsentlig i forhold til styringens succes. De udgør en for handleplansarbejdets udmøntning væsentlig adgang til viden og praktisk hjælp, ligesom det er dem, der skal anvende handleplansredskabet i praksis. Subjektiveringen gennem handleplanen som teknik er derfor betinget af, at personalet balancerer udøvelsen af den disciplinære magt på en måde, der ikke opstiller barrierer for den pastorale ledelse, som eksempelvis gennem manglende forklaringer på afgørelser. En respektfuld og empatisk dialog ses som en forudsætning for den indsattes mulighed for at underlægge sig styringen, og det gør sig særligt gældende i handleplanssamtalen. Måden handleplansredskabet anvendes på af personalet ses som afgørende for de indsattes mulighed for deltagelse og subjektivering. Analysen afdækker, hvordan en ustruktureret plan, en indholdsløs plan og en mekanisk eller uengageret anvendelse af planen får planen til at fremstå ligegyldig for de indsatte. Måderne at anvende handleplanen på udgør i de tilfælde både en barriere for de indsattes mulighed for og vilje til at underlægge sig styringen. Analysen og diskussionen åbner op for et fokus på, hvilke kompetencer arbejdet med handleplanen forudsætter hos den professionelle.

Sammenhængen mellem personalets rolle og de indsattes oplevelse af handleplanen underbygges af den kvantitative empiri, og det fremgår af diskussionsafsnittet, at den eksisterende litteratur bekræfter betydningen af professionelles måde at forholde sig til og anvende redskabet på. Styringsteknikken er betinget af en vilje til at lære individet at kende. Analysen viser, hvordan de indsatte kan opfatte personalets anvendelse af handleplansredskabet som standardiseret og

upersonligt, hvilket bekræfter en væsentlig pointe, fremsat af Runa Bjørn, som siger, at redskabets konstruktion og mange formål kan være en udfordring for de professionelle at navigere i og kan undergrave formålet om myndiggørelse.

Analysens andet spor, den del der fokuserer på de indsattes deltagelse og måder at indgå i handleplanens forhandlingsrum på, viser, at der er stor variation i den måde, de indsatte indgår i styringen på. Styringen ses at virke nærmest skjult og ubemærket, når den indsattes mål stemmer overens med styringens, og den indsatte ønsker at indgå i subjektiveringen og har mulighed herfor. Handleplanen virker i disse tilfælde som en styringsteknik, de indsatte oplever at få noget ud af. Samtidig ses det også, at de indsatte kan samarbejde på handleplanens præmisser uden egentligt at stille sig til rådighed for den pastorale ledelse, men mere modtage råd og vejledning, der kan anvendes til at forfølge egen dagsorden. Desuden ses det, at den indsatte har en frihed til at afvise handleplansredskabet som en præmis for sit forandringsarbejde.

Analysen identificerer desuden tre eksempler på, hvordan de indsatte kan anvende selvstyringen på forskellige måder i forhandlingsrummet. Modstanden, der identificeres, skal ikke kun forstås som en opposition til styringen, men også som en måde hvorpå de indsatte på forskellige vis deltager i styringen med andre mål eller dagsordner end styringens mål. Enten gennem samarbejde eller ved at simulere samarbejde. De indsatte kan dog også gennem selvstyringen både i tanke og handling afvise redskabet. Afvisningen i tanken vil stadig på overfladen kunne synes som deltagelse. I styringens møde med dem, der skal styres, påvirkes styringen således, så den ikke nødvendigvis opnår sit mål. Styringen kan forsøge at forme de indsatte til bestemte, ønskede subjekter, men de indsatte er i høj grad medskabende subjekter. De indsattes måder at agere på i styringen og forvalte deres selvstyring på, har således sammen med den øvrige kontekst indflydelse på, om styringen opnår styringsidealet.

Diskussionen tydeliggør, at analysen bidrager med et mere nuanceret og mindre deterministisk blik på de indsattes muligheder for deltagelse gennem selvstyring og modmagt, end for eksempel Järvinen og Mik-Meyer samt Born og Jensen har fremlagt. De indsatte kan siges at have et større mulighedsrum for udøvelse af selvstyring og indflydelse end først antaget. Det er dog en særlig

interessant pointe, at der hvor de indsatte synes potentielt at have *mindst* mulighed for indflydelse er, når de *ønsker* at underlægge sig styringen og at indgå i handleplansarbejdet på dets præmisser, men ikke får mulighed herfor på grund af, at forudsætningerne for subjektiveringen ikke er til stede. Dette gør sig eksempelvis gældende, hvis personalet anvender planen uden mulighed for dialog og refleksion. Subjektiveringen forudsætter således, at nogle bestemte vilkår i praksis er til stede, så rammerne ikke forhindrer muligheden herfor.

Analysens todelte fokus på intentioner og praksis, struktur og aktør, giver således mulighed for både at indfange styringens uforudsigelighed i mødet med praksis, og de styredes muligheder for at indgå i den forhandling, som styringsrummet åbner op for. Dette bidrager med et praksis- og aktørperspektiv, som governmentalityanalyser er kritiseret for ofte at udelade. Analysen underbygger hermed en teoretisk pointe om, at vil man indfange og undersøge styringens karakter, må styring både anskues ud fra sine intentioner og fra udmøntningen i praksis. Den form, som handleplanen som styringsteknik har, anvendes bredt i det velfærdsstatslige arbejde, og der kan derfor argumenteres for, at analysens resultater på den måde også er interessante i et bredere perspektiv. De indsatte kan gennem deres selvstyring udøve en modstand, der omformer handleplanens rationaler og gør dem anvendelige til egne dagsordner. Derfor kan det tænkes, at det også i andre, mindre dominerende eller repressive rammer er muligt for borgere at udøve modmagt som en indflydelse på styring.

Perspektivering

Analysens resultater giver mulighed for at reflektere over nogle væsentlige forhold for styringens muligheder i praksis samt de indsattes muligheder for deltagelse. Med mit udgangspunkt i den socialkonstruktivistiske tilgang tager jeg ikke tage stilling til, om målet med styringen er godt eller dårligt, men reflekterer over, hvilke forhold denne undersøgelses perspektiv udstiller som særlige fokuspunkter for den praktiske udfoldelse af styringens ambitioner.

Fængslets disciplinerende ramme udgør en mulig forhindring for udøvelsen af den pastorale ledelse, som på nogle måder må anses for at være et vilkår for handleplansarbejdet i en fængselsramme. De mekanismer, som skal få den indsatte til at påtage sig bearbejdningen og transformationen af sig selv, risikerer at blive modvirket af den manglende frihed, de indsatte kan have til at handle og af

den negative indflydelse, fængselsrammen kan have på deres motivation. Alligevel kan den viden, analysen bibringer om rammens både negative og sommetider positive indvirkning på styringen åbne op for en mulighed for at anvende denne ramme mere bevidst som en understøttende kontekst, når det er muligt. For eksempel gennem en bevidsthed om måden den disciplinære magt udøves på, og personalets mulighed for eksempelvis at informere de indsatte tilstrækkeligt. En viden og bevidsthed om fængslets rammer og handleplanens formål kan således bidrage til en mere reflekteret praksis, der kan åbne op for en mere bevidst anvendelse af de handlemuligheder, der er inden for rammen.

Denne bevidsthed, om måden magten udøves på, er også relevant i relation til personalets måde at anvende handleplanen på. I konklusionen fremhæves det, at de indsattes mulighed for deltagelse svækkes af en mangelfuld inddragelse af de indsatte gennem respektfuld og imødekommende dialog. Et interaktionistisk perspektiv på det resocialiserende sociale arbejde kan give fokus på væsentligheden af at møde de indsatte ligeværdigt og med respekt (Hutchington & Oltedal 2006). Den grundlæggende tanke, om at forsøge at forstå den man skal hjælpe og sætte sig ind i dennes perspektiv, kunne bidrage til mere gunstige rammer for den pastorale ledelse og dermed for de indsattes muligheder for at indgå i handleplansarbejdet. Jeg vil fremhæve konklusionens pointe om, at har den indsatte et ønske om at deltage i det resocialiserende arbejde og om at få den hjælp, fængslet kan yde ham, så er det en forudsætning for målet om ansvarliggørelse og medbestemmelse, at den indsatte har mulighed for at deltage i handleplansarbejdet og forpligte sig til en konstruktiv plan for sin forandringsproces. Denne mulighed skabes af personalet og den handleplansansvarliges kompetencer til at inddrage den indsatte i subjektivering. Dette forudsætter nogle kommunikative og relationelle kompetencer, som et interaktionistisk perspektiv kan være med til at sætte fokus på.

Det er ligeså væsentligt, at handleplanen har en form, der indbyder til dialog og har fokus på den indsatte. Eksemplerne i analysen viser, at de indsatte oplever, at personalet udfylder planerne, fordi de *skal*, og ikke fordi det giver mening i relation til den indsatte. Derfor er det også relevant at reflektere over rammerne for personalets anvendelse af redskabet, som skal understøtte fokus på den indsatte og dennes forandringsproces. En kvalificering af denne form kunne rumme et fokus på

de forskelligartede formål handleplanen har, som ud over det individrettede fokus har flere organisatoriske formål, der omhandler systematisk sagsbehandling, administration, målstyring, ledelsesinformation mv. En stillingtagen til og prioritering af redskabet funktioner kan tænkes at øge muligheden for at forme et mere klientrettet redskab. Bjørn peger på, hvordan fokus på planerne forskydes fra det dynamiske procesværkstøj til et mere statisk redskab, hvis planerne skal tjene statistiske formål, ligesom en vægtning af handleplanens administrative formål risikerer at underminere inddragelsen og ansvarliggørelsen af borgeren (Bjørn 2010: 26, 29). Det kunne ligeledes i lyset af Kriminalforsorgens kvantitative undersøgelse af handleplansarbejdet (Rönneling, Lund-Sørensen & Bak 2013) være interessant at se nærmere på, hvordan man gennem fokus på personalets kompetencer eller faglighed samt måde at anvende handleplansredskabet på, kan være med til at kvalificere handleplanen som styringsredskab og den indsattes mulighed for deltagelse i handleplansarbejdet.

Analysens perspektiv viser ikke, hvordan andre, individuelle parametre for den indsattes handlemuligheder og deltagelse spiller ind. De indsatte har mange personlige udfordringer, som vil influere på deres muligheder for og evner til at indgå i handleplansarbejdet, og som vil stille dem forskelligt. En undersøgelse af Kriminalforsorgens klientgruppe viser eksempelvis, at en forholdsvis stor del af afsonere, ca. 35 pct., har været anbragt uden for hjemmet i løbet af deres barndom og ungdom. En stor del er uden for arbejdsmarkedet, og ca. 70 pct. har et indkomstniveau på under kr. 100.000,- årligt, ca. halvdelen af de 70 pct. har slet ikke nogen indkomst. Der er en overvejende del, der ikke har fået en uddannelse, således er det 68,5 pct., der har grundskolen som højest fuldførte uddannelsesforløb. Der er en stor andel, der kan betegnes som hjemløse, og hertil kommer at over 1/3 har modtaget psykiatrisk behandling, og langt over halvdelen rapporterer om misbrugsproblemer. 68,5 pct. har tidligere afsonet en fængselsstraf, og gruppen af afsonere har samlet set i gennemsnit fem fængselsstraffe bag sig (Clausen 2013: 65-115).

Der er således tale om en gruppe med mange og komplekse sociale og personlige problemer, som på grund af deres individuelle livssituation og forudsætninger kan være udfordrede i forhold til at indgå i den arbejdsform, handleplanen er karakteriseret ved. Undersøgelser peger på, at deltagelsen i handleplanens forhandlingsform kan udgøre en udfordring for de svageste borgergrupper, idet det

kræver nogle kompetencer, som de ikke har eller ikke har overskud til at anvende (Bjerge & Selmer 2007). Det vil være relevant at udforske yderligere, hvordan de individuelle forudsætninger indvirker på de indsattes muligheder for at indgå i denne arbejdsform. I det praktiske arbejde med handleplanen kan det desuden være væsentligt at anlægge et helhedsorienteret blik på den indsattes situation, som inspireret af det systemteoretiske perspektiv indtænker både den indsattes egne forudsætninger for deltagelsen, og de muligheder, der eksisterer for strukturelt at understøtte denne (Healy 2013).

Afslutningsvist mener jeg, min analyse viser, at inddragelsen af de indsattes perspektiver på det resocialiserende arbejde rummer interessante potentialer for bidrag til kvalificering og tilrettelæggelse af indsatserne. Det aktørperspektiv, de indsatte repræsenterer, kan ikke opnås gennem de professionelles eller organisationens perspektiv, og giver nye vinkler og viden om arbejdet.

Litteraturliste

Agresti, A. & Finlay, B. (2014): *statistical methods for the Social Sciences*. (4. udg.) Essex: Pearson Education Limited.

Andersen N. Å. (2003): *Borgerens kontraktliggørelse*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bjerge, B. & Selmer, B. (2007): Med borgeren i centrum? Vilkår og muligheder for brugerinddragelse i forhold til socialt udsatte borgere (s. 7-13) i: Bjerge, B. og Selmer, B. (red.) (2007): *Det sociale arbejdes daglige praksis. Perspektiver på brugerinddragelse og retssikkerhed*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Bjørn, R. (2008): *Sociale handleplaner – hvordan virker de? Sociale handleplaner som evalueringsværktøj i Århus Kommunes Socialforvaltning*. Masterprojekt, Master i Evaluering, Syddansk Universitet.

Bjørn, R. (2010): *Handleplaner som styrings- og evalueringsværktøj: For borgerens eller for statistikkens skyld?* Uden for Nummer Nr. 21 2010.

Born, A. W. & Jensen, P. H. (2008): *Jobplaner og medborgerskab – et nyt dispositiv?* Uden For Nummer Nr. 15 2008.

Clausen, S. (2013): *Klientundersøgelsen 2011*. København: Direktoratet for kriminalforsorgen.

Clausen, S. & Stenbæk Bentsen, D. (2014): *Godt fra start? Evaluering af pilotprojekt modtagelsesafdeling på Statsfængslet ved Sønder Omme*. København, Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Clausen, S. (2016): *Delanalyse 1 vedrørende RNR i KiF. Opfølgning på indførelsen af LS/RNR i KiF*. København: Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Creswell, J.K. (2007): Understanding mixed methods research. I: Creswell J. K & Plano-Clark V.L.(2007): *Designing and conducting mixed methods of research*. Thousand Oaks: Sage Publication. Kap. 1.

Cruickshank, B. (1999): *The will to empower*. Democratic citizens and other subjects. New York: Cornell University Press

Dahler-Larsen, P. (2005): Dokumenter som objektiveret social virkelighed. I: Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (red.) (2005): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. (s. 235-254). København: Hans Reitzels Forlag.

Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L & Karlsson, J.C. (2002): *Explaining society. Critical Realism in the Social Sciences*. Kap. 4.

Dean, M. (2006): *Governmentality – Magt og styring i det moderne samfund*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.

Egelund, T. (2011): Socialt arbejde. I: Hornemann Møller, I. & Larsen, J. E. (red.) (2011): *Socialpolitik*. (s. 437-455) . København: Hans Reitzels Forlag.

Esmark, A., Laustsen, C. B. & Andersen, N. Å. (red.) (2005): *Socialkonstruktivistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Foucault, M. (1982): The subject and power. I: Dreyfus, H. L. & Rabinow, P. (Red.): *Michel Foucault, beyond structuralism and hermeneutics*. (s. 208-226). Chicago: The Harvester Press limited.

Foucault, M. (1988): The Political Technology of Individuals. I: Martin, L. H., Gutman, H. & Hutton, P. H. (Red.): *Technologies of the self: a seminar with Michel Foucault*. (s. 143-162). Amherst: University of Massachusetts Press.

Foucault, M. (1988a): Michel Foucault. The ethic of care for the self as a practice of freedom. I: Bernauer, J. & Rasmusen, D. (red.): *The final Foucault*. (s. 1-20). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Foucault, M. (2002): *Overvågning og straf*. Frederiksberg: Det lille Forlag.

Foucault, M. (2008): *Sikkerhed, territorium, befolkning. Forelæsninger på Collège de France 1977-1978*. København: Hans Reitzels Forlag.

Foucault, M. (2011): *Viljen til viden. Seksualitetens historie 1*. Frederiksberg: Det lille Forlag.

Greene, J. C. (2007): *Mixed Methods in social inquiry*. Jossey-Bass. A Wiley imprint. Kap. 7.

Juul, S. (2011): *Solidaritet, velfærdspolitik og socialt arbejde*. Uden For Nummer Nr. 22 2011.

Juul, S. (2012): Hermeneutik. I: Juul, S. & Bransholm Pedersen (red.) (2012): *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori. En indføring*. (s. 107-148). København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2003): Indledning: At skabe en klient. I: Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (red.) (2003): *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. (s. 9-29). København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2005): Kvalitative metoder i et Interaktionistisk perspektiv – interview, observation og dokumenter. København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. (2005): Interview i en interaktionistisk begrebsramme. I: Järvinen, M. & Mik-Meyer, N., (2005): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv – interview, observation og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2012): Indledning: At skabe en professionel. I: Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (red.): *At skabe en professionel*. (s. 13-28). København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. & Mortensen, N. (2004): Det magtfulde møde mellem system og klient: teoretiske perspektiver. I: Järvinen, M, Elm Larsen, J. & Mortensen, N. (red.) (2004): *Det magtfulde møde mellem system og klient*. (s. 9-27). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Kjær Minke, L. (2012): *Fængslets indre liv*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009): *Interview. Introduktion til et håndværk* (2. udg.). København: Hans Reitzels Forlag.

Kriminalforsorgen (2011): *Handleplansarbejdet på Kriminalforsorgens tjenestesteder*. Kriminalforsorgen. <http://www.kriminalforsorgen.dk/Organisatorisk-7560.aspx> Set den 23.9.2016

Kriminalforsorgen (2013): *Handleplaner*. <http://www.kriminalforsorgen.dk/Handleplaner-6438.aspx> Set 23.9.2016

Kriminalforsorgen (2015): *8 krav til den gode handleplan*. <http://www.kriminalforsorgen.dk/V%C3%A6rkt%C3%B8jskassen-2585.aspx> set 29.7.2016

Kriminalforsorgen, u.å. <http://www.kriminalforsorgen.dk/V%C3%A6rdi-og-vision-6444.aspx> Set den 10. marts 2017.

Lindstad, J.M. (2014): *Brugerundersøgelsen 2013. Indsatte i fængsler og arresthuse*. København: Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Lindstad, J.M. (2015): *Brugerundersøgelsen 2014. Holdninger og vurderinger blandt indsatte i fængsler og arresthuse – Samlet rapport*. København: Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Lindstad, J.M. (2016): *Brugerundersøgelsen 2015. Holdninger og vurderinger blandt indsatte i fængsler og arresthuse – Samlet rapport*. København: Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Mik-Meyer, N. & Villadsen, K. (2007): *Magtens former - Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzels Forlag.

Neuman, L. W. (2006): *Basics of social research. Qualitative and quantitative approaches*. Pearsons Education, Inc. Kap. 9.

Olsen, H. (2003): *Kvalitative analyser og kvalitetssikring*. (s. 68-103). Sociologisk Forskning, nr. 1.

Pedersen, K.B. (2012). Socialkonstruktivisme. I: Juul, S. & Pedersen, K.B. *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori – en indføring*. (s. 187-232) Hans Reitzel. København

Raffnsøe, S., Gudmand-Høyer, M. & Thaning, M. S. (2008): *Foucault*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Ramsbøll, H. & Rasmussen, N. (2009): *Projekt God Løsladelse. Erfaringer - metode og anbefalinger*. Socialstyrelsen.

Rigsrevisionen (2011): *Beretning om Kriminalforsorgens initiativer til forebyggelse af dømtes tilbagefald til kriminalitet*. København: Statsrevisorerne, Folketinget.

Rönneling, A., Lund-Sørensen, N. & Bak, P.C. (2013): *Hvordan og hvor meget? En kvantitativ undersøgelse af handleplansarbejdet i Kriminalforsorgen*. København: Direktoratet for kriminalforsorgen.

Rönneling, A. & Lund-Sørensen, N. (2014): *Hvad er planen? En kvalitativ undersøgelse af indholdet i kriminalforsorgens handleplaner*. København: Direktoratet for kriminalforsorgen.

Servicestyrelsen (2009): *Køreplan for god løsladelse. En samarbejdsmetode for kriminalforsorgen og kommunerne*. Servicestyrelsen.

Skytte, M. (2013): Socialt arbejde. I: Guldager, J. & Skytte, M. (red.) (2013): *Socialt arbejde. Teorier og perspektiver*. (s. 10- 48). København: Akademisk Forlag.

Staunæs, D. & Søndergaard, D. M. (2005): Interview i en tangotid. I: Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2005): *Kvalitative metoder i et Interaktionistisk perspektiv – interview, observation og dokumenter*. (s. 49-72). København: Hans Reitzels Forlag.

Svensson, K. & Persson, A. (2013): *Verställighetsplanering i praktik och retorik*. Norrköping: Utvecklingsenheten, Kriminalvården.

Uggerhøj, L. (2004): Menneskelighed i mødet mellem socialarbejder og klient - ideal eller realitet. I: Järvinen, M., Larsen, J. E. & Mortensen, N. (red.) (2004): *Det magtfulde møde mellem klient og system*. (s. 81-106). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag

Villadsen, K. (2003): Det sociale arbejde som befrielse. I: Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (red.) (2003): *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. (s. 192-226). København: Hans Reitzels Forlag.

Villadsen, K. (2004): *Socialt arbejde og subjektivering - fra velfærdsplanlægning til postmoderne socialpolitik*. (s. 613-640). Psyke og Logos, nr. 25.

Villadsen, K., (2007): *Magt og selv-teknologi: Foucaults aktualitet for velfærdsforskning*. (s. 156-167). Tidsskrift for velfærdsforskning. Vol. 10, 3.

LBK nr. 1242 af 11/11/2015 Gældende: *Bekendtgørelse af lov om fuldbyrdelse af straf m.v.*

LBK nr. 1257 af 13/10/2016 Gældende: *Retsplejeloven*.

LBK nr. 1052 af 04/07/2016 Gældende: *Straffeloven*.

LBK nr. 1270 af 24/10/2016 Gældende: *Lov om social service*.

BEK nr. 421 af 09/04/2015 Gældende: *Bekendtgørelse om begrænsning af kriminalforsorgens pligt til at udarbejde handleplaner efter straffuldbyrdelsesloven for indsatte, prøveløsladte og betinget dømte*.

CIR1H nr. 9063 af 03/02/2017 Gældende: *Cirkulære om udarbejdelse af handleplaner (handleplanscirkulæret)*.

Vej. nr. 9399 af 26/07/2013 Historisk: *Vejledning om udarbejdelse af handleplaner (handleplansvejledningen)*.

REU, Alm. del - bilag 96: Udkast til forslag til lov om ændring af lov om fuldbyrdelse af straf m.v. (Skærpelse af afsoningsvilkårene for udvisningsdømte indsatte). Dokumentdato: 20-12-2016 <http://www.ft.dk/samling/20161/almudel/reu/bilag/96/1705706.pdf> Set Den 16.marts 2017.

Bilag

1. Handleplanseksempel
2. Spørgeskema bag Brugerundersøgelsen 2015
3. Tabeller fra kvantitativ analyse
4. Interviewguide